

Ινστιτούτο Εργασίας Κύπρου ΠΕΟ

Έκθεση
για την Οικονομία
και την Απασχόληση
2019

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΚΥΠΡΟΥ

Έκθεση για την Οικονομία και την Απασχόληση
2019

Λευκωσία
Δεκέμβριος 2019

Σιμωνίδου 14, (ΕΤΚΑ/ΠΕΟ, 2^{ος} όροφος), 1045 Λευκωσία
Τηλ. 22877673, Φαξ 22877672
Email: info@inek.org.cy
Web: www.inek.org.cy

Η μελέτη εκπονήθηκε από ομάδα συνεργατών του Ινστιτούτου Εργασίας Κύπρου ΠΕΟ με βασικό συντελεστή και επιστημονικό υπεύθυνο τον Ηλία Ιωακείμογλου.

Πίνακας περιεχομένων

Πρόλογος του προέδρου του Δ.Σ. του ΙΝΕΚ-ΠΕΟ	i
Εισαγωγή του Γενικού Διευθυντή του ΙΝΕΚ-ΠΕΟ	iii
Τα συμπεράσματα της έκθεσης	1
Κεφάλαιο 1. Μισθοί, τιμές και κέρδη: Η διαρθρωτική μετατόπιση στην διανομή εισοδήματος μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου	9
Κεφάλαιο 2. Η απασχόληση και η ανεργία: Απασχόληση για Περισσότερους εργαζόμενους αλλά με χειρότερους όρους	25
Κεφάλαιο 3. Εισοδηματικές ανισότητες και υλική στέρηση: Βελτίωση χωρίς επαναφορά στα επίπεδα του 2008-2011, βελτίωση αλλά όχι για όλους	41
Κεφάλαιο 4. Η κυπριακή οικονομία κατά το 2018-2019: Το έλλειμμα στις τρέχουσες συναλλαγές και η αντιμετώπιση του	53
Κεφάλαιο 5. Η πορεία και κινητήριες δυνάμεις του οικονομικού κύκλου: Υπερθέρμανση και επιβράδυνση της οικονομίας	73

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ Δ.Σ. ΤΟΥ ΙΝΕΚ-ΠΕΟ

Στη φετινή έκθεση για την οικονομία και την απασχόληση του ΙΝΕΚ-ΠΕΟ επαληθεύεται η περυσινή διαπίστωσή μας ότι η πενταετής οικονομική άνοδος στη χώρα μας έχει αποσυνδεθεί σε μεγάλο βαθμό από τις αμοιβές εργασίας, σε αντίθεση με τους προηγούμενους οικονομικούς κύκλους όπου οι εργαζόμενοι συμμετείχαν, άλλοτε λίγο άλλοτε πολύ, στα οφέλη της μεγέθυνσης της οικονομίας. Οι μεγάλες αυξήσεις του παραγόμενου πλούτου μετατράπηκαν σε εισοδήματα της ιδιοκτησίας, δηλαδή σε κέρδη, τόκους και προσόδους, ενώ η αγοραστική δύναμη των μισθών αυξήθηκε ελάχιστα.

Επίσης, η φετινή έκθεσή μας, δείχνει με σαφήνεια ότι έχουμε πλέον στην Κύπρο μια διαρθρωτική μετατόπιση στην διανομή του προϊόντος μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου. Αυτό σημαίνει ότι με την κατάσταση όπως αυτή διαμορφώθηκε με την εφαρμογή του μνημονίου, οι εργαζόμενοι ιδιοποιούνται ένα μικρότερο μερίδιο της εργασίας για το ίδιο ποσοστό ανεργίας. Πιο συγκεκριμένα: ενώ το ποσοστό ανεργίας το 2019 βρισκόταν σε ύψος παρόμοιο με τα αντίστοιχα ποσοστά των ετών 2009-2011, το μερίδιο των μισθών στο προϊόν του επιχειρηματικού τομέα ήταν 49,0% το 2019 έναντι 56,5% το 2009-2011. Κατά την επαναφορά, δηλαδή, του ποσοστού ανεργίας σε κατώτερα επίπεδα στη διάρκεια της ανάκαμψης της οικονομίας (2015-2019), το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας δεν ακολούθησε τον προηγούμενο δρόμο επαναφοράς σε υψηλότερα επίπεδα, αλλά έναν χαμηλότερο δρόμο. Πρόκειται, λοιπόν, για μεγάλη υποτίμηση της αξίας της εργασιακής δύναμης, η οποία μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να συγκριθεί μόνο με τις αντίστοιχες μειώσεις στην Ελλάδα, παρόλο που το φαινόμενο της σχετικής αποσύνδεσης των μισθών από τις αυξήσεις του προϊόντος είναι γενικότερο και αφορά όλες τις χώρες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού.

Η αγοραστική δύναμη του μέσου χρηματικού μισθού κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2019 ήταν ίση προς την αντίστοιχη του πρώτου τριμήνου του 2013. Στο μεσοδιάστημα, επί περίπου επτά συναπτά έτη, η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού παρέμεινε σε επίπεδα χαμηλότερα από αυτά του 2013 αλλά και ολόκληρης της περιόδου 2006-2013. Ακόμη και κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2019, δηλαδή σε μια περίοδο υπερθέρμανσης της οικονομίας που θα χρειαστεί διορθωτικά μέτρα επαναφοράς του ΑΕΠ σε επίπεδα περισσότερο συμβατά με την ισορροπία στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού ήταν κατά περίπου 5% μικρότερη από το 2011.

Η διαρθρωτική μετατόπιση της διανομής του προϊόντος μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου, οδήγησε σε μείωση κατά 16% στο μοναδιαίο κόστος εργασίας σε σύγκριση με το αντίστοιχο μέγεθος στην Ευρώπη των 28 και η μείωση αυτή μετατράπηκε κατά το μεγαλύτερο μέρος της, σε αύξηση των εισοδημάτων του κεφαλαίου. Όπως δείχνει η ετήσια έκθεση του ΙΝΕΚ, που χρησιμοποιεί τρεις διαφορετικούς δείκτες κερδοφορίας ώστε η περιγραφή μας να είναι όσο το δυνατόν πιο αντικειμενική, η αντίστοιχη άνοδος των εισοδημάτων του κεφαλαίου ήταν εντυπωσιακή.

Όσον αφορά την απασχόληση, από τον χειμώνα του 2015 υπήρξαν αυξήσεις στον αριθμό των απασχολούμενων καθώς αυτοί ήταν αναγκαίοι για την παραγωγή επιπλέον προϊόντος (δηλαδή για την αύξηση του ΑΕΠ). Ως αποτέλεσμα, κατά το 2019 ο ισοδύναμος αριθμός εργαζομένων με πλήρες ωράριο ήταν περίπου κατά 5 χιλιάδες άτομα υψηλότερος από τον μέσο όρο των ετών 2010-2012. Διαπιστώνουμε επομένως ότι χάρη στην έξοδο της οικονομίας από την ύφεση της μνημονιακής περιόδου, δημιουργήθηκε περίπου τόση απασχόληση όση χάθηκε στη διάρκεια της ύφεσης. Δημιουργήθηκε δηλαδή απασχόληση για περισσότερους εργαζόμενους με χειρότερους όρους αμοιβών αλλά και εργασιακών σχέσεων. Επίσης, υπάρχει υπερεκτίμηση του αριθμού απασχολούμενων η οποία οφείλεται στην επέκταση της μερικής απασχόλησης και των εν γένει μειωμένων ωραρίων. Όσο επεκτείνεται το φαινόμενο των λιγότερων ωρών εργασίας ανά απασχολούμενο, τόσο μεγεθύνεται το σφάλμα της υπερεκτίμησης της συνολικής απασχόλησης. Η υπερεκτίμηση για

την τετραετία 2016-2019 ανέρχεται σε 13 χιλιάδες άτομα ετησίως. Θα πρέπει επίσης να λάβουμε υπόψη μας ότι είναι πιο κοντά στην πραγματικότητα να λαμβάνουμε υπόψη μας, εκτός από την ανεργία, και τους αποθαρρημένους ανέργους που οι στατιστικές δεν τους καταγράφουν, αλλά και τους υποαπασχολούμενους, διότι αυτό που ενδιαφέρει τους εργαζόμενους δεν είναι μόνο η ανεργία αλλά η οικονομική δυσπραγία και τα κοινωνικά προβλήματα που υφίστανται λόγω της κρίσης. Βρίσκουμε, λοιπόν, όπως δείχνει η έκθεση του ΙΝΕΚ ότι σε κάθε άνεργο αντιστοιχεί ένας αποθαρρημένος ή ένας υποαπασχολούμενος. Το ποσοστό ανεργίας, αποθάρρυνσης και υποαπασχόλησης είναι δηλαδή διπλάσιο από το τρέχον ποσοστό ανεργίας.

Σε ό,τι αφορά τον κίνδυνο φτώχειας στην χώρα μας, η αύξηση της απασχόλησης που προήλθε από την ανοδική πορεία του προϊόντος, από το 2015 και μετά, μείωσε τον κίνδυνο της φτώχειας και της υλικής στέρησης των εργαζόμενων τάξεων, χωρίς όμως να τον επαναφέρει στα επίπεδα του 2008-2011. Αυτή η μείωση του κινδύνου, επιπλέον, δεν ισχύει για όλες τις μερίδες του πληθυσμού, ιδιαίτερα δε για τους ανέργους. Επίσης, είναι αμφίβολο εάν η εν λόγω μείωση του κινδύνου φτώχειας μπορεί να διατηρηθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα επειδή η κυπριακή οικονομία έχει ήδη υπερβεί κατά πολύ τον ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ που διασφαλίζει τις βασικές μακροοικονομικές ισορροπίες της οικονομίας.

Ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις και προτάσεις περιέχει η έκθεση του ΙΝΕΚ και για τα μακροοικονομικά ζητήματα. Διαπιστώνει ότι η στήριξη της οικονομικής μεγέθυνσης στον τουρισμό και στην οικοδομική δραστηριότητα, φαίνεται ότι ολοκληρώνει τον κύκλο της, αν και η εκτίμηση αυτή περιβάλλεται από κάποιο βαθμό αβεβαιότητας επειδή οι εξωτερικές συνθήκες παραμένουν ρευστές. Υπό αυτές τις συνθήκες, είναι εύλογο να αναμένουμε ότι κατά το 2020 θα υπάρξει περαιτέρω διεύρυνση του ήδη απειλητικού ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση, σε καθεστώς κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος, δύο μέτρα φαίνονται εφικτά για την συγκράτηση του ελλείμματος στις τρέχουσες συναλλαγές: Πρώτον, η μείωση των περιθωρίων κέρδους των εξαγωγικών επιχειρήσεων ώστε να καταστούν πιο ανταγωνιστικές και να συγκρατήσουν στο ίδιο ύψος τις πωλήσεις τους, και δεύτερον, η διανομή του προϊόντος σε όφελος της εργασίας προκειμένου να συγκρατηθούν οι εισαγωγές (διότι η ροπή των μισθωτών προς κατανάλωση εισαγομένων είναι μικρότερη από την αντίστοιχη ροπή των εισοδημάτων της ιδιοκτησίας). Εάν η εφαρμογή αυτών των μέτρων δεν καταστεί εφικτή, τότε, σύμφωνα με την ετήσια έκθεση, η διόρθωση του ελλείμματος θα επέλθει αναγκαστικά μέσω επιβράδυνσης της εσωτερικής ζήτησης και του όγκου παραγωγής, αύξησης της ανεργίας και εκ νέου μείωσης ή στασιμότητας των μισθών. Αυτή η προοπτική θα οδηγούσε και πάλι στην ενεργοποίηση του μηχανισμού της πρόσφατης οικονομικής κρίσης που θυματοποίησε τις τάξεις εργαζομένων και διατάραξε το ιστορικό ισοζύγιο διανομής του προϊόντος ανάμεσα στο κεφάλαιο και στην εργασία.

Για την ΠΕΟ είναι λοιπόν προφανές, ότι στην παρούσα φάση του οικονομικού κύκλου η πολιτική διεκδικήσεων μισθολογικών αυξήσεων και βελτίωσης του πλαισίου διανομής του παραγόμενου πλούτου προς όφελος της εργασίας δεν απαντά μόνο στην ανάγκη αποκατάστασης των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας των εργαζομένων, αλλά εξυπηρετεί και ευρύτερους μακροοικονομικούς στόχους: συμβάλει, επίσης, μεσοπρόθεσμα στη διαμόρφωση και σταθεροποίηση ενός βιώσιμου και ισοζυγισμένου καθεστώτος ανάπτυξης της κυπριακής οικονομίας.

Πάμπης Κυρίτης
 Πρόεδρος Δ.Σ. ΙΝΕΚ-ΠΕΟ
 Γενικός Γραμματέας ΠΕΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗ ΤΟΥ ΙΝΕΚ-ΠΕΟ

Η ετήσια έκθεση του ΙΝΕΚ-ΠΕΟ για την οικονομία και την απασχόληση πραγματοποιείται σε μια στιγμή κατά την οποία έχουν πυκνώσει τα σημεία ότι η οικονομική άνοδος της πενταετίας 2015-2019 πλησιάζει εκτός απροόπτου στο τέλος της. Για το 2020 προβλέπεται περαιτέρω επιβράδυνση της οικονομίας που θα οδηγήσει το ΑΕΠ σε αύξηση 2,5% και το ΑΕΠ ανά κάτοικο σε αύξηση 1,5%.

Κατά το 2019, πέμπτο συνεχές έτος ανοδικής πορείας της οικονομίας, το διαθέσιμο παραγωγικό δυναμικό της χώρας χρησιμοποιείται πλήρως, και η οικονομία αναπτύσσεται πλέον με ύψος παραγωγής που εξαντλεί την δυνατότητα να διατηρήσουμε υπό έλεγχο το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το ΑΕΠ κατά το 2019 κινείται ήδη σε επίπεδα υψηλότερα κατά 4% από το ΑΕΠ που θα εξασφάλιζε ισορροπημένο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Εξάλλου, η ζήτηση για τουριστικές υπηρεσίες από την Ευρώπη επιβραδύνεται καθώς οι χώρες της ΕΕ έχουν εισέλθει σε φάση επιβράδυνσης και το Brexit δημιουργεί κλίμα αβεβαιότητας στην Βρετανία. Πυκνώνουν έτσι περαιτέρω τα σημεία που ήταν ορατά ήδη από το 2018 και σηματοδοτούν την είσοδο της οικονομίας σε περίοδο μη διατηρήσιμων ρυθμών αύξησης του ΑΕΠ λόγω εμφάνισης σημαντικής ανισορροπίας του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Η κυπριακή οικονομία ήδη εμφανίζει ελλειμματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (-8,1% του ΑΕΠ κατά το 2019) στο επίπεδο παραγωγής και ζήτησης που βρίσκεται σήμερα η εγχώρια ζήτηση, έτσι ώστε η συνέχιση της οικονομικής ανόδου θα διευρύνει εκ νέου το ήδη μεγάλο έλλειμμα στο ισοζύγιο, το οποίο οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προβλέπουν ότι εντός του 2020 θα έχει υπερδιπλασιαστεί έναντι του 2018 (όταν ανερχόταν σε 4,4%) και θα έχει καταστεί διψήφιο, ήτοι 10,6% του ΑΕΠ. Είναι αξιοσημείωτο ότι καμμία άλλη χώρα της ΕΕ των 28 δεν εμφανίζει τόσο μεγάλο έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Το κυπριακό έλλειμμα είναι το υψηλότερο με μεγάλη διαφορά από τις άλλες χώρες που παρουσιάζουν επίσης ελλείμματα.

Το τέλος της οικονομικής ανόδου σχετίζεται άμεσα με το γεγονός ότι η στήριξη της οικονομικής μεγέθυνσης στον τουρισμό και στην οικοδομική δραστηριότητα, κατά τα φαινόμενα έχει ολοκληρώσει τον κύκλο της (αν και η εκτίμηση αυτή περιβάλλεται από κάποιο βαθμό αβεβαιότητας επειδή οι εξωτερικές συνθήκες παραμένουν ρευστές). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει ότι η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ, για δεύτερο συναπτό έτος, θα καταστεί αρνητική και η εσωτερική ζήτηση για εγχώριες επιχειρήσεις θα μετατραπεί σε κινητήρα της περαιτέρω μεγέθυνσης της οικονομίας.

Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ πιθανότατα θα επηρεαστεί αρνητικά εάν διατηρηθεί, και πολύ περισσότερο εάν ενταθεί η γεωπολιτική αβεβαιότητα στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου. Η εκτιμώμενη αύξηση του αριθμού των περιηγητών κατά το 2020 (με προβολή των τάσεων των προηγούμενων ετών) παρουσιάζει κάμψη, μετά από αντίστοιχη κάμψη κατά το 2018-2019. Αλλά και ο κλάδος της οικοδομής βρίσκεται ήδη σε κατάσταση υπερθέρμανσης η οποία προαναγγέλλει την επιβράδυνση της δραστηριότητάς του.

Με αυτά τα δεδομένα, φαίνεται τώρα ότι το καθεστώς οικονομικής μεγέθυνσης θα μετατραπεί από εξωστρεφές, με κινητήρια δύναμη τις εξαγωγές, σε εσωστρεφές, με κινητήρια δύναμη τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου και ιδιαίτερα με την εσωτερική κατανάλωση. Αυτή όμως η στροφή από την εξωστρέφεια στην εσωτερική αγορά, είναι εύλογο να αναμένουμε ότι κατά το 2020 θα προκαλέσει περαιτέρω διεύρυνση του ήδη απειλητικού ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Για να αποφευχθεί κάτι τέτοιο, σε καθεστώς κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος, επομένως χωρίς την δυνατότητα υποτίμησης εθνικού νομίσματος, δύο

μέτρα φαίνονται εφικτά για την συγκράτηση του ελλείμματος στις τρέχουσες συναλλαγές: πρώτον, η μείωση των περιθωρίων κέρδους των εξαγωγικών επιχειρήσεων ώστε να καταστούν πιο ανταγωνιστικές και να συγκρατήσουν στο ίδιο ύψος τις πωλήσεις τους, και δεύτερον, η διανομή του προϊόντος σε όφελος της εργασίας προκειμένου να συγκρατηθούν οι εισαγωγές αφού η ροπή των μισθωτών προς κατανάλωση εισαγομένων είναι μικρότερη από την αντίστοιχη ροπή των εισοδημάτων της ιδιοκτησίας. Εάν η εφαρμογή αυτών των μέτρων δεν καταστεί εφικτή, η διόρθωση του ελλείμματος θα επέλθει αναγκαστικά μέσω επιβράδυνσης της εσωτερικής ζήτησης και του όγκου παραγωγής, αύξησης της ανεργίας και εκ νέου μείωσης ή στασιμότητας των μισθών.

Βεβαίως, μια πολιτική αναδιανομής εισοδήματος προς όφελος της μισθωτής εργασίας θα έθιγε σε κάποιο βαθμό τα περιθώρια κέρδους των επιχειρήσεων. Ωστόσο, το καλοκαίρι του 2019, ο δείκτης κερδοφορίας (απόδοση παγίου κεφαλαίου) στον επιχειρηματικό τομέα βρισκόταν σε επίπεδο τουλάχιστον 25% ανώτερο έναντι του 2010, κυρίως επειδή οι μισθοί δεν έχουν αυξηθεί ουσιαστικά παρά την ραγδαία πτώση του ποσοστού ανεργίας. Μεγάλες δε αυξήσεις εμφανίζουν και οι άλλοι δείκτες κερδοφορίας. Επομένως μια αύξηση της αγοραστικής δύναμης των μισθωτών θα ήταν μακροοικονομικά επωφελής. Επιπλέον, μια τέτοια αύξηση θα ήταν και κοινωνικά δίκαιη, διότι οι αποδοχές εργασίας ελάχιστα έχουν ωφεληθεί από την πενταετή οικονομική άνοδο της χώρας: από το πρώτο τρίμηνο του 2013, η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού παρέμεινε σε επίπεδα χαμηλότερα από τον μέσο όρο των ετών 2006-2013. Ακόμη και κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2019, η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού ήταν κατά περίπου 4% μικρότερη από το 2011.

Όσον αφορά την απασχόληση, στη διάρκεια του τρέχοντος οικονομικού κύκλου, υπήρξαν αυξήσεις στον αριθμό των εργαζομένων. Αυτό όμως δεν συνέβη ως αποτέλεσμα πολιτικών αποφάσεων αλλά επειδή επιπλέον εργαζόμενοι ήταν αναγκαίοι για να πραγματοποιηθεί αυξημένη παραγωγή, δηλαδή για να αυξηθεί το ΑΕΠ. Έτσι, η μεγάλη άνοδος του ΑΕΠ στη διάρκεια της τελευταίας πενταετίας, με δεδομένη την πολύ μικρή βελτίωση της παραγωγικότητας της εργασίας, οδήγησε σε μεγάλη αύξηση του αριθμού των εργαζομένων που κάλυψε τις απώλειες σε απασχόληση που προκάλεσε η μεγάλη ύφεση των ετών 2012-2014. Το γεγονός όμως ότι δημιουργήθηκε απασχόληση για περισσότερους εργαζόμενους δεν πρέπει να συσκοτίζει το γεγονός ότι αυτό έγινε με χειρότερους όρους αμοιβών αλλά και εργασιακών σχέσεων.

Η μερική απασχόληση, η οποία συνήθως είναι ακούσια (δεν είναι δηλαδή επιθυμητή διότι οι εργαζόμενοι χρειάζονται το εισόδημα που δίνει η εργασία με πλήρες ωράριο), παρά την σχετική υποχώρησή της μετά το 2015, αφορά σήμερα έναν στους είκοσι μισθωτούς έναντι ενός στους πενήντα το 2008. Θα πρέπει επίσης, για να βρισκόμαστε πιο κοντά στην πραγματικότητα της αγοράς εργασίας, να λαμβάνουμε υπόψη μας εκτός από τους ανέργους, και τους αποθαρρημένους ανέργους που οι στατιστικές δεν καταγράφουν επειδή αυτοί δεν αναζητούν ενεργητικά εργασία. Θα πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη μας και το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού: ένας στους τέσσερις κατοίκους της Κύπρου βρισκόταν το 2019 κάτω από το κατώφλι φτώχειας του 2008 έναντι ενός στους επτά το 2008. Αυτό συμβαίνει μετά από πέντε έτη οικονομικής ανόδου της οποίας τα οφέλη δεν επιμερίστηκαν σε ολόκληρη την κοινωνία αλλά μόνο στο πιο εύπορο τμήμα της.

Πάυλος Καλοσυνάτος
Γενικός Διευθυντής του ΙΝΕΚ-ΠΕΟ

Τα συμπεράσματα της έκθεσης

Μισθοί, κέρδη και αγορά εργασίας

1. Από το 2013 στην Κύπρο ασκήθηκε **πολιτική υποτίμησης της εργασίας** μέσω της εφαρμογής του μνημονιακού προγράμματος. Υποβοηθούμενη από την εκτεταμένη ανεργία, η πολιτική αυτή, προκάλεσε **διαρθρωτική μετατόπιση της σχέσης της μισθωτής εργασίας με τις επιχειρήσεις**. Αυτό σημαίνει ότι οι μισθωτοί καρπώνονται τώρα, για το ίδιο ποσοστό ανεργίας, εισοδηματικό μερίδιο μικρότερο από την προ του 2013 περίοδο κατά περίπου 7,5 εκατοστιαίες μονάδες του ακαθάριστου προϊόντος του επιχειρηματικού τομέα (πριν από τις αναδιανεμητικές παρεμβάσεις της δημοσιονομικής πολιτικής) επειδή οι τροποποιημένες θεσμικές συνθήκες (με τυπική ή άτυπη μορφή) που προέκυψαν από την εφαρμογή του μνημονίου λειτουργούν υπέρ των επιχειρήσεων και αποδυναμώνουν την διαπραγματευτική ισχύ των μισθωτών.
2. Η μετατόπιση αυτή είναι ευδιάκριτη στις ποσοτικές μεταβολές που επήλθαν στο επίπεδο και στον ρυθμό μεταβολής των κυριότερων μεγεθών της διανομής του εισοδήματος, δηλαδή στους μισθούς και στα εισοδήματα της ιδιοκτησίας (κέρδη, τόκοι και πρόσοδοι).
3. Πιο συγκεκριμένα, κατά τα τελευταία έτη, παρά την μεγάλη μείωση του ποσοστού ανεργίας, οι μισθοί εμφανίζουν μικρές μόνον αυξήσεις και το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ παραμένει πρακτικά αμετάβλητο. Επομένως, **οι αμοιβές εργασίας αποσυνδέθηκαν σε μεγάλο βαθμό από την οικονομική μεγέθυνση και τις αυξήσεις του αριθμού απασχολούμενων που αυτή προκάλεσε**.
4. Την διαρθρωτική μετατόπιση στην διανομή του εισοδήματος μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου περιγράφει με τον καλύτερο τρόπο το γεγονός ότι το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας μειώθηκε κατά 7,5 εκατοστιαίες μονάδες του ακαθάριστου προϊόντος του επιχειρηματικού τομέα και έχει σταθεροποιηθεί στο αντίστοιχο χαμηλό επίπεδο (του 48% του προϊόντος) με οριακή τάση αύξησης (προς το 49% του προϊόντος).
5. Η διαρθρωτική μετατόπιση της σχέσης μισθωτής εργασίας και κεφαλαίου, διακρίνεται επίσης στην αύξηση του μέσου περιθωρίου κέρδους, στο εισοδηματικό μερίδιο του κεφαλαίου, στα κέρδη ως ποσοστό του συνολικού παγίου κεφαλαίου, και γενικότερα σε όλους τους **δείκτες κερδοφορίας που παρουσιάζουν διαρθρωτική μετατόπιση σε σημαντικά υψηλότερα επίπεδα**. Το εισοδηματικό μερίδιο του κεφαλαίου ως ποσοστό του ακαθάριστου προϊόντος, όπως φαίνεται στο διάγραμμα 1.13, στο επιχειρηματικό τομέα αυξήθηκε στη διάρκεια της κρίσης από το επίπεδο 43% περίπου κατά τα έτη 2010-2013, στο επίπεδο του 51% το 2014.
6. Στην αύξηση της κερδοφορίας δεν συνέβαλαν ουσιαστικά ούτε η παραγωγικότητα της εργασίας που αυξάνεται με εξαιρετικά βραδείς ρυθμούς, ούτε οι τεχνολογικές και οργανωτικές βελτιώσεις¹ που ήταν μικρές. **Η μετατόπιση της κερδοφορίας σε υψηλότερα επίπεδα στη διάρκεια της πενταετίας 2015-2019 επιτεύχθηκε χάρη στη διατήρηση των αμοιβών εργασίας στα χαμηλά επίπεδα που είχαν ήδη διαμορφωθεί κατά την περίοδο της βαθιάς ύφεσης των ετών 2012-2014**, και στην αυξημένη εξωτερική ζήτηση που επέτρεψε την χρησιμοποίηση του αργούντος παραγωγικού δυναμικού, κυρίως χάρη στον τουρισμό και στον κατασκευαστικό τομέα. Με άλλα λόγια, η αυξημένη εξωτερική ζήτηση προκάλεσε αύξηση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, επομένως του ΑΕΠ, υπό συνθήκες (α) μειωμέ-

¹ Ως μέτρο των τεχνολογικών και οργανωτικών βελτιώσεων θεωρούμε τον ρυθμό αύξησης του λόγου προϊόντος / παγίου κεφαλαίου μετά από την διόρθωση των μεταβολών του εξαιτίας των μεταβολών του βαθμού χρησιμοποίησης του παγίου κεφαλαίου.

νου κόστους εργασίας έτσι ώστε οι επιχειρήσεις να καρπώνονται ολόκληρο το όφελος της οικονομικής ανόδου χωρίς να καταβάλουν στους μισθωτούς το μερίδιο που συνήθως κατέβαλαν πριν από το 2012, και (β) υπό **συνθήκες τεχνολογικής και οργανωτικής στασιμότητας που αντανακλώνται στις πολύ μικρές αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας**.

7. Κατά την τελευταία πενταετία η Κύπρος και η Ελλάδα είναι οι μοναδικές χώρες της ευρωζώνης στις οποίες οι αποδοχές εργασίας δεν έχουν ανακάμψει σε βαθμό ικανό ώστε να αναιρεθούν οι μειώσεις των μισθών της πρώτης περιόδου της κρίσης (έως το 2015).
8. Η αγοραστική δύναμη των μικτών αποδοχών ανά απασχολούμενο στην Κύπρο το 2019 ήταν σε διεθνή σύγκριση, χαμηλότερη από τις άλλες χώρες της ευρωζώνης με εξαίρεση την Ελλάδα και την Πορτογαλία, μικρότερη δε από την αντίστοιχη αγοραστική δύναμη στην Σλοβενία και την Τσεχία. Αυτό σημαίνει ότι έχει πλέον αναιρεθεί ολόκληρη η πρόοδος που είχε επιτευχθεί κατά τα προηγούμενα έτη ως προς την πραγματική σύγκλιση των μισθών έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
9. Από τον χειμώνα του 2015 υπήρξαν αυξήσεις στον αριθμό των απασχολούμενων καθώς αυτοί ήταν αναγκαίοι για την παραγωγή επιπλέον προϊόντος, δηλαδή για την αύξηση του ΑΕΠ. Ως αποτέλεσμα, κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2019 ο ισοδύναμος αριθμός εργαζομένων με πλήρες ωράριο ήταν περίπου κατά 5 χιλιάδες άτομα υψηλότερος από τον μέσο όρο των ετών 2010-2012. Διαπιστώνουμε επομένως ότι χάρη στην έξοδο της οικονομίας από την ύφεση της μνημονιακής περιόδου, δημιουργήθηκε περίπου τόση απασχόληση όση χάθηκε στη διάρκεια της ύφεσης. Ωστόσο, αυτή η αύξηση της απασχόλησης έγινε με χαμηλές αμοιβές για τους μισθωτούς. Δημιουργήθηκε δηλαδή **απασχόληση για περισσότερους εργαζόμενους με χειρότερους όρους**.
10. Μετά από τετραετή αποκλιμάκωση που είχε ως σημείο εκκίνησης το δεύτερο τρίμηνο του 2015, το ποσοστό ανεργίας κατά το 2019:2 είχε μειωθεί στο επίπεδο του 2010:2 αυξάνοντας έτσι τις δυνατότητες και την πιθανότητα να εμφανιστεί ανοδική τάση των αποδοχών εργασίας.
11. Στην αύξηση του αριθμού απασχολούμενων συνέβαλε και η μερική απασχόληση, με την επέκταση της οποίας (και των μειωμένων ωραρίων εν γένει): αντί 13 χιλιάδων θέσεων εργασίας με πλήρες ωράριο, δημιουργήθηκαν 26 χιλιάδες θέσεις μερικής απασχόλησης (διότι το μέσο ωράριο των μερικώς απασχολούμενων είναι κατά προσέγγιση 20 ώρες ενώ το πλήρες ωράριο είναι περίπου 40 ώρες). **Όσο επεκτείνεται το φαινόμενο των λιγότερων ωρών εργασίας ανά απασχολούμενο, τόσο μεγεθύνεται το σφάλμα της υπερεκτίμησης της συνολικής απασχόλησης**.
12. Το ποσοστό ανεργίας προσαυξημένο με τους αποθαρρημένους (δηλαδή τους εκτός εργασίας που έχουν παραιτηθεί της αναζήτησης εργασίας) και τους υποαπασχολούμενους, ήταν κατά το 2019 περίπου διπλάσιο από το τρέχον ποσοστό ανεργίας. Αυτό σημαίνει ότι κατά προσέγγιση, **σε κάθε άνεργο αντιστοιχεί ένας αποθαρρημένος ή υποαπασχολούμενος. Η αναλογία υποαπασχολούμενων προς ανέργους αυξάνεται διαρκώς από την έναρξη της οικονομικής ανάκαμψης (2015)**.
13. Η μακροχρόνια ανεργία, η οποία μετά τη ραγδαία άνοδό της, που άρχισε το 2008, και την σταθεροποίησή της από το καλοκαίρι του 2014 στο 45% περίπου της συνολικής ανεργίας, παρουσιάζει μεν υποχώρηση, πλην όμως δεν έχει επανέλθει στο χαμηλό επίπεδο των ετών 2008-2010 παρά την μακρά ανάκαμψη της οικονομίας. Έτσι, το 2019, περίπου **ένας στους τέσσερις ανέργους παραμένει μακροχρόνια άνεργος**.

14. Όσον αφορά την ανεργία των νέων, παρά την μείωσή της κατά την ανοδική φάση του οικονομικού κύκλου, παραμένει σχετικά υψηλή σε διεθνή σύγκριση και καταλαμβάνει την έβδομη χειρότερη θέση μεταξύ των πιο αναπτυσσόμενων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετά από την Ελλάδα, την Ισπανία, την Ιταλία, την Κροατία, την Γαλλία και την Πορτογαλία) ενώ πριν από την κρίση κατείχε μια από τις ευνοϊκότερες θέσεις.
15. Η ανοδική πορεία της οικονομίας κατά το 2015-2018 μείωσε μεν σημαντικά τους δείκτες φτώχειας και υλικής στέρησης και τους έχει επαναφέρει στα επίπεδα του 2008-2011 πλην όμως όχι για όλες τις κοινωνικές κατηγορίες, εκ των οποίων ορισμένες, ιδιαίτερα δε οι άνεργοι, παραμένουν ευάλωτες. Η πρόοδος αυτή δεν οφείλεται σε αποφάσεις πολιτικής αλλά στο μηχανικό αποτέλεσμα που δημιουργεί η πορεία του οικονομικού κύκλου.
16. Αυτή **η μείωση του κινδύνου φτώχειας δεν ισχύει για όλες τις μερίδες του πληθυσμού, ιδιαίτερα δε για τους άνεργους**. Επίσης, είναι αμφίβολο εάν η εν λόγω μείωση του κινδύνου φτώχειας μπορεί να διατηρηθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα επειδή η κυπριακή οικονομία έχει ήδη υπερβεί κατά τέσσερις εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ τον δυνητικό ρυθμό μεγέθυνσης, δηλαδή τον ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ που διασφαλίζει τις βασικές μακροοικονομικές ισορροπίες της οικονομίας.
17. Το γεγονός ωστόσο ότι **κατά το 2018 περίπου ένας στους δώδεκα μισθωτούς επαπειλείτο από την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό** αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι στην Κύπρο, όπως και στις άλλες χώρες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού, υπάρχει μια ιδιαίτερη κατηγορία *εργαζόμενων φτωχών*, οι οποίοι, μολονότι εργαζόμενοι βρίσκονται σε κατάσταση σχετικής φτώχειας και κινδυνεύουν με κοινωνικό αποκλεισμό επειδή οι μισθοί τους είναι χαμηλοί.
18. **Ο δείκτης φτώχειας στην Κύπρο, διορθωμένος με τον τρόπο που υποδεικνύει η Eurostat ώστε η σύγκριση να γίνεται με το κατώφλι φτώχειας του έτους 2008, παρέμενε το 2018 σε επίπεδο το οποίο ήταν κατά 62,5% υψηλότερο έναντι του 2008-2011 παρά την υποχώρησή του κατά την τριετία 2016-2018**. Πιο αναλυτικά, ενώ το 2008-2011 το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού με βάση το κατώφλι φτώχειας του 2008 ανερχόταν σε 16% του πληθυσμού, το αντίστοιχο ποσοστό κατά το 2018 ήταν 26%. Επομένως, **με κριτήριο το κατώφλι φτώχειας του 2008, ένας στους τέσσερις κατοίκους της Κύπρου παραμένει σήμερα σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού έναντι ενός στους έξι κατά το 2008**.

Μακροοικονομικές εξελίξεις

1. Για το 2020 προβλέπεται περαιτέρω επιβράδυνση της οικονομίας που θα οδηγήσει το ΑΕΠ στην περιοχή του 2,5%. Όμως, η άνοδος της οικονομικής δραστηριότητας κατά την πενταετία 2015-2019 έχει επιτευχθεί με παράλληλη μεγέθυνση του πληθυσμού, ο οποίος υποχώρησε στην διάρκεια της κρίσης αλλά εν συνεχεία αυξήθηκε, και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό ώστε βρίσκεται σήμερα σε ιστορικά υψηλά επίπεδα. Επομένως, από το 2015:1 και μετά, η μεγέθυνση του ΑΕΠ επιμερίζεται σε μεγαλύτερο πληθυσμό. Ως αποτέλεσμα, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του προϊόντος ανά κάτοικο, για την υπό εξέταση περίοδο ήταν μικρότερος από τον αντίστοιχο ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ κατά μέσο όρο 1,5 εκατοστιαία μονάδα. Έτσι, **από το 2018:2 έως το 2019:2, το προϊόν ανά κάτοικο αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 2% έναντι 3,5% του ΑΕΠ και για το 2020 προβλέπεται ότι θα αυξηθεί κατά 1,5% έναντι 2,5% του ΑΕΠ**.

2. Η αύξηση του ΑΕΠ κατά την ανοδική πορεία της οικονομίας (2015:1 έως το τέλος του 2019) έχει οδηγήσει σε πλήρη χρησιμοποίηση του παραγωγικού δυναμικού, και **η οικονομία αναπτύσσεται πλέον με ΑΕΠ ανώτερο του δυναμικού ΑΕΠ εξαντλώντας την δυνατότητα διατήρησης του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών σε χαμηλά επίπεδα**. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το ΑΕΠ κατά το 2019 κινείται ήδη σε επίπεδα υψηλότερα κατά 4% του δυναμικού ΑΕΠ και αυτό θα συνεχιστεί κατά το 2020. Πυκνώνουν έτσι περαιτέρω τα σημεία υπερθέρμανσης της κυπριακής οικονομίας που είναι ορατά ήδη από το 2018 και σηματοδοτούν την είσοδο της οικονομίας σε περίοδο μη διατηρήσιμων ρυθμών αύξησης του ΑΕΠ λόγω εμφάνισης σημαντικής ανισορροπίας του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. **Η κυπριακή οικονομία ήδη εμφανίζει ελλειμματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (-8,1% του ΑΕΠ κατά το 2019) στο επίπεδο παραγωγής και ζήτησης που βρίσκεται σήμερα η οικονομία, έτσι ώστε η συνέχιση της οικονομικής ανόδου θα διευρύνει εκ νέου το ήδη μεγάλο έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, το οποίο οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προβλέπουν ότι εντός του 2020 θα έχει υπερδιπλασιαστεί έναντι του 2018 (όταν ανερχόταν σε 4,4%) και θα έχει καταστεί διψήφιο, ήτοι 10,6% του ΑΕΠ**. Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών της Κύπρου κατά το 2018 είναι το υψηλότερο μεταξύ των 28 χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με μεγάλη διαφορά από τις άλλες χώρες που παρουσιάζουν επίσης ελλείμματα.
3. **Η στήριξη της οικονομικής μεγέθυνσης στον τουρισμό και στην οικοδομική δραστηριότητα, κατά τα φαινόμενα έχει ολοκληρώσει τον κύκλο της, αν και η εκτίμηση αυτή περιβάλλεται από κάποιο βαθμό αβεβαιότητας επειδή οι εξωτερικές συνθήκες παραμένουν ρευστές**. Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ προβλέπεται, για δεύτερο συναπτό έτος, να καταστεί αρνητική και η εσωτερική ζήτηση για εγχώριες επιχειρήσεις να μετατραπεί σε κινητήρα της περαιτέρω μεγέθυνσης της οικονομίας (πρόβλεψη Ευρωπαϊκής Επιτροπής).
4. Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ έχει καταστεί αρνητική επειδή υποχωρεί η ζήτηση στις χώρες-πελάτες του κυπριακού τουρισμού, και επιπλέον, επειδή διατηρείται η εντεινόμενη γεωπολιτική αβεβαιότητα στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου. Η εκτιμώμενη αύξηση του αριθμού των περιηγητών κατά το 2019 (με προεκβολή των τάσεων των προηγούμενων ετών) παρουσιάζει κάμψη, μετά από αντίστοιχη κάμψη κατά το 2018.
5. Ο κλάδος της οικοδομής βρίσκεται ήδη σε κατάσταση υπερθέρμανσης η οποία προαναγγέλει την επιβράδυνση του κλάδου.
6. Καθώς η αρνητική συμβολή των εισαγωγών περιορίστηκε, όπως και η θετική συμβολή των εξαγωγών, **κατά το 2019 υπήρξε αλλαγή του καθεστώτος οικονομικής μεγέθυνσης από εξωστρεφές (με κινητήρα τις εξαγωγές) σε εσωστρεφές (με κινητήρα τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου και ιδιαίτερα την εσωτερική κατανάλωση)**. Υπό αυτές τις συνθήκες, είναι εύλογο να αναμένουμε ότι κατά το 2020 θα υπάρξει περαιτέρω διεύρυνση του ήδη απειλητικού ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών.
7. **Ωθηση στο ΑΕΠ έδωσε, εκτός από τις εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, κατά το 2015-2019, και η μεγέθυνση του όγκου της ιδιωτικής κατανάλωσης**. Αυτή προήλθε από δύο παράγοντες: αρχικά (2015-2016) από την αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων, που απέκτησαν εισόδημα και το διέθεσαν ως αγοραστική δύναμη, και από τον αποπληθωρισμό που αύξησε την αγοραστική δύναμη του μέσου ονομα-

στικού μισθού, εν συνεχεία δε, κατά τα έτη 2017-2019, από την μείωση του ποσοστού ανεργίας που οδήγησε σε μικρές αυξήσεις των μισθών. Ως αποτέλεσμα της αύξησης του αριθμού απασχολουμένων και κάποιας μικρής αύξησης του μέσου πραγματικού μισθού, αυξήθηκε η αγοραστική δύναμη του αθροίσματος των αμοιβών εργασίας που καταβλήθηκαν στο σύνολο της οικονομίας. Αυτή η αγοραστική δύναμη μετατράπηκε, κατά ένα μεγάλο μέρος της, σε ζήτηση για εγχώρια αγαθά και υπηρεσίες επειδή η ροπή προς κατανάλωση των μισθωτών είναι υψηλή, ιδιαίτερα όταν η ζήτηση βρίσκεται σε πολύ χαμηλό επίπεδο, όπως συνέβη κατά τον τρέχοντα οικονομικό κύκλο. Ως αποτέλεσμα, **ένα μεγάλο μέρος της αύξησης της αγοραστικής δύναμης των μισθών (προσαυξημένο με αναλήψεις από τις καταθέσεις και ενδεχομένως με καθυστερήσεις στις πληρωμές δανείων) στράφηκε στην ιδιωτική κατανάλωση. Κατά το 2018:1-2019:2, η επιβράδυνση της αγοραστικής δύναμης των μισθών είχε δυσμενή επίπτωση στην ιδιωτική κατανάλωση, και αυτή με τη σειρά της στο ΑΕΠ.**

8. Σε καθεστώς κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος, **δύο μέτρα φαίνονται εφικτά για την συγκράτηση του ελλείμματος στις τρέχουσες συναλλαγές:** πρώτον, **η μείωση των περιθωρίων κέρδους των εξαγωγικών επιχειρήσεων** ώστε να καταστούν πιο ανταγωνιστικές και να συγκρατήσουν στο ίδιο ύψος τις πωλήσεις τους, και δεύτερον, **η διανομή του προϊόντος σε όφελος της εργασίας προκειμένου να συγκρατηθούν οι εισαγωγές** αφού η ροπή των μισθωτών προς κατανάλωση εισαγομένων είναι μικρότερη από την αντίστοιχη ροπή των εισοδημάτων της ιδιοκτησίας. Εάν η εφαρμογή αυτών των μέτρων δεν καταστεί εφικτή, η διόρθωση του ελλείμματος θα επέλθει αναγκαστικά μέσω επιβράδυνσης της εσωτερικής ζήτησης και του όγκου παραγωγής, αύξησης της ανεργίας και εκ νέου μείωσης ή στασιμότητας των μισθών.
9. **Μια αρχική αναδιανομή υπέρ της εργασίας μέσω της δημοσιονομικής πολιτικής θα μπορούσε να χαλαρώσει τον εξωτερικό περιορισμό του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, να αυξήσει έτσι το δυνητικό ΑΕΠ και να επιτρέψει επομένως στο μεν ΑΕΠ να αυξηθεί περαιτέρω, στο δε ποσοστό ανεργίας να μειωθεί και να προκαλέσει αυξήσεις των μισθών και επομένως της ιδιωτικής κατανάλωσης (διότι τα χαμηλά εισοδήματα έχουν μικρότερη ροπή προς αποταμίευση) και του ΑΕΠ. Οι μεταβολές αυτές θα δημιουργούσαν έτσι έναν ενάρετο κύκλο** που θα επέτρεπε την ενίσχυση της οικονομικής ανόδου, σε μια συγκυρία κατά την οποία οι δύο βασικοί κινητήρες της οικονομικής μεγέθυνσης κατά τον τρέχοντα οικονομικό κύκλο, δηλαδή οι κλάδοι του τουρισμού και των κατασκευών, εμφανίζουν σημεία επιβράδυνσης ή υπερθέρμανσης.
10. **Το καλοκαίρι του 2019, ο δείκτης κερδοφορίας (απόδοση παγίου κεφαλαίου) στον επιχειρηματικό τομέα βρισκόταν σε επίπεδο τουλάχιστον 25% ανώτερο έναντι του 2010**, κυρίως επειδή οι μισθοί δεν έχουν αυξηθεί ουσιαστικά παρά την ραγδαία πτώση του ποσοστού ανεργίας. Μεγάλες αυξήσεις εμφανίζουν και οι άλλοι δείκτες κερδοφορίας.

Κεφάλαιο 1

Μισθοί, τιμές και κέρδη

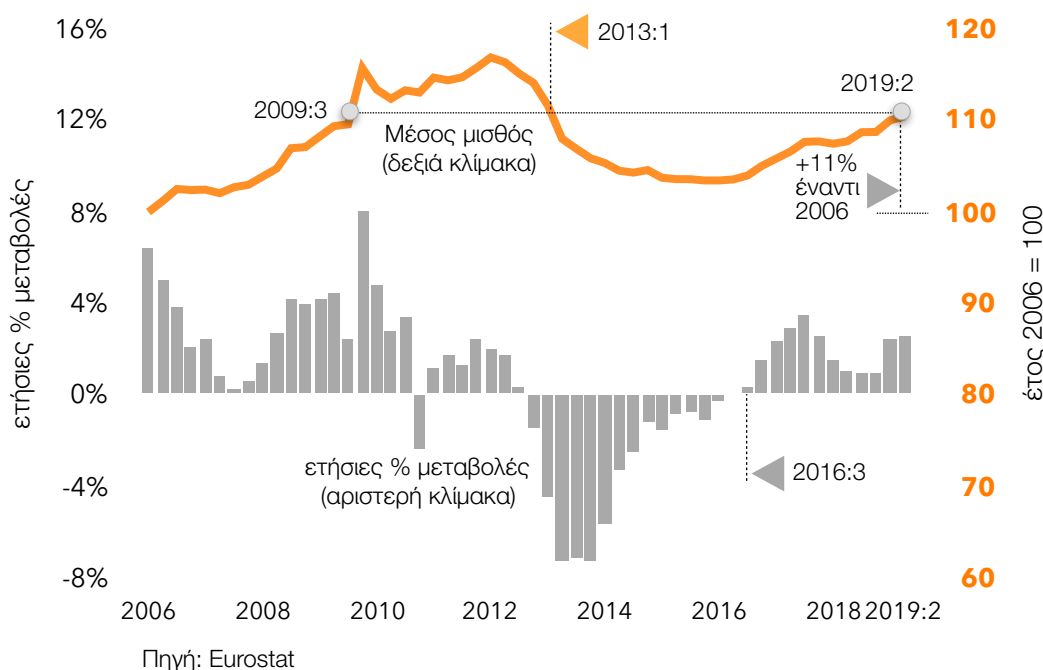
Η διαρθρωτική μετατόπιση στην διανομή του εισοδήματος μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου.

Από το 2013 ασκήθηκε στην Κύπρο μια πολιτική απαξίωσης της εργασίας μέσω της εφαρμογής του μνημονιακού προγράμματος εξαιτίας του οποίου (και με αφορμή το οποίο) υπήρξε διαρθρωτική μετατόπιση της σχέσης της μισθωτής εργασίας με τις επιχειρήσεις, με μοχλό την κρατική πολιτική, υποβοηθούμενη από την αύξηση της ανεργίας. Η μετατόπιση αυτή εμφανίζεται με ευκρίνεια στις ποσοτικές αλλαγές που επήλθαν στο επίπεδο και στον ρυθμό μεταβολής των κυριότερων μεγεθών της διανομής του εισοδήματος, δηλαδή στους μισθούς (χρηματικούς και πραγματικούς), στα κέρδη ως απόλυτο μέγεθος και ως ποσοστό του επενδεδυμένου παγίου κεφαλαίου κλπ. Αυτές τις αλλαγές εξετάζουμε σε όσα ακολουθούν σε αυτό το κεφάλαιο.

Ο μέσος χρηματικός μισθός στην Κύπρο βρισκόταν το καλοκαίρι του 2019 στο ίδιο επίπεδο με το 2009 και ήταν μόλις 11% υψηλότερος έναντι του 2006. Παρέμεινε δε σε επίπεδα χαμηλότερα των σημερινών επί μια ολόκληρη εξαετία, από το πρώτο τρίμηνο του 2013 (στο εξής 2013:1) έως το δεύτερο τρίμηνο του 2019 (βλ. διάγραμμα 1.1), θίγοντας έτσι σοβαρά την αγοραστική δύναμη των μισθωτών. Στην διάρκεια της τρέχουσας ανοδικής πορείας της οικονομικής δραστηριότητας (2015-2019), η μείωση του ποσοστού ανεργίας οδήγησε από το 2016:3 έως το 2019:2 σε μικρή μόνο αύξηση τον μέσο χρηματικό μισθό (περίπου κατά 5%), γεγονός που αναδεικνύει την αποδυνάμωση της σχέσης του μέσου μισθού με την μεγέθυνση του ΑΕΠ και της απασχόλησης.

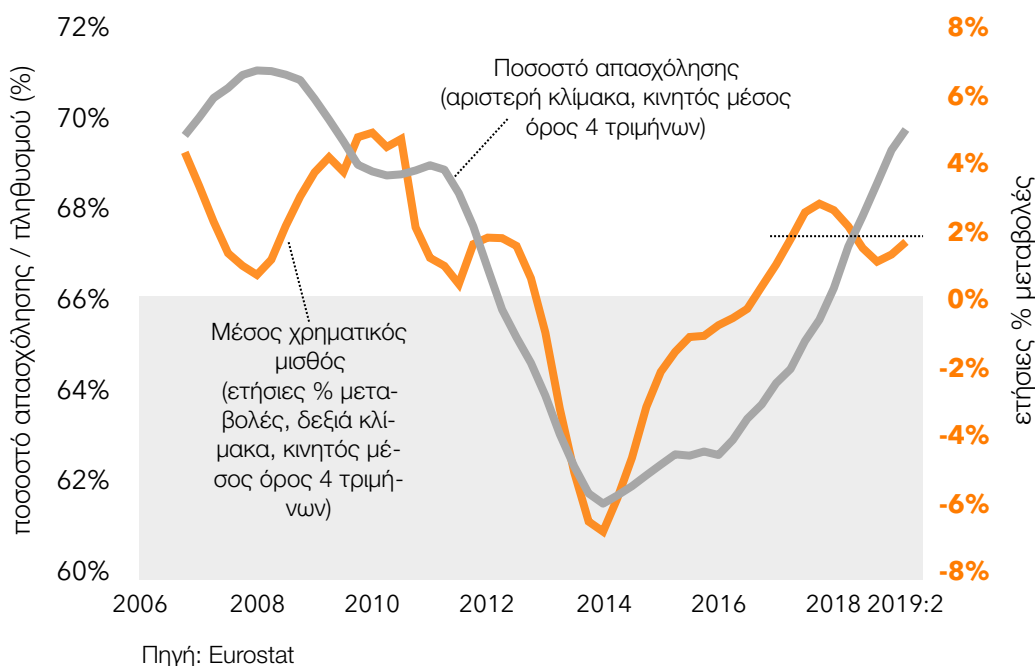
Διάγραμμα 1.1. Μέσος χρηματικός μισθός (τρέχουσες μεταβολές και δείκτης με βάση το έτος 2006=100, τριμηνιαία στοιχεία 2006:1-2019:2 εποχικά διορθωμένα).

Η αποδυνάμωση αυτή εμφανίζεται ισχυρότερη στο τέλος της υπό εξέταση περιόδου (και κυρίως κατά το 2018), όταν υπήρξαν μεν αυξήσεις του μέσου χρηματικού μισθού, πλην όμως υστερούσαν έναντι αυτών που αντιστοιχούσαν στην μεγάλη πτώση του ποσοστού ανεργίας. Αυτό φαίνεται στο διάγραμμα 1.2 που δείχνει ότι ο μέσος μισθός δεν ακολούθησε πλήρως την αύξηση της απασχόλησης (ως ποσοστό του πληθυσμού) και την συνακόλουθη μείωση του ποσοστού ανεργίας. Σε αντίθεση με το 2018, όμως, από τα μέχρι στιγμής στοιχεία (βλ. στο κάτω μέρος του διαγράμματος 1.1 τις ετήσιες % μεταβολές του μέσου χρηματικού μισθού) διαφαίνεται ότι κατά το 2019 οι αυξήσεις των μισθών θα

είναι μεγαλύτερες από το 2018 (πιο συγκεκριμένα θα είναι της τάξης του 2,5% έναντι 1% κατά το 2018). Σε αυτό συνηγορεί και το γεγονός ότι το ποσοστό ανεργίας έχει πλέον μειωθεί σε χαμηλό επίπεδο, γεγονός που εκ των πραγμάτων ευνοεί την διαπραγματευτική θέση των μισθωτών, ατομικά και συλλογικά.

Διάγραμμα 1.2. Ετήσιες μεταβολές του μέσου χρηματικού μισθού και ποσοστό απασχόλησης (ποσοστό απασχόλησης = αριθμός απασχολούμενων ως ποσοστό του πληθυσμού, τριμηνιαία στοιχεία 2006:1-2019:2 εποχικά διορθωμένα).

Μεθοδολογικό σημείωμα 1.1. Ορισμός του μέσου χρηματικού μισθού

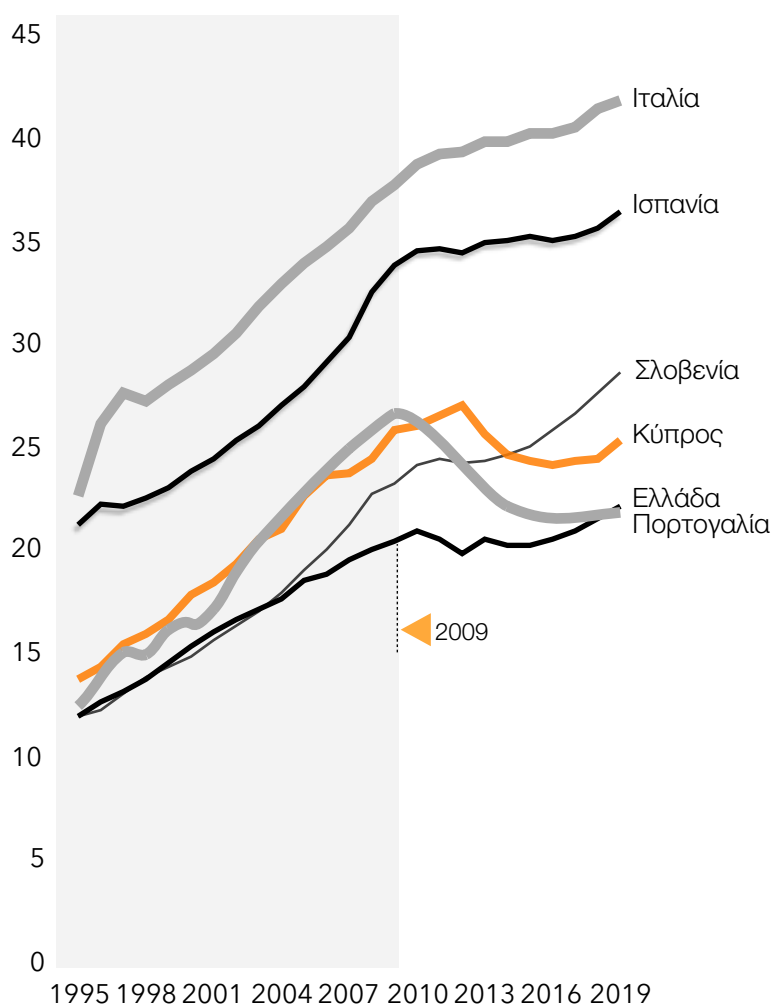
Ως μέτρο της αμοιβής εργασίας θεωρούμε τον ακαθάριστο **χρηματικό μισθό**, ο οποίος δεν περιλαμβάνει τις εργοδοτικές ασφαλιστικές εισφορές, σε αντίθεση με τις ακαθάριστες (ή μικτές) **χρηματικές αποδοχές** που τις περιλαμβάνουν. Ο όρος μικτές ή **ακαθάριστες αποδοχές** αναφέρεται στο γεγονός ότι πρόκειται για τις αμοιβές με την ευρύτερη έννοια, διότι περιλαμβάνουν, πέραν του καθαρού μισθού (take-home pay), τον φόρο εισοδήματος που έχει προκαταβληθεί, τις ασφαλιστικές εισφορές του εργαζόμενου και του εργοδότη, και κάθε άλλου είδους παροχές που μπορούν να εκληφθούν ως αμοιβή εργασίας. Ο όρος **μέσες αποδοχές** αναφέρεται στο γεγονός ότι πρόκειται για την αμοιβή ανά απασχολούμενο. Ο όρος **χρηματικός μισθός** (γνωστός και ως ονομαστικός μισθός) αναφέρεται στον μισθό σε ευρώ, σε αντιπαράθεση με τον **πραγματικό μισθό** που αναφέρεται σε αγοραστική δύναμη, δηλαδή σε ένα “καλάθι” αγαθών και υπηρεσιών που ο ονομαστικός μισθός μπορεί να αγοράσει. Επομένως, ο **ακαθάριστος χρηματικός μισθός** είναι ο μισθός μετά την παρακράτηση των εργοδοτικών εισφορών και πριν την παρακράτηση του φόρου εισοδήματος και των εισφορών του εργαζόμενου στο ασφαλιστικό του ταμείο. Οι μέσες μικτές (χρηματικές) αποδοχές (ή απλώς μέσες μικτές αποδοχές) είναι ένα μέγεθος το οποίο αφορά στον υπολογισμό του κόστους εργασίας επειδή περιλαμβάνει όλα όσα δαπάνησε η επιχείρηση για να απασχολήσει τον εργαζόμενο, ενώ ο μέσος ακαθάριστος χρηματικός μισθός, που δεν περιλαμβάνει τις εργοδοτικές εισφορές, αφορά στον υπολογισμό του εισοδήματος του μισθωτού.

Συγκρίνοντας τις μέσες μικτές χρηματικές αποδοχές στην Κύπρο με τις άλλες χώρες της νότιας Ευρώπης που ανήκουν στην ευρωζώνη, στο διάγραμμα 1.3, διαπιστώνουμε τα εξής:

- Κατά την τελευταία πενταετία η Κύπρος και η Ελλάδα είναι οι μοναδικές χώρες στις οποίες οι αποδοχές εργασίας δεν έχουν ανακάμψει σε βαθμό ικανό ώστε να αναιρεθούν οι μειώσεις των μισθών της πρώτης περιόδου της κρίσης (έως το 2015). Κατά μείζονα λόγο αυτό ισχύει και για την σύγκριση με τις χώρες της βόρειας Ευρώπης, που επλήγησαν συγκριτικά λιγότερο από την κρίση.
- Στην Ισπανία και την Ιταλία υπήρξε απλώς επιβράδυνση της ανόδου των ονομαστικών αποδοχών ενώ στην Πορτογαλία και την Σλοβενία υπήρξε πρόσκαιρη μείωση και εν συνεχεία ανάκαμψη.
- Η Κύπρος διατηρεί μια από τις κατώτερες θέσεις στην κατάταξη των χωρών της νότιας Ευρώπης που ανήκουν στην ευρωζώνη με κριτήριο τις μέσες ακαθάριστες ετήσιες αποδοχές (ακαθάριστος χρηματικός μισθός + εισφορές εργοδότη), μετά από την Σλοβενία αλλά πριν από την Ελλάδα και την Πορτογαλία.

Στο διάγραμμα 1.4 φαίνεται η κατάταξη επιλεγμένων χωρών της Ευρώπης με βάση τις ακαθάριστες ετήσιες αποδοχές εργασίας ανά μισθωτό κατά το 2019. Είναι ευδιάκριτη η ταξινόμηση των χωρών σε τρεις ομάδες: Οι χώρες του ευρωπαϊκού βορρά μαζί με τη Γαλλία αποτελούν την ομάδα των υψηλών αποδοχών (μεγαλύτερων των 44 χιλιάδων

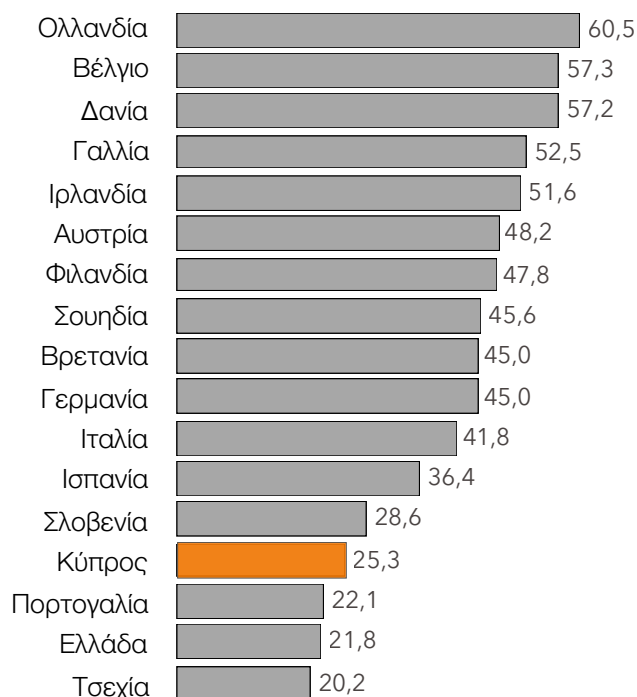
Διάγραμμα 1.3. Ακαθάριστες ετήσιες αποδοχές εργασίας ανά μισθωτό στις χώρες της νότιας Ευρώπης που ανήκουν στην ευρωζώνη (σε χιλιάδες ευρώ, 1995-2019).

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

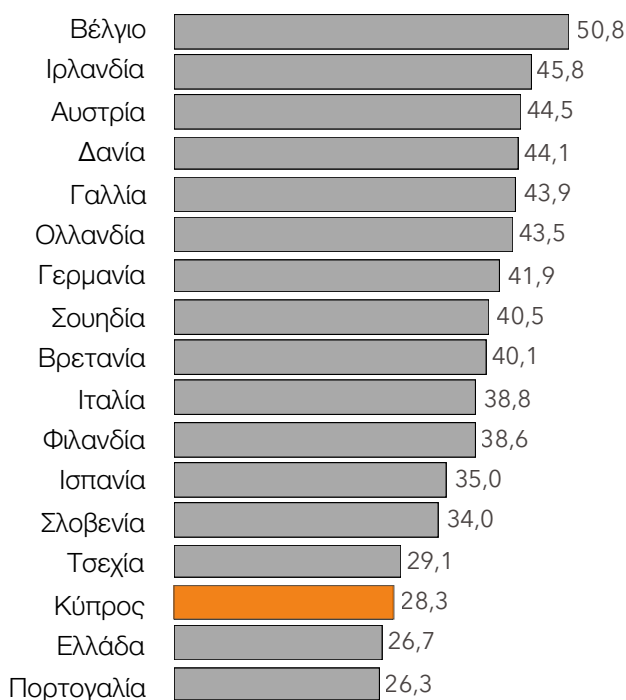
ευρώ ετησίως), η δεύτερη ομάδα χωρών με ενδιάμεσες και χαμηλές αποδοχές εργασίας αποτελείται από τις χώρες της Μεσογείου (21 έως 42 χιλιάδες ευρώ ετησίως), και η τρίτη ομάδα, με αποδοχές μικρότερες των 21 χιλιάδων ευρώ αποτελείται από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες (στο διάγραμμα περιλαμβάνονται μόνον η Τσεχία και η Σλοβενία στις οποίες οι μισθοί είναι οι υψηλότεροι μεταξύ των χωρών αυτής της ομάδας). Η αγοραστική δύναμη των μικτών αποδοχών ανά απασχολούμενο στην Κύπρο ήταν σε διεθνή σύγκριση (διάγραμμα 1.5), χαμηλότερη από τις άλλες χώρες της ευρωζώνης με εξαίρεση την Ελλάδα και την Πορτογαλία, μικρότερη δε από την αντίστοιχη αγοραστική δύναμη στην Σλοβενία και την Τσεχία.

Διάγραμμα 1.4. Μικτές ετήσιες αποδοχές ανά μισθωτό σε επιλεγμένες χώρες της Ευρώπης κατά το 2019 (σε χιλιάδες ευρώ).

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

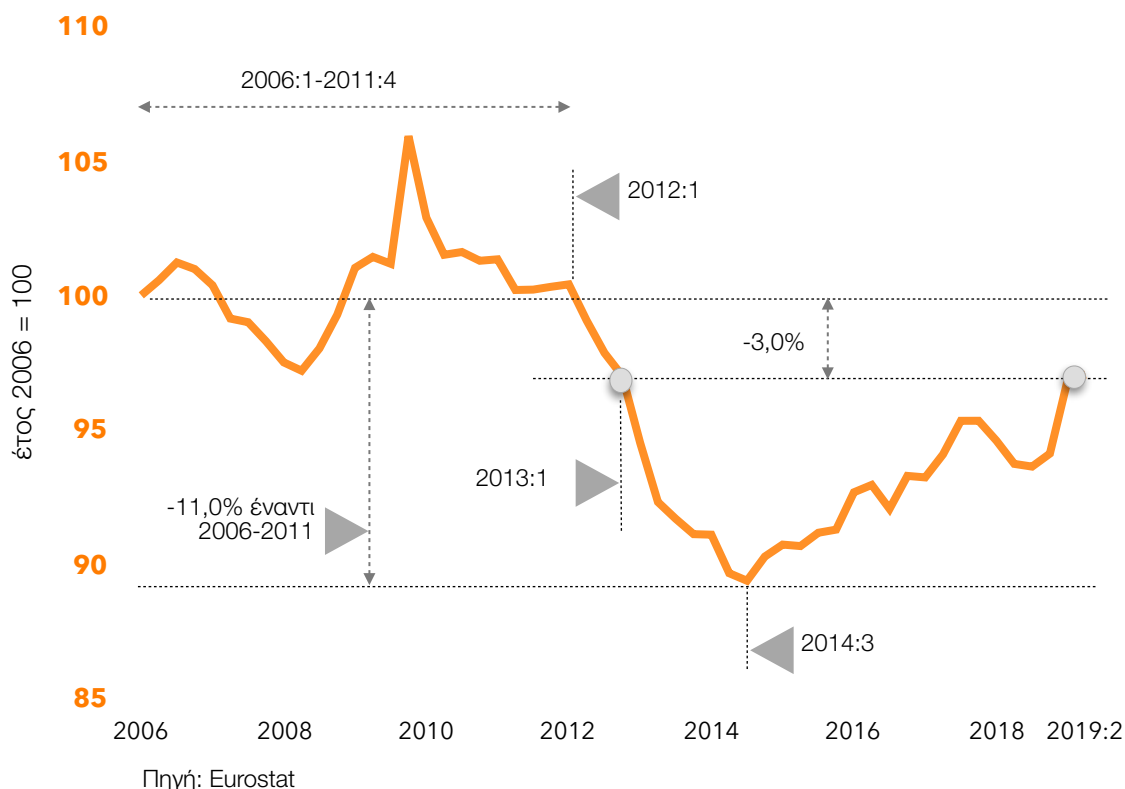
Διάγραμμα 1.5. Αγοραστική δύναμη* μικτών ετήσιων αποδοχών εργασίας ανά απασχολούμενο σε επιλεγμένες χώρες της Ευρώπης κατά το 2019 (σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης).

*Αγοραστική δύναμη αποδοχών εργασίας διορθωμένη με το διαφορετικό επίπεδο των τιμών στις χώρες.

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Διάγραμμα 1.6. Αγοραστική δύναμη μέσου χρηματικού μισθού (με έτος βάσης 2006=100, σε χιλιάδες ευρώ, τριμηνιαία στοιχεία 2006:1-2019:2, εποχικά διορθωμένα).

Στο διάγραμμα 1.6 φαίνεται η αγοραστική δύναμη του μέσου χρηματικού μισθού, δηλαδή ο μέσος πραγματικός μισθός. Μετά από μια περίοδο σχετικής σταθεροποίησης κατά την χρονική περίοδο 2006:1-2011:4 (αν και με διακυμάνσεις), η μείωση της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού εκκίνησε κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2012 υπό την πίεση της αυξανόμενης ανεργίας, η οποία υπερέβη τότε το 6,5% και η πτώση συνεχίστηκε μέχρι το καλοκαίρι του 2014 ως επίπτωση του μνημονιακού προγράμματος. Η άνοδος που επακολούθησε έκτοτε, και μέχρι το καλοκαίρι του 2016, οφειλόταν αποκλειστικά στον αποπληθωρισμό, ο οποίος ολοκληρώθηκε με το τέλος της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης. Από το καλοκαίρι του 2016, η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού αυξήθηκε επειδή χάρη στην ανάκαμψη της οικονομίας μειώθηκε το ποσοστό ανεργίας, έγιναν έτσι ευνοϊκότεροι για τον κόσμο της εργασίας οι όροι της διαπραγμάτευσης, και ως συνέπεια αυξήθηκε ο μέσος χρηματικός μισθός. Η αγοραστική δύναμη του μέσου χρηματικού μισθού κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2019 ήταν ίση προς την αντίστοιχη του 2013:1. Στο μεσοδιάστημα (2013:1 έως 2019:2), επί περίπου επτά συναπτά έτη, η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού παρέμεινε σε επίπεδα χαμηλότερα από αυτά του 2013:1 αλλά και ολόκληρης της περιόδου 2006:1-2013:1. Ακόμη και κατά το 2019:2, δηλαδή σε μια περίοδο υπερθέρμανσης της οικονομίας που θα χρειαστεί διορθωτικά μέτρα επαναφοράς του ΑΕΠ σε επίπεδα περισσότερο συμβατά με τις βασικές μακροοικονομικές ισορροπίες, η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού ήταν κατά 3% μικρότερη από όσο κατά την περίοδο 2006:1-2011:4.

Μεθοδολογικό σημείωμα 1.2. Ο σχηματισμός του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ

- Οι απαιτήσεις των μισθωτών, όσον αφορά τον χρηματικό μισθό τους, μακροχρονίως τείνουν να ευθυγραμμιστούν με την παραγωγικότητα της εργασίας και με τον πληθωρισμό.
- Ο βαθμός κατά τον οποίο αυτό επιτυγχάνεται εξαρτάται από τον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ εργαζομένων και επιχειρήσεων, ο οποίος περιγράφεται σε μεγάλο βαθμό από το ποσοστό ανεργίας ή το συμπληρωματικό του μέγεθος που είναι το ποσοστό απασχόλησης, αλλά και από την διαπραγματευτική ισχύ των δύο πλευρών, η οποία με τη σειρά της εξαρτάται από την συνδικαλιστική οργάνωση και από το θεσμικό (νομικό ή εθιμικό) πλαίσιο.
- Ως συνέπεια, οι χρηματικές αποδοχές εργασίας είναι υψηλότερες όπου και όταν οι τιμές και η παραγωγικότητα είναι υψηλότερες, το ποσοστό ανεργίας είναι χαμηλότερο και η διεκδικητική ισχύς των εργαζομένων μεγαλύτερη.
- Συνέπεια των ανωτέρω είναι ότι το εισοδηματικό μερίδιο των αμοιβών εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ, που σχηματίζεται από τον χρηματικό μισθό, το επίπεδο των τιμών και την παραγωγικότητα της εργασίας, εξαρτάται από τον συσχετισμό δυνάμεων στην αγορά εργασίας, του οποίου ικανοποιητικό μέτρο αποτελούν αφενός μεν το ποσοστό ανεργίας (ή ισοδύναμα το ποσοστό απασχόλησης), αφετέρου δε ο βαθμός συνδικαλιστικής ισχύος και το θεσμικό (νομικό ή εθιμικό) πλαίσιο.
- Το ποσοστό ανεργίας και η συνδικαλιστική ισχύς των μισθωτών περιγράφουν τον βραχυχρόνιο συσχετισμό δυνάμεων ενώ το θεσμικό (νομικό ή εθιμικό) πλαίσιο λειτουργεί ως “μνήμη” που συμπυκνώνει τον παρελθόντα συσχετισμό δυνάμεων που έχει αποκρυσταλλωθεί σε σταθερούς κανόνες οι οποίοι γίνονται σεβαστοί από τις δύο ανταγωνιστικές πλευρές (εργασία και κεφάλαιο).

Στο διάγραμμα 1.7 φαίνεται το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας² στον επιχειρηματικό τομέα, σε σύγκριση με τον λόγο απασχόλησης (που είναι συμπληρωματικός του ποσοστού ανεργίας ως προς την μονάδα). Προκύπτει από την σύγκριση αυτή, ότι τα δύο μεγέθη παρουσιάζουν ισχυρή συσχέτιση, με την έννοια ότι οι μεταβολές του λόγου απασχόλησης (ή εναλλακτικά του ποσοστού ανεργίας) προκαλούν αντίστοιχες μεταβολές στο μερίδιο της εργασίας. Αυτό συμβαίνει επειδή ο λόγος απασχόλησης (ισοδύναμα το ποσοστό ανεργίας) περιγράφει την κατάσταση της αγοράς εργασίας από την οποία εξαρτώνται οι αμοιβές εργασίας. Από την σύγκριση των δύο μεγεθών προκύπτουν τα εξής:

- Η μείωση του λόγου απασχόλησης η οποία εκκίνησε κατά το πρώτο τρίμηνο του 2009 ως επίπτωση της παγκόσμιας κρίσης, οδήγησε με χρονική υστέρηση περίπου ενάμισι έτους (συγκεκριμένα από το τρίτο τρίμηνο του 2010) σε μείωση το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας. Η μείωση αυτή ωστόσο παρέμεινε περιορισμένη έως το πρώτο τρίμηνο του 2013, έτσι ώστε το μερίδιο της εργασίας να παραμένει σε κατάσταση μεσοπρόθεσμης σταθερότητας στο επίπεδο του 55,5% του ακαθάριστου προϊόντος του επιχειρηματικού τομέα (βλ. διάγραμμα 1.7, επίπεδο ΑΑ'). Το γεγονός ότι το μερίδιο της εργασίας δεν ακολούθησε τον λόγο απασχόλησης στην

² Το μερίδιο της εργασίας περιλαμβάνει το σύνολο των αμοιβών εργασίας που καταβάλλονται στην χώρα υπό την μορφή μικτών αποδοχών των μισθωτών και τεκμαρτής αμοιβής εργασίας των αυτοαπασχολούμενων.

πτώση του κατά τα έτη 2009-2012 θα πρέπει να αποδοθεί στον κοινωνικό και πολιτικό ταξικό συσχετισμό δυνάμεων εκείνης της περιόδου που ήταν ευνοϊκός για τον κόσμο της εργασίας.

- Η ραγδαία πτώση του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας εκκίνησε κατά το 2013:1 ως επίπτωση της εφαρμογής του μνημονιακού προγράμματος. Η πτώση είχε ως σημείο εκκίνησης το επίπεδο του 55,5% του ακαθάριστου προϊόντος του επιχειρηματικού τομέα και ως σημείο απόληξης το 48% (βλ. διάγραμμα 1.7, από το σημείο Α στο σημείο Β).
- Στην διάρκεια της οικονομικής ανόδου της τελευταίας πενταετίας, που οδήγησε σε αύξηση της απασχόλησης (και αντίστοιχη μείωση στο ποσοστό ανεργίας), το εισοδηματικό μερίδιο εργασίας αυξήθηκε οριακά και προς το παρόν έχει ισορροπήσει στην περιοχή μεταξύ 48% και 50% του ακαθάριστου προϊόντος του επιχειρηματικού τομέα (βλ. διάγραμμα 1.7, από το σημείο Β στο σημείο Γ).
- Η συνολική εικόνα του διαγράμματος 1.7 δείχνει την διαρθρωτική μετατόπιση στην διανομή του εισοδήματος μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου που επέβαλε η εφαρμογή του μνημονιακού προγράμματος σε βάρος των μισθωτών που εργάζονται στον επιχειρηματικό τομέα: το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας μειώθηκε κατά περίπου 7,5 εκατοστιαίες μονάδες του ακαθάριστου προϊόντος του επιχειρηματικού τομέα και έχει σταθεροποιηθεί στο αντίστοιχο χαμηλό επίπεδο (του 48% του προϊόντος) με οριακή τάση αύξησης (προς το 49% του προϊόντος). Η σταθεροποίηση αυτή αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι προς το παρόν η διαρθρωτική μετατόπιση έχει παγιωθεί μέσω αλλαγών στο θεσμικό (νομικό ή εθιμικό) πλαίσιο και στους κοινωνικούς, ιδεολογικούς και πολιτικούς συσχετισμούς δύναμης.

Διάγραμμα 1.7. Εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας % του ακαθάριστου προϊόντος στον επιχειρηματικό τομέα και λόγος απασχόλησης (στοιχεία 2006:1-2019:2 εποχικά διορθωμένα, λόγος απασχόλησης = αριθμός απασχολούμενων ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού).

Διάγραμμα 1.8. Συσχέτιση του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας (% του ακαθάριστου προϊόντος) στον επιχειρηματικό τομέα και του ποσοστού ανεργίας, τριμηνιαία στοιχεία 2009:1-2019:2, εποχικά διορθωμένα.

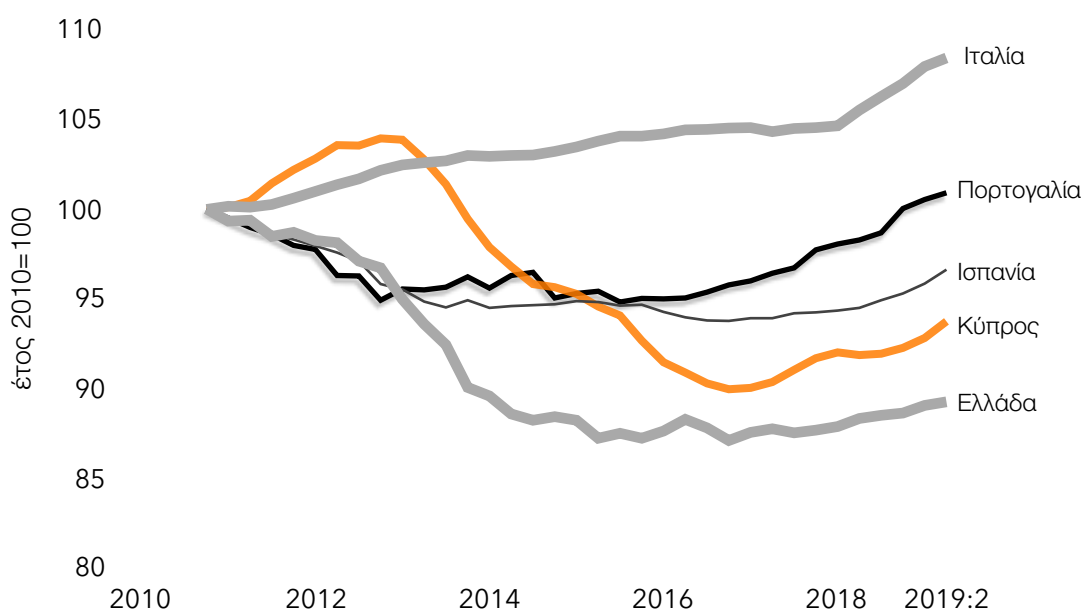

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Στο διάγραμμα 1.8 φαίνεται η σχέση του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα έναντι του ποσοστού ανεργίας. Επαληθεύουμε, στην εν λόγω συσχέτιση, με έναν διαφορετικό τρόπο από ό,τι στο διάγραμμα 1.7, ότι μετά την εφαρμογή του μνημονιακού προγράμματος μεταρρυθμίσεων που εφαρμόστηκε, έχει επέλθει διαρθρωτική μετατόπιση στην σχέση μεταξύ της κατάστασης στην αγορά εργασίας και του μεριδίου της εργασίας. Η μετατόπιση αυτή αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι οι δυνάμεις της εργασίας επιτυγχάνουν τώρα, για το ίδιο ποσοστό ανεργίας (ισοδύναμα για το ίδιο ποσοστό απασχόλησης) μικρότερο μερίδιο της εργασίας επειδή οι τροποποιημένες θεσμικές συνθήκες (με τυπική ή άτυπη μορφή) που προέκυψαν από την εφαρμογή του μνημονίου λειτουργούν υπέρ των επιχειρήσεων και αποδυναμώνουν την διαπραγματευτική ισχύ των μισθωτών. Πιο συγκεκριμένα, το αποτέλεσμα της διαρθρωτικής μετατόπισης, όπως φαίνεται στο διάγραμμα 1.8, είναι το εξής: ενώ για το χρονικό διάστημα από το πρώτο τρίμηνο του 2009 έως το πρώτο τρίμηνο του 2013, η σχέση μεριδίου εργασίας-μισθού περιγράφεται από την ευθεία AA', κατά την επαναφορά του ποσοστού ανεργίας σε κατώτερα επίπεδα στη διάρκεια της ανάκαμψης (2015-2019), το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας δεν ακολουθεί τον προηγούμενο δρόμο επαναφοράς σε υψηλότερα επίπεδα (δηλαδή δεν ακολουθεί την ευθεία AA' με κατεύθυνση από το A προς το A'), αλλά έναν χαμηλότερο δρόμο που ορίζεται από την ευθεία ΓΓ' (ακολουθεί δηλαδή την ευθεία αυτή με κατεύθυνση από το Γ προς το Γ'). Έχουμε επομένως *διαρθρωτική* μεταβολή στον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ επιχειρήσεων και μισθωτών, η οποία συνίσταται στο ότι για το ίδιο ποσοστό ανεργίας οι εργαζόμενοι καρπώνονται εισοδηματικό μερίδιο

μικρότερο από την προ του 2013 περίοδο κατά περίπου 7,5 εκατοστιαίες μονάδες του ακαθάριστου προϊόντος του επιχειρηματικού τομέα (πριν από τις αναδιανεμητικές παρεμβάσεις της δημοσιονομικής πολιτικής). Στο εξής, και έως ότου μεταβληθούν εκ νέου οι διαρθρωτικές συνθήκες που επηρεάζουν στον συσχετισμό δυνάμεων εργασίας και κεφαλαίου, η σχέση του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας και του ποσοστού ανεργίας θα περιγράφεται από την γραμμή συσχέτισης ΓΓ'. Θα πρέπει ωστόσο να λάβουμε υπόψη ότι κατά τα τρίμηνα 2018:4-2019:2 υπήρξαν αυξήσεις ελαφρώς μεγαλύτερες από αυτές που προβλέπει η ευθεία ΓΓ'. Δεν είναι εύκολο να αποφανθούμε προς το παρόν, χωρίς ωστόσο να το αποκλείουμε, ότι οι εν λόγω αυξήσεις προμηνύουν διατηρήσιμη αύξηση των μισθών (κατά μήκος της ευθείας ΒΒ') επειδή η οικονομία παραμένει σε συνθήκες υπερθέρμανσης, δηλαδή σε υψηλό επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας και χαμηλό επίπεδο ανεργίας, που πιθανότατα δεν θα είναι εφικτό να διατηρηθεί.

Διάγραμμα 1.9. Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στις χώρες της νότιας Ευρώπης (2011:1-2019:2, τριμηνιαία στοιχεία, κινητός μέσος 4 τριμήνων).

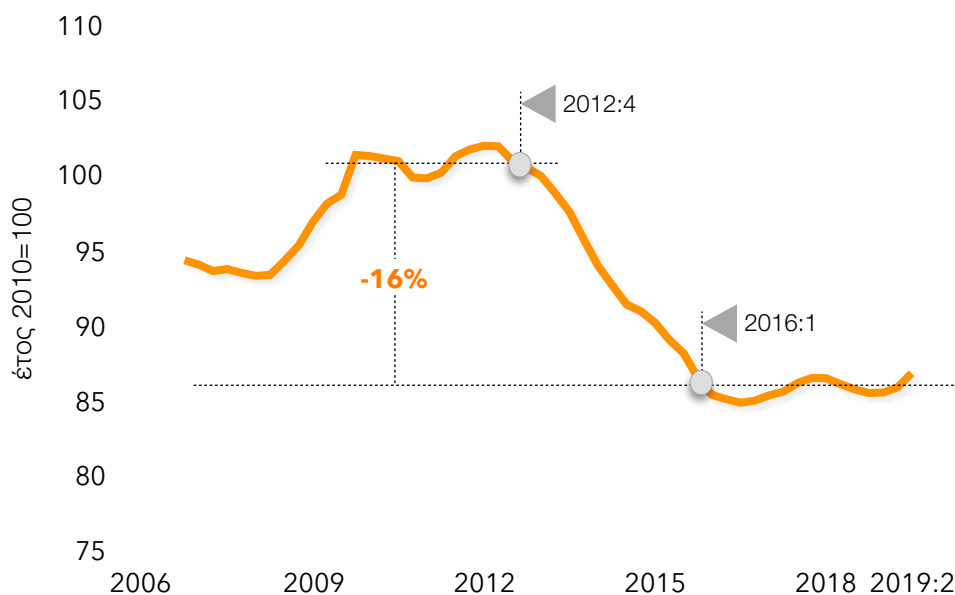
Πηγή: Eurostat

Οι χώρες της ευρωζώνης που παρουσίασαν τα μεγαλύτερα προβλήματα στην διάρκεια της κρίσης είναι οι χώρες της νότιας Ευρώπης, στις οποίες το μοναδιαίο κόστος εργασίας ήταν ήδη χαμηλότερο σε διεθνή σύγκριση κατά την έναρξη της κρίσης. Στο διάγραμμα 1.9 φαίνονται οι μεταβολές του μοναδιαίου κόστους εργασίας για τις χώρες αυτές. Στο τέλος της υπό εξέταση περιόδου, μεταξύ των υπό εξέταση χωρών εκτός από την Ελλάδα, η Κύπρος παρουσιάζει την μεγαλύτερη μείωση μοναδιαίου κόστους εργασίας έναντι του 2011.

Στο διάγραμμα 1.10 φαίνεται η σύγκριση του κόστους εργασίας στην Κύπρο με το αντίστοιχο μέγεθος στις 28 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διακρίνεται και στο διάγραμμα αυτό η διαρθρωτική μετατόπιση της διανομής του προϊόντος μεταξύ των δύο περιόδων πριν και μετά από την εφαρμογή του μνημονιακού προγράμματος. Πρόκειται για πτώση κατά 16% στο μοναδιαίο κόστος εργασίας σε σύγκριση με το αντίστοιχο μέγεθος στην ΕΕ-28 ως αποτέλεσμα της μείωσης του μέσου μισθού.

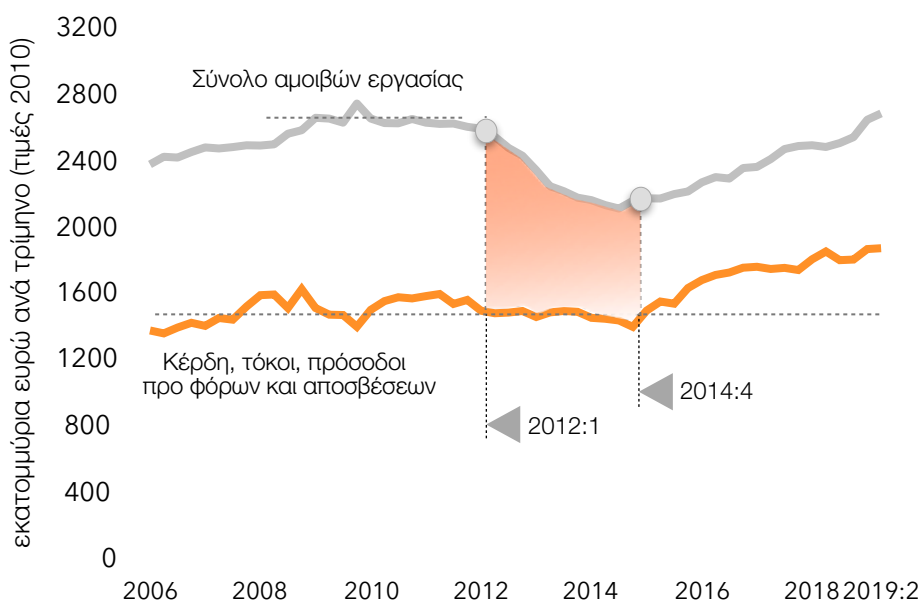
Η μετατόπιση αυτή του μοναδιαίου κόστους εργασίας στην Κύπρο μετατράπηκε, κατά το μεγαλύτερο μέρος της, σε αύξηση των εισοδημάτων του κεφαλαίου, για τα οποία χρησιμοποιούμε τρεις δείκτες: πρώτον, το σύνολο των εισοδημάτων κέρδη+τόκοι+πρόσοδοι προ φόρων και αποσβέσεων (ΕΒΙΤΔΑ) (διάγραμμα 1.11), δεύτερον, το μέσο περιθώριο κέρδους (διαγράμματα 1.12 α και β), και τρίτον, το εισοδηματικό μερίδιο του κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ (διάγραμμα 1.13).

Διάγραμμα 1.10. Δείκτης σύγκρισης μοναδιαίου κόστους εργασίας στην Κύπρο με το αντίστοιχο μέγεθος στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 28 (έτος βάσης 2010=100, 2006:1-2019:2, κινητός μέσος 4 όρων).

Πηγή: Ameco Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Διάγραμμα 1.11. Εισοδήματα εργασίας και κεφαλαίου προ φόρων (στο σύνολο της οικονομίας, σε εκατομμύρια ευρώ, στοιχεία διορθωμένα με την επίπτωση της αυτοαπασχόλησης, τριμηνιαία στοιχεία 2006:1-2019:2, εποχικά διορθωμένα).

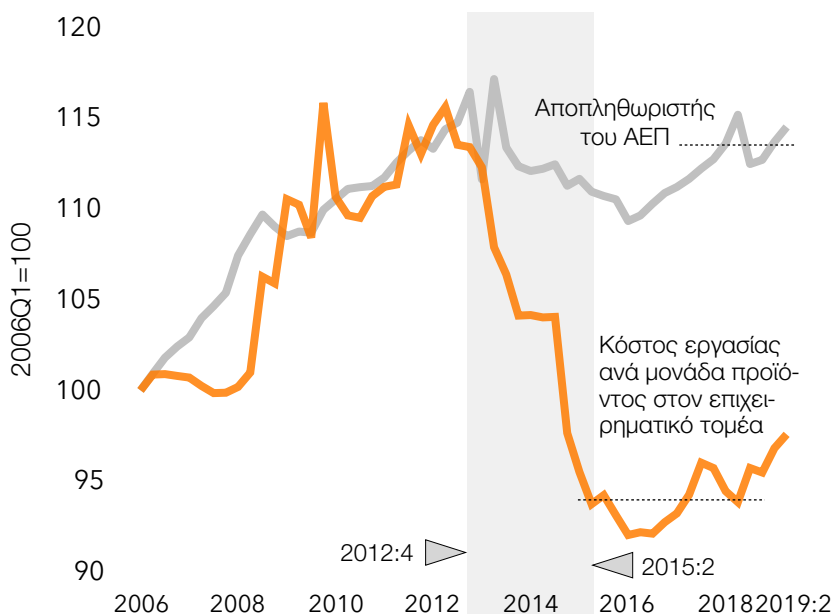

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 1.12α.

Καθοριστικοί παράγοντες του μέσου περιθωρίου κέρδους (υπολογισμός με βάση το κόστος εργασίας):
 (1) Αποπληθωριστής του ΑΕΠ και
 (2) Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στον επιχειρηματικό τομέα.

Πηγή: Eurostat

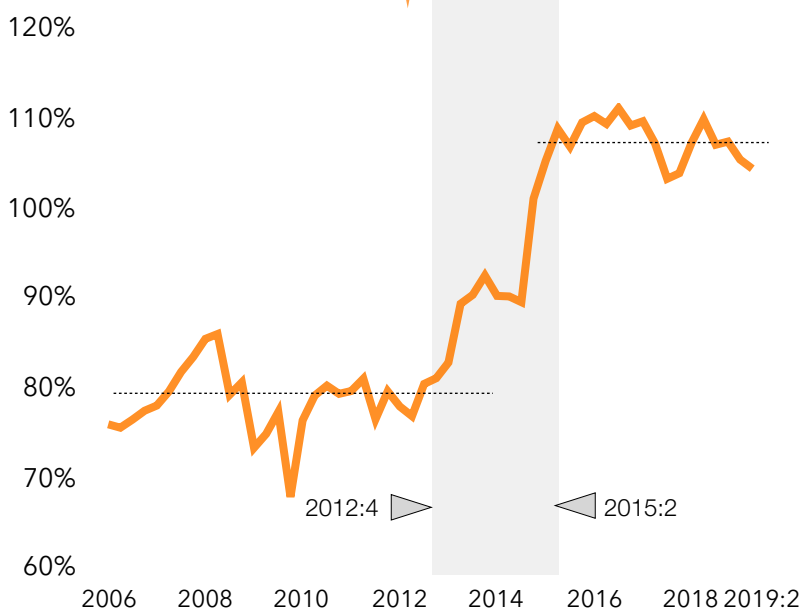

Διάγραμμα 1.12β.

Μέσο περιθώριο κέρδους υπολογισμένο με βάση το κόστος εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα.

Ορισμός: Μέσο περιθώριο κέρδους υπολογισμένο με βάση το μοναδιαίο κόστος εργασίας = Λόγος αποπληθωριστή ΑΕΠ προς μοναδιαίο κόστος εργασίας.

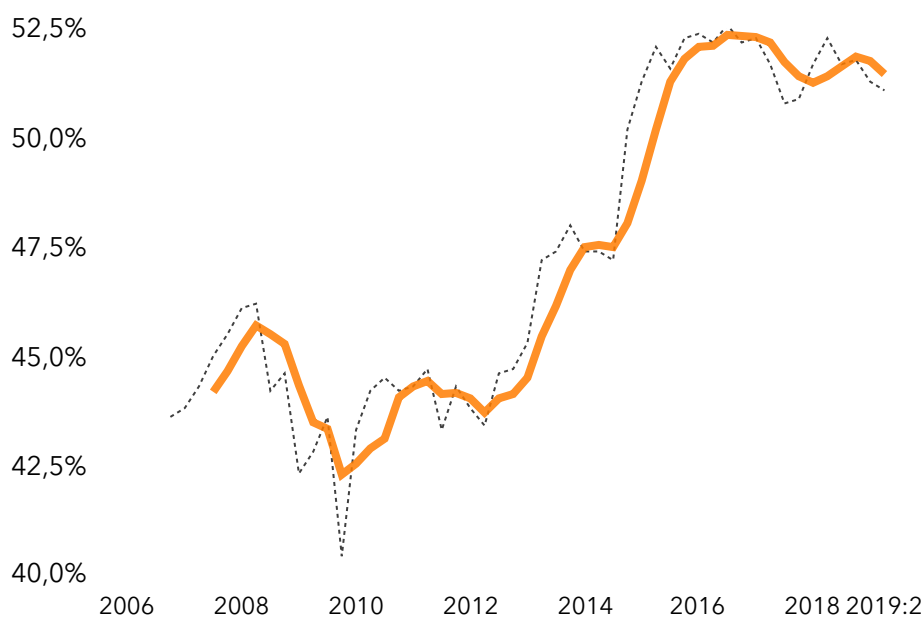
Τριμηνιαία στοιχεία 2006:1-2019:2, εποχικά διορθωμένα.

Πηγή: Eurostat

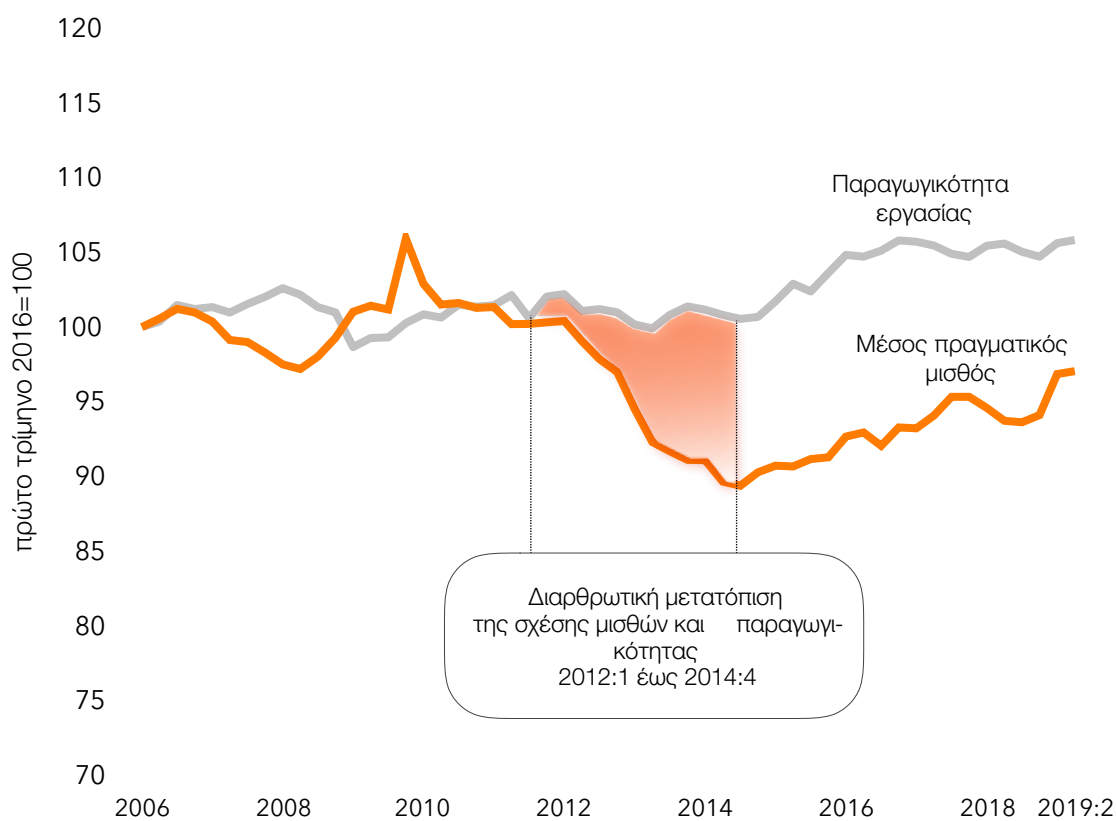
Η διαρθρωτική μετατόπιση της αναδιανομής του εισοδήματος από την εργασία στο κεφάλαιο επιβεβαιώνεται, αφενός μεν από την άνοδο του μέσου περιθωρίου κέρδους (διάγραμμα 1.12β), το οποίο παραμένει από το 2015:2 και μετά σε επίπεδα σαφώς υψηλότερα από την προ κρίσης περίοδο (παρά την πρόσφατη μικρή υποχώρησή του), όσο και από την αύξηση του εισοδηματικού μεριδίου του κεφαλαίου % του ΑΕΠ (διάγραμμα 1.13).

Διάγραμμα 1.13. Εισοδηματικό μερίδιο του κεφαλαίου % του ακαθάριστου προϊόντος στον επιχειρηματικό τομέα (2006:1-2019:2, τριμηνιαία στοιχεία εποχικά διορθωμένα, κινητός μέσος 4 τριμήνων).

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 1.14. Η διαρθρωτική μετατόπιση της σχέσης μισθών και παραγωγικότητας της εργασίας κατά την περίοδο 2012:1 έως 2014:4 (τριμηνιαία στοιχεία εποχικά διορθωμένα).

Διαρθρωτική μετατόπιση της σχέσης μισθών και παραγωγικότητας 2012:1 έως 2014:4

Πηγή: Eurostat

Όσον αφορά το μέσο περιθώριο κέρδους (υπολογισμένο με βάση το μοναδιαίο κόστος εργασίας), αυτό διαμορφώνεται από δύο παράγοντες: πρώτον, από τον πληθωρισμό (τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ), και δεύτερον, το μοναδιαίο κόστος εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα. Οι δύο αυτές παράμετροι φαίνονται στο διάγραμμα 1.12α όπου διαπιστώνουμε τα εξής: Το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος μειώθηκε δραματικά μεταξύ του τετάρτου τριμήνου του 2012 και του δευτέρου τριμήνου του 2015, όπως φαίνεται στη σκιασμένη περιοχή του διαγράμματος. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την μεγάλη αύξηση των περιθωρίων κέρδους επειδή οι εγχώριες τιμές (δηλαδή ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ) υποχώρησαν σε μικρότερο βαθμό από όσο το μοναδιαίο κόστος εργασίας (διάγραμμα 1.12α). Οι μειώσεις που υπέστησαν οι μισθωτοί, μετατράπηκαν σε μείωση των τιμών μόνον κατά το ήμισυ, ενώ το υπόλοιπο ήμισυ μετατράπηκε σε αύξηση των περιθωρίων κέρδους περίπου κατά 25% (διάγραμμα 1.12β).

Όσον αφορά το εισοδηματικό μερίδιο του κεφαλαίου ως ποσοστό του ακαθάριστου προϊόντος, όπως φαίνεται στο διάγραμμα 1.13, στο επιχειρηματικό τομέα αυξήθηκε στη διάρκεια της κρίσης από το επίπεδο 43% περίπου κατά τα έτη 2010-2013, στο επίπεδο του 51% το 2014 αντανακλώντας την αντίστοιχη απώλεια του μεριδίου εργασίας. Στη συνέχεια, κατά την ανάκαμψη των ετών 2015-2018 παρέμεινε στα ίδια υψηλά επίπεδα με μια δυσδιάκριτη κάμψη κατά το 2019 που οφείλεται στην επιβράδυνση της οικονομίας. Το άλμα προς τα άνω του εισοδηματικού μεριδίου των κερδών ανάγεται εν τέλει στην διαρθρωτική μετατόπιση της σχέσης μισθών και παραγωγικότητας που πραγματοποιήθηκε στη διάρκεια της τριετίας 2012-2014 (διάγραμμα 1.14) και η οποία αποτελεί ιστορική αλλαγή στην διανομή του προϊόντος.

Κεφάλαιο 2

Η απασχόληση και η ανεργία

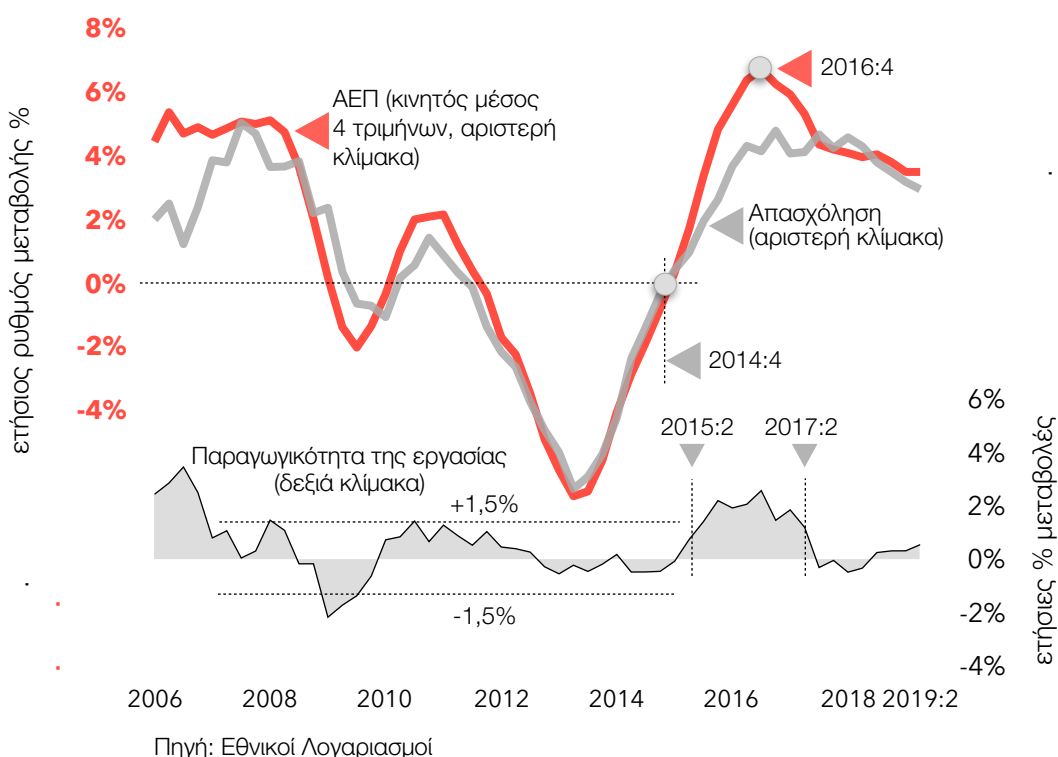
Απασχόληση για περισσότερους εργαζόμενους αλλά με χειρότερους όρους.

Από τον χειμώνα του 2015 υπήρξαν αυξήσεις στον αριθμό των απασχολουμένων στην κυπριακή οικονομία (στοιχεία Εθνικών Λογαριασμών) καθώς αυτοί ήταν αναγκαίοι για την παραγωγή επιπλέον προϊόντος (δηλαδή για την αύξηση του ΑΕΠ). Ως αποτέλεσμα, στο τέλος της υπό εξέταση περιόδου (2019:2) ο ισοδύναμος αριθμός εργαζομένων με πλήρες ωράριο ήταν περίπου κατά 5 χιλιάδες άτομα υψηλότερος από τον μέσο όρο των ετών 2010-2012. Διαπιστώνουμε επομένως ότι χάρη στην έξοδο της οικονομίας από την ύφεση της μνημονιακής περιόδου, δημιουργήθηκε περίπου τόση απασχόληση όση χάθηκε στη διάρκεια της ύφεσης. Όπως διαπιστώσαμε όμως στο Κεφάλαιο 1, αυτή η αύξηση της απασχόλησης έγινε με χειρότερες αμοιβές για τους μισθωτούς. Δημιουργήθηκε δηλαδή απασχόληση για περισσότερους εργαζόμενους με χειρότερους όρους. Αυτές τις εξελίξεις εξετάζουμε σε όσα ακολουθούν σε αυτό το κεφάλαιο.

Ο ρυθμός μεταβολής του αριθμού των απασχολουμένων καθορίζεται από την ταχύτητα με την οποία μεταβάλλονται αφενός μεν το ΑΕΠ, αφετέρου δε η παραγωγικότητα της εργασίας (υπολογισμένη ως όγκος προϊόντος ανά εργαζόμενο). Όταν η παραγωγικότητα της εργασίας παραμένει αμετάβλητη ή μεταβάλλεται με βραδείς ρυθμούς, τότε οι μεταβολές της απασχόλησης καθορίζονται αποκλειστικά ή κυρίως από τον ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ (δηλαδή την ταχύτητα μεγέθυνσης του όγκου του παραγόμενου προϊόντος). Σε αυτόν τον γενικό κανόνα εμπίπτει, κατά προσέγγιση, και η περίπτωση της Κυπριακής οικονομίας κατά την τελευταία δεκαετία: κατά τα έτη 2008-2014 παρατηρήθηκε στασιμότητα της παραγωγικότητας της εργασίας, της οποίας οι μεταβολές περιορίστηκαν κυρίως εντός της περιοχής -1,5% έως +1,5% ετησίως (βλ. στο κάτω τμήμα του διαγράμματος 2.1).

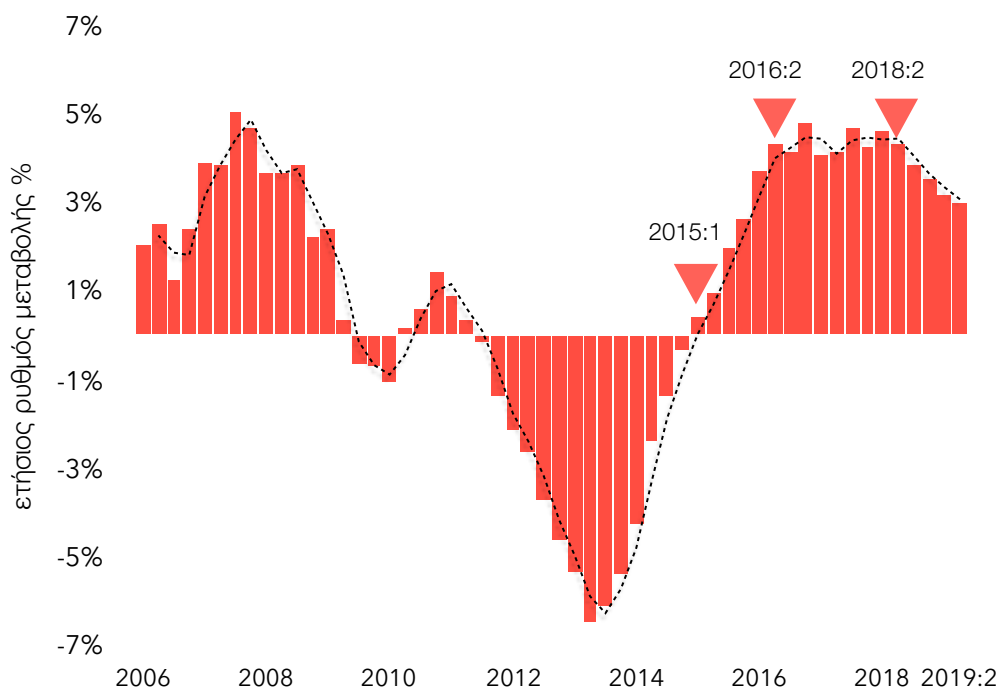
Διάγραμμα 2.1. ΑΕΠ, αριθμός απασχολουμένων και παραγωγικότητα της εργασίας (ετήσιες % μεταβολές, τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα).

Η στασιμότητα αυτή επήλθε ως φυσικό αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης και της αποεπένδυσης, δηλαδή των αρνητικών ρυθμών συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου που επικράτησαν τότε. Η συρρίκνωση του παραγωγικού δυναμικού που επήλθε λόγω της αποεπένδυσης αναχαίτισε την μεταφορά τεχνολογικής και οργανωτικής προόδου στο παραγωγικό σύστημα και οδήγησε σε στασιμότητα της παραγωγικότητας της εργασίας. Την στασιμότητα αυτή, που ήταν αναμενόμενη μέσα σε συνθήκες βαθιάς διαρθρωτικής κρίσης, διαδέχθηκε μια σύντομη περίοδος ανάκαμψης της παραγωγικότητας της εργασίας για δύο μόνο έτη, από το 2015:2 έως το 2017:2, ως αποτέλεσμα της ανάκαμψης της ζήτησης και της χρησιμοποίησης του αργούντος παραγωγικού δυναμικού, αλλά και μιας κάποιας ανάκαμψης των καθαρών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου (εκτός κατοικιών και εγγραφών πλοίων). Εν συνεχεία, τις πρόσκαιρες αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας της περιόδου 2015:2 έως 2017:2, οι οποίες αθροιστικά ανήλθαν σε 5%, διαδέχθηκε από την άνοιξη του 2017 μια νέα περίοδος στασιμότητας της παραγωγικότητας της εργασίας (2017:3-2019:2).

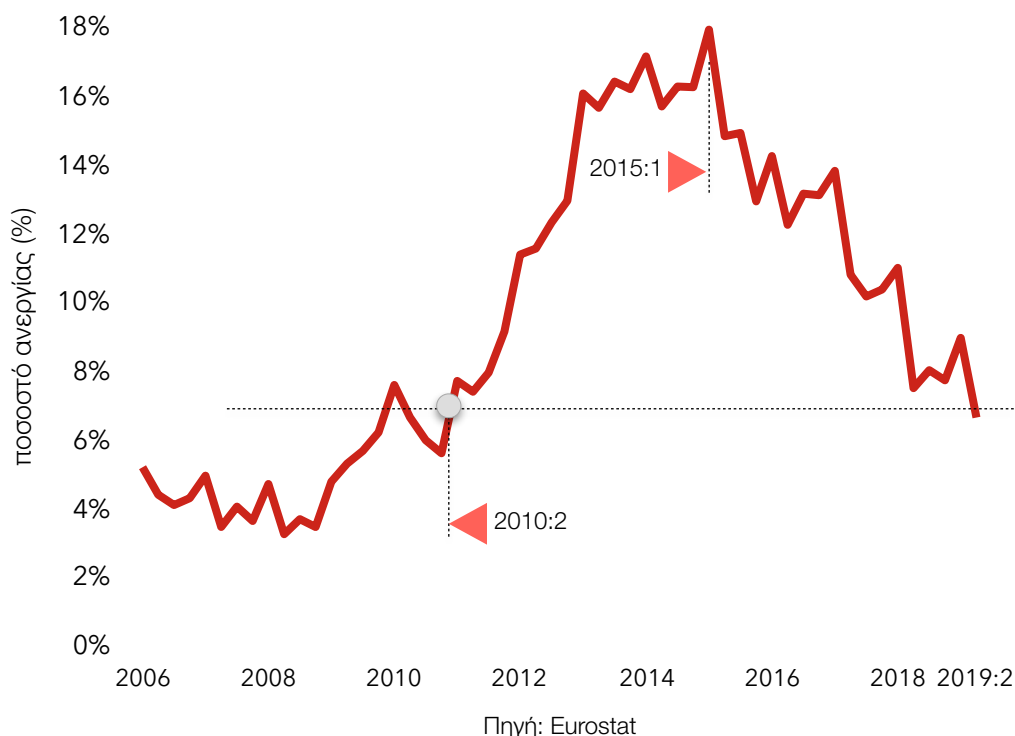
Η στασιμότητα της παραγωγικότητας της εργασίας, και οι σχετικά μικρές αυξήσεις που παρουσίασε κατά την διετία 2015:2-2017:2, είχαν ως αποτέλεσμα οι αυξήσεις του όγκου της παραγωγής στη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας να μετατρέπονται σχεδόν εξ ολοκλήρου σε αυξήσεις της απασχόλησης. Υπήρξε, δηλαδή, ισχυρή στατιστική συσχέτιση μεταξύ των μεταβολών του ΑΕΠ και των μεταβολών του αριθμού των απασχολουμένων (βλ. διάγραμμα 2.1). Έτσι, όταν από το πρώτο τρίμηνο του 2015 οι ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης έγιναν θετικοί, εμφανίστηκαν και οι αυξήσεις του αριθμού των απασχολουμένων. Εν συνεχεία, οι αυξήσεις της απασχόλησης παρέμειναν σταθερές επί μια ολόκληρη διετία (2016:2-2018:2, βλ. στο διάγραμμα 2.2), και τελικά, από το 2018:3 ακολουθούν την επιβράδυνση της οικονομίας. Οι εξελίξεις αυτές, από το 2015:1 και μετά, οδήγησαν σε σημαντική αύξηση του αριθμού των εργαζομένων η οποία επανέφερε την απασχόληση στα προ κρίσης επίπεδα.

Διάγραμμα 2.2. Ετήσιες % μεταβολές αριθμού απασχολουμένων (τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα).

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί

Διάγραμμα 2.3. Ποσοστό ανεργίας (τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα).

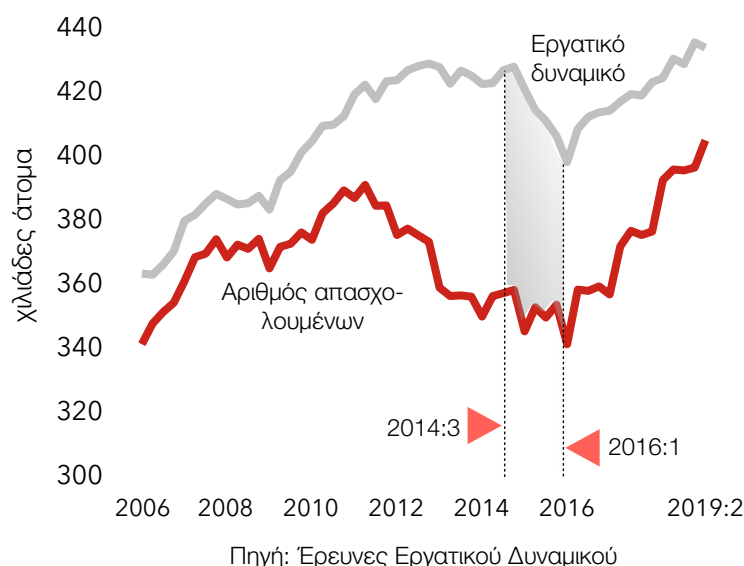
Ο αριθμός των ανέργων κατά το 2019:2 ανερχόταν σε περίπου 29 χιλιάδες έναντι 45 χιλιάδων κατά το 2017:2 και 50 χιλιάδων το 2016:2. Παρόλο που υπήρξε μια τέτοια μεγάλη μείωση, όμως, ο αριθμός των ανέργων παρέμενε το 2019:2 κατά 50% περίπου μεγαλύτερος του αντίστοιχου αριθμού ανέργων που υπήρχε κατά το 2008 (18 χιλιάδες). Για το 2020, οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προβλέπουν περαιτέρω μείωση του αριθμού των ανέργων κατά 6 χιλιάδες άτομα. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 2.3, μετά από τετραετή αποκλιμάκωση που είχε ως σημείο εκκίνησης το δεύτερο τρίμηνο του 2015, το ποσοστό ανεργίας κατά το 2019:2 είχε μειωθεί στο επίπεδο του 2010:2 αυξάνοντας έτσι τις πιθανότητες να εμφανιστεί ανοδική τάση των αποδοχών εργασίας.

Γίνεται αντιληπτό από τα διαγράμματα 2.4 και 2.5 ότι η μείωση του αριθμού των ανέργων κατά το 2014:3-2016:1 επήλθε αποκλειστικά επειδή μειώθηκε το εργατικό δυναμικό. Κατά την επόμενη περίοδο (2016:2-2019:2) αντιθέτως, η μείωση του ποσοστού ανεργίας προήλθε από την ταχεία αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων υπερκεράζοντας την αύξηση του εργατικού δυναμικού, το οποίο επανήλθε από το φθινόπωρο του 2018 στα ιστορικά υψηλά επίπεδα των ετών 2012-2014 και τα υπερέβη κατά τι. Απορρέει από αυτά ότι σε αντίθεση με την περίοδο μετά το 2016:1, η μείωση του ποσοστού ανεργίας κατά το 2014:3-2016:1 δεν αντανάκλασε βελτίωση της κατάστασης της αγοράς εργασίας αλλά επιδείνωση (ταυτόχρονη συρρίκνωση της απασχόλησης και του εργατικού δυναμικού). Η παρατήρηση αυτή δείχνει ότι στην παρούσα ιστορική συγκυρία μεγάλων κρίσεων και ανακατατάξεων, μεγάλων μεταβολών στο εργατικό δυναμικό, ανάπτυξης ελαστικών και άτυπων μορφών απασχόλησης πέραν της τυπικής σχέσης της εργασίας με πλήρες ωράριο και σταθερές συνθήκες απασχόλησης, υπάρχουν χρονικές περιόδους κατά τις οποίες ο δείκτης του ποσοστού ανεργίας περιγράφει ελλιπώς την κατάσταση στην αγορά εργασίας από την πλευρά όσων υφίστανται τις συνέπειες της ανεργίας, είτε μπορεί να δίνει παραπλανητική εικόνα, όπως στην περίπτωση της

περιόδου 2014:3-2016:1. Για τον λόγο αυτό επιβάλλεται να χρησιμοποιούμε, παράλληλα με τον παραδοσιακό δείκτη του ποσοστού ανεργίας, και εναλλακτικούς δείκτες που αναδεικνύουν την κοινωνική διάσταση της ανεργίας ή την ιδιαιτερότητα της συγκυρίας (όπως π.χ. στην περίπτωση της περιόδου 2014:3-2016:1 που περιγράψαμε προηγουμένως). Μια πρώτη διόρθωση που γίνεται προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι παραπάνω ανεπάρκειες του ποσοστού ανεργίας, είναι η διόρθωση του αριθμού των απασχολούμενων με τις μεταβολές του αριθμού των ωρών εργασίας. Η διόρθωση αυτή αφορά είτε

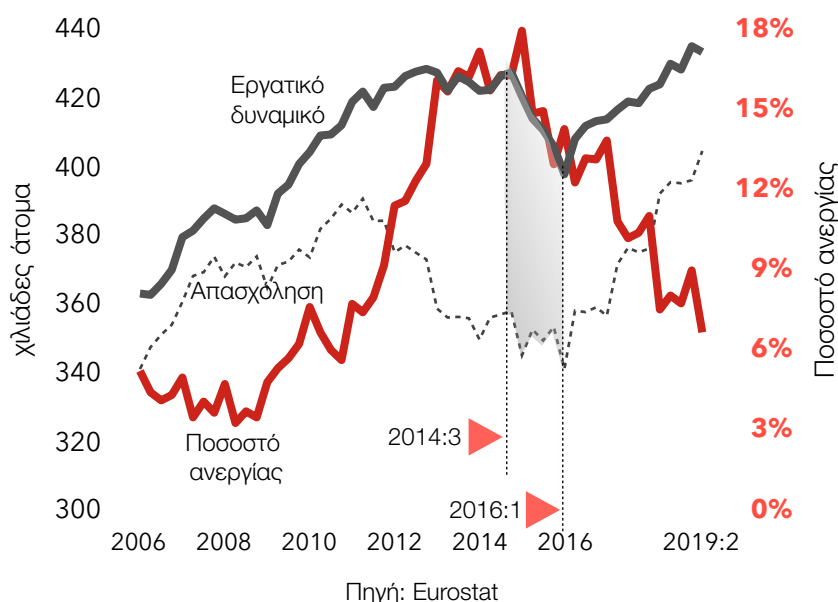
Διάγραμμα 2.4. Εργατικό δυναμικό και αριθμός απασχολούμενων.

Τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2.

Διάγραμμα 2.5. Ποσοστό ανεργίας, εργατικό δυναμικό και αριθμός απασχολούμενων.

Τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2.

την επίπτωση της μερικής απασχόλησης είτε την επίπτωση των μειωμένων ωραρίων που επιβάλλονται σε περιόδους ύφεσης από τις επιχειρήσεις σε εργαζόμενους πλήρους ωραρίου. Η διόρθωση γίνεται διότι αμφότερες οι επιπτώσεις μπορούν να δημιουργήσουν την ψευδή εντύπωση ότι αυξήθηκε η ικανότητα της οικονομίας να μεγεθύνει την απασχόληση ενώ στην πραγματικότητα πρόκειται για επιμερισμό των ωρών εργασίας σε πε-

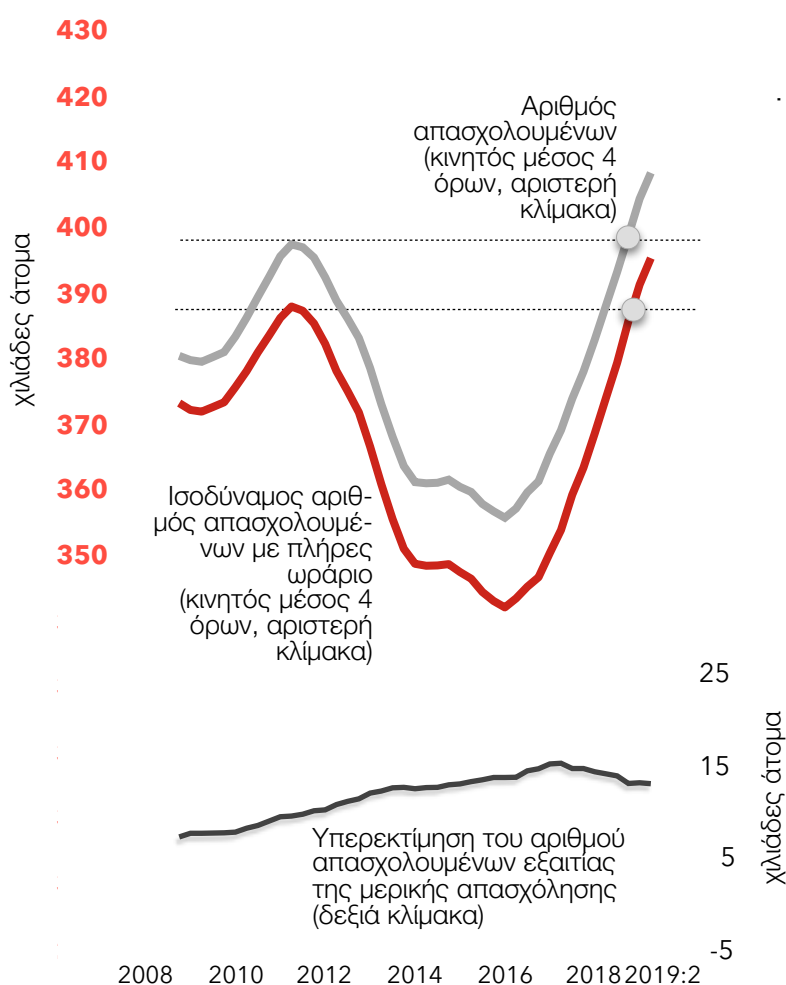
ρισσότερα άτομα ή για γενική μείωση των ωρών εργασίας που αυξάνει μεν τον αριθμό απασχολουμένων χωρίς να αυξάνει την συνολική απασχόληση σε ώρες εργασίας. Προκύπτει από την διόρθωση της απασχόλησης με την επίπτωση της μειωμένων ωραρίων, το μέγεθος του ισοδύναμου αριθμού απασχολουμένων με πλήρες ωράριο, που είναι ο αριθμός απασχολουμένων ο οποίος θα υπήρχε εάν το σύνολο των ωρών εργασίας που πραγματοποιήθηκαν στην διάρκεια ενός τριμήνου είχε πραγματοποιηθεί από απασχολούμενους που θα εργάζονταν με το πλήρες ωράριο των σαράντα ωρών. Ο ισοδύναμος αριθμός απασχολουμένων με πλήρες ωράριο δείχνει πολύ ακριβέστερα την ικανότητα της οικονομίας να αυξάνει την απασχόληση. Τα αποτελέσματα του σχετικού υπολογισμού φαίνονται αμέσως παρακάτω στο διάγραμμα 2.6.

Διάγραμμα 2.6.

Αριθμός απασχολουμένων και ισοδύναμος αριθμός απασχολουμένων με πλήρες ωράριο.

Τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2008:1 έως 2019:2.

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 2.6, η καμπύλη του ισοδύναμου αριθμού απασχολουμένων είναι μετατοπισμένη προς χαμηλότερες τιμές σε σχέση με την καμπύλη του τρέχοντος αριθμού απασχολουμένων. Η απόσταση μεταξύ των δύο καμπυλών είναι η υπερεκτίμηση του αριθμού απασχολουμένων η οποία οφείλεται στην επέκταση της μερικής απασχόλησης και των εν γένει μειωμένων ωραρίων (εμφανίζεται δε και ως ιδιαίτερη καμπύλη στο κάτω μέρος του διαγράμματος). Η υπερεκτίμηση ανερχόταν κατά την τριετία 2016:1-2019:2 σε 13 χιλιάδες άτομα κατά μέσο όρο. Με την επέκταση δηλαδή της μερικής απασχόλησης και των μειωμένων ωραρίων εν γένει, αντί 13 χιλιάδων θέσεων εργασίας με πλήρες ωράριο, δημιουργήθηκαν 26 χιλιάδες θέσεις μερικής απασχόλησης

(διότι το μέσο ωράριο των μερικώς απασχολουμένων είναι κατά προσέγγιση 20 ώρες ενώ το πλήρες ωράριο είναι περίπου 40 ώρες). Όσο επεκτείνεται το φαινόμενο των λιγότερων ωρών εργασίας ανά απασχολούμενο, τόσο μεγεθύνεται το σφάλμα της υπερεκτίμησης της συνολικής απασχόλησης.

Η ανωτέρω διόρθωση της απασχόλησης αναδεικνύει την ανεπάρκεια των δεικτών που παραδοσιακά χρησιμοποιήθηκαν σε περιόδους αδιάλειπτης οικονομικής ανάπτυξης και ρύθμισης της οικονομίας από ένα σχετικά σταθερό θεσμικό (νομικό ή εθιμικό) πλαίσιο της αγοράς εργασίας του οποίου οι αλλαγές ήταν μικρές και βαθμιαίες. Η ανεπάρκεια του δείκτη του ποσοστού ανεργίας, στην οποία ήδη αναφερθήκαμε προηγουμένως, διότι δεν αναδεικνύει πολύ σημαντικές αλλαγές που πραγματοποιούνται στην αγορά εργασίας, οφείλεται στο γεγονός ότι ο ορισμός του ποσοστού ανεργίας δεν λαμβάνει υπόψη σημαντικές μερίδες του εργατικού δυναμικού που βρίσκονται στην ασαφή ζώνη μεταξύ απασχόλησης και ανεργίας και οι οποίες μεγεθύνονται σε όλες τις αναπτυγμένες οικονομίες ενώ είχαν ασήμαντο μέγεθος στις πρώτες δεκαετίες μετά τον 2ο παγκόσμιο πόλεμο όταν δημιουργήθηκε και εδραιώθηκε ως έγκυρο το αναλυτικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας μέσα στο οποίο κεντρική θέση κατέχει το ποσοστό ανεργίας. Προκειμένου να αντιμετωπίσει την ανεπάρκεια του παραδοσιακού δείκτη ανεργίας, το Bureau of Labor Statistics του Υπουργείου Εργασίας των ΗΠΑ (US Department of Labor), έχει αναπτύξει μεθοδολογία με την οποία υπολογίζει δέσμη δεικτών που προκύπτουν από τροποποίηση του συνήθως χρησιμοποιούμενου ποσοστού ανεργίας (που είναι ο λόγος του αριθμού των ανέργων προς το εργατικό δυναμικό). Εκτίθενται παρακάτω, πρώτον, η μεθοδολογία που χρησιμοποιεί το Bureau of Labour Statistics και δεύτερον, οι υπολογισμοί της σχετικής σειράς δεικτών, οι οποίοι προσφέρουν απεικόνιση της κατάστασης της αγοράς εργασίας κατά πολύ πληρέστερη και σαφέστερη από την συνήθη απεικόνισή της με έναν και μοναδικό δείκτη ανεργίας, που είναι το ποσοστό ανεργίας. Ο δείκτης αυτός εκφράζει βέβαια τον συσχετισμό διαπραγματευτικών δυνάμεων μεταξύ επιχειρήσεων και εργαζομένων στην αγορά εργασίας, και εφόσον διορθωθεί ως ανωτέρω (βλ. διάγραμμα 2.6) αποτελεί αναντικατάστατο εργαλείο για την περιγραφή του συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ εργαζομένων και επιχειρήσεων στον ανταγωνισμό τους για την διαμόρφωση του πραγματικού μισθού. Ωστόσο, ο ίδιος δείκτης, όταν χρησιμοποιείται για να περιγράψει άλλες πραγματικότητες της αγοράς εργασίας συσκοτίζει πολλές πλευρές που αφορούν στην κοινωνική αναπαραγωγή αλλά και στην σύνθετη φύση της αγοράς εργασίας. Από αυτά απορρέει η ανάγκη ορισμού και άλλων, εναλλακτικών, δεικτών για την περιγραφή των φαινομένων της αγοράς εργασίας.

Το ποσοστό ανεργίας αποτελεί δείκτη των πιέσεων που ασκεί στους μισθούς η ανεργία, η οποία καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τον συσχετισμό διαπραγματευτικών δυνάμεων μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών στην αγορά εργασίας. Επομένως, το ποσοστό ανεργίας αφορά στον καθορισμό του *μισθού διαπραγμάτευσης*. Δεν περιγράφει όμως ικανοποιητικά το μέγεθος της ανεργίας από την πλευρά της κοινωνίας, δηλαδή της συντήρησης και της αναπαραγωγής των εργαζομένων, και της ένταξής τους στην κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, οι δείκτες της αγοράς εργασίας έχουν διπλή όψη η οποία αφορά αφενός μεν την παραγωγή και την οικονομία (όπου ο μισθός εμφανίζεται ως κόστος), αφετέρου δε την καθημερινή ζωή και τη συντήρηση των εργαζομένων (όπου ο μισθός είναι εισόδημα). Το ποσοστό ανεργίας αναφέρεται στην σχέση του εργατικού δυναμικού με την παραγωγή και την οικονομία και δεν είναι επαρκής δείκτης για να περιγράψουμε τα ζητήματα της καθημερινής ζωής και της συντήρησης των εργαζομένων, δηλαδή τα ζητήματα της κοινωνικής αναπαραγωγής. Για τον λόγο αυτό, προκειμένου να αναλύσουμε το φαινόμενο της ανεργίας από την πλευρά της συντήρησης και αναπαραγωγής των εργα-

ζομένων, είναι αναγκαίο να χρησιμοποιούμε εναλλακτικούς δείκτες του ποσοστού ανεργίας, οι οποίοι δεν εκφράζουν απλώς τον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ επιχειρήσεων και μισθωτών στον ανταγωνισμό τους για τον καθορισμό του μισθού, αλλά περιγράφουν τις συνθήκες που επιτρέπουν ή δυσχεραίνουν την συντήρηση και αναπαραγωγή των εργαζομένων και των οικογενειών τους. Σε αυτό το πνεύμα, το Bureau of Labour Statistics των ΗΠΑ (στο εξής BLS) έχει διαμορφώσει σειρά δεικτών οι οποίοι προσφέρουν απεικόνιση της κατάστασης της αγοράς εργασίας κατά πολύ πληρέστερη και σαφέστερη από την συνήθη απεικόνισή της με τους παραδοσιακούς δείκτες απασχόλησης, ανεργίας, συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό σε ό,τι αφορά την κοινωνική αναπαραγωγή.

Οι δείκτες του BLS έχουν καταστεί ιδιαίτερα επίκαιροι στη διάρκεια της κρίσης, η οποία έχει καταδείξει, σε όλες τις χώρες, την ανεπάρκεια των δεικτών που παραδοσιακά χρησιμοποιήθηκαν σε παλαιότερες περιόδους. Οι δείκτες του BLS αναδεικνύουν τις σημαντικότερες διαρθρωτικές αλλαγές της αγοράς εργασίας από την πλευρά της συντήρησης των εργαζομένων, αλλά και από την πλευρά σημαντικών μερίδων του εργατικού δυναμικού που βρίσκονται στην ασαφή ζώνη μεταξύ απασχόλησης και ανεργίας, αλλά και στην ασαφή ζώνη εργατικού δυναμικού και μη ενεργού πληθυσμού, και οι οποίες διογκώθηκαν, και εξακολουθούν να διογκώνονται μακροχρονίως στη διάρκεια της κρίσης παρά τις διακυμάνσεις που παρουσιάζουν στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια.

Οι κυριότεροι από τους δείκτες του BLS είναι οι εξής:

- Το **ποσοστό ανεργίας (U3)**: άνεργοι ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού. Είναι ο συνήθως χρησιμοποιούμενος δείκτης ανεργίας, ο οποίος υιοθετεί κυρίως την άποψη των επιχειρήσεων διότι αναφέρεται στην διαδικασία παραγωγής και όχι στην διαδικασία κοινωνικής αναπαραγωγής. Είναι επίσης η μεταβλητή που ενδιαφέρει για τον σχηματισμό των χρηματικών μισθών όπως αυτοί προκύπτουν από τις διαπραγματεύσεις (συλλογικές ή ατομικές) μεταξύ μισθωτών και επιχειρήσεων.
- Το **ποσοστό ανέργων και αποθαρρημένων (U4)**: άνεργοι + αποθαρρημένοι ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού (συμπεριλαμβανομένων σε αυτό των αποθαρρημένων ανέργων). Αποθαρρημένοι άνεργοι είναι οι άνεργοι που δεν αναζητούν απασχόληση αλλά θα ήθελαν να έχουν μια εργασία και είναι διατεθειμένοι να την αναλάβουν μέσα στις δύο επόμενες εβδομάδες. Οι αποθαρρημένοι δεν καταγράφονται ως άνεργοι από τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού επειδή δεν αναζητούν ενεργητικά εργασία.
- Το **επαυξημένο ποσοστό ανεργίας (U5)**: άνεργοι + αποθαρρημένοι + λοιπό εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό, ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού (περιλαμβανομένων σε αυτό των αποθαρρημένων και του λοιπού εν δυνάμει πρόσθετου εργατικού δυναμικού). Το *λοιπό εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό* είναι κυρίως άτομα που αναζητούσαν εργασία κατά τον τελευταίο μήνα αλλά δεν ήταν διαθέσιμοι να αναλάβουν εργασία μέσα στις επόμενες δύο εβδομάδες.
- Το **ποσοστό ανέργων, αποθαρρημένων και υποαπασχολούμενων (U6)**: άνεργοι + αποθαρρημένοι άνεργοι + λοιπό εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό + ακούσια μερική απασχόληση ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού (περιλαμβανομένων σε αυτό των αποθαρρημένων και του εν δυνάμει πρόσθετου εργατικού δυναμικού).

Το ποσοστό ανεργίας (U3) διατηρεί κεντρική θέση στις αναλύσεις μακροοικονομικού ενδιαφέροντος διότι αποτυπώνει την πίεση που ασκεί η ανεργία επί των μισθών.

Οι τροποποιημένοι δείκτες του ποσοστού ανεργίας καλύπτουν εν πολλοίς τις αδυναμίες του U3 που αναφέρθηκαν προηγουμένως, λαμβάνοντας υπόψη τους αποθαρρημένους,

τους υποαπασχολούμενους και το λοιπό εν δυνάμει εργατικό δυναμικό. Σε αντίθεση με τους αποθαρρημένους, που αποτελούν ένα σημαντικό επαμφοτερίζον στρώμα μεταξύ ανεργίας και αεργίας, το λοιπό εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό εκ του μεγέθους του στην Κύπρο δεν μεταβάλλει ουσιαστικά την κατάσταση στην αγορά εργασίας. Έτσι, οι δείκτες U4 και U5 διαφέρουν ελάχιστα, και είναι λογικό για την Κύπρο στο εξής να χρησιμοποιούμε μόνο τον δείκτη U5 (άνεργοι + αποθαρρημένοι + λοιπό εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό, ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού).

Ιδιαίτερα χρήσιμος δείκτης είναι ο U6, οποίος περιλαμβάνει τους ανέργους, τους αποθαρρημένους, το λοιπό εν δυνάμει εργατικό δυναμικό και τους υποαπασχολούμενους (την ακούσια μερική απασχόληση, όσους δηλαδή εργάζονται με μειωμένο ωράριο χωρίς να το έχουν επιλέξει), και πρόκειται για τον πλέον διευρυμένο δείκτη.

Επομένως, τα ποσοστά U4, U5 και U6 αναφέρονται σε διευρυμένες έννοιες του εργατικού δυναμικού και περιγράφουν την έκταση της ανεργίας από την πλευρά της κοινωνικής αναπαραγωγής και των κοινωνικών επιπτώσεων της ανεργίας σε αντίθεση με τον παραδοσιακό U3 (ποσοστό ανεργίας) που περιγράφει τον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ εργαζομένων και επιχειρήσεων.

Οι εναλλακτικοί δείκτες της αγοράς εργασίας περιγράφουν φαινόμενα που σχετίζονται με σχετικά λιγότερο γνωστές πλευρές της αγοράς εργασίας, όπως π.χ. οι λόγοι για τους οποίους αυξάνεται ή μειώνεται το εργατικό δυναμικό: Στη διάρκεια της ύφεσης, όταν αυξάνεται η ανεργία, μειώνονται οι μισθοί και στενεύουν τα περιθώρια δανεισμού, τα νοικοκυριά τείνουν να προσφέρουν περισσότερη εργασία προσπαθώντας να αντιμετωπίσουν, αφενός μεν, την μείωση του εισοδήματός τους, αφετέρου δε, την γενικευμένη ανασφάλεια που επικρατεί μεταξύ των μισθωτών σε συνθήκες αυξημένης ανεργίας (Πρόκειται για φαινόμενο γνωστό ως επίπτωση του πρόσθετου εργαζόμενου). Ωστόσο, η υψηλή και παρατεταμένη ανεργία, οδηγεί σε αποτυχία την προσπάθεια σημαντικής μερίδας των ανέργων να καταλάβουν μια θέση εργασίας ακόμη και μετά από επίμονες απόπειρες. Αυτό δημιουργεί την επίπτωση της αποθάρρυνσης, που εξωθεί αυτήν την μερίδα ανέργων στην παραίτηση από την προσπάθεια εξεύρεσης εργασίας. Επομένως, οι μεταβολές του εργατικού δυναμικού επηρεάζονται από αυτές τις δύο αντίρροπες δυνάμεις που δημιουργεί η κρίση: αφενός από την αποθάρρυνση, αφετέρου από την επιτακτική ανάγκη αναπλήρωσης του χαμένου εισοδήματος και διασφάλισης έναντι της αβεβαιότητας που προκαλεί η ανεργία.

Οι Έρευνες Εργατικού Δυναμικού προσφέρουν ισχυρές ενδείξεις ότι η αποθάρρυνση και η ροπή προς απόσυρση από την αγορά εργασίας υπήρξαν έντονες στην διάρκεια της βαθιάς ύφεσης που προκάλεσε η εφαρμογή του μνημονιακού προγράμματος, όταν το εργατικό δυναμικό μειώθηκε κατά το 1/4 (ως αποτέλεσμα επίσης και της μείωσης του πληθυσμού ηλικίας 15-64 ετών που παρουσιάστηκε τότε). Αντιθέτως, κατά την ίδια χρονική περίοδο, η επίπτωση του πρόσθετου εργαζόμενου παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητη καθώς για μεγάλες περιόδους τα νοικοκυριά συνέχιζαν να αντλούν από τις αποταμιεύσεις τους και να καλύπτουν έτσι τα ελλείμματά τους αντί να αναζητούν απασχόληση σε μια αγορά εργασίας που προσέφερε ελάχιστες πιθανότητες επιτυχούς αναζήτησης. Ένα μέρος της αποθάρρυνσης οφειλόταν ενδεχομένως και στην επιδείνωση των όρων και της ποιότητας της απασχόλησης.

Μεταστροφή του κλίματος από την αποθάρρυνση στην ενθάρρυνση υπήρξε από το δεύτερο τρίμηνο του 2016 και μετά, όταν εμφανίστηκαν αυξήσεις της απασχόλησης οι οποίες ώθησαν και ακόμη ωθούν ένα μέρος των αποθαρρημένων να εμφανιστούν στην αγορά εργασίας αναζητώντας ενεργητικά απασχόληση. Μετατοπίζονται έτσι από την

κατηγορία των αποθαρρημένων στην κατηγορία των ανέργων, και μια μερίδα τους στην κατηγορία των απασχολούμενων.

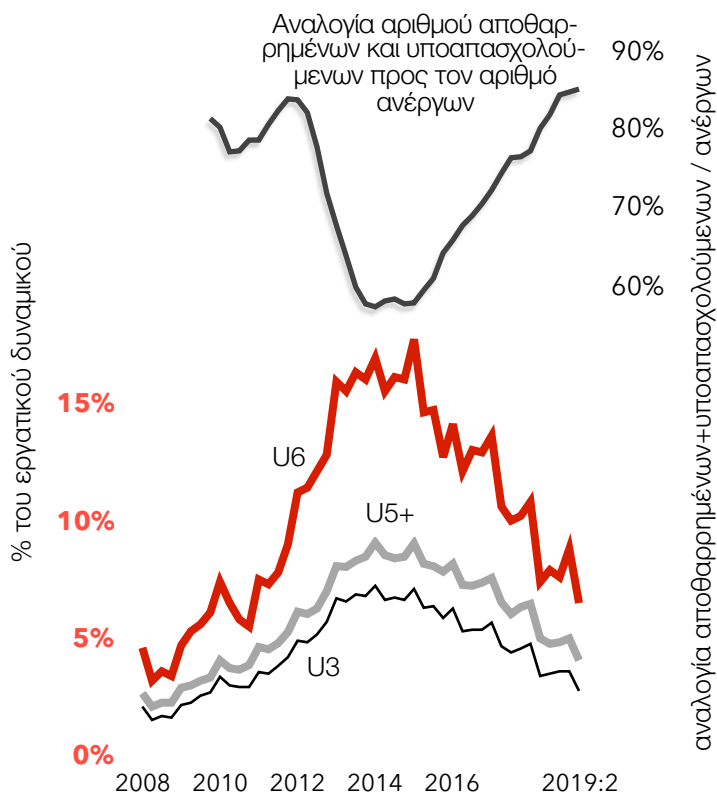
Μεθοδολογικό ένθετο 2.1. Ορισμοί κατηγοριών εργατικού δυναμικού

Αποθαρρημένοι άνεργοι είναι οι δυνητικοί εργαζόμενοι οι οποίοι δεν αναζητούν ενεργητικά απασχόληση εξαιτίας των μικρών πιθανοτήτων που υπάρχουν να εξεύρουν εργασία λόγω της υψηλής ανεργίας, αλλά θα ήθελαν να εργαστούν και είναι διατεθειμένοι να αναλάβουν εργασία μέσα στις δύο επόμενες εβδομάδες. Με άλλα λόγια, πρόκειται για ανέργους που είτε θα εργάζονταν ή θα αναζητούσαν απασχόληση εάν οι ευκαιρίες στην αγορά εργασίας ήταν περισσότερες. Καθώς οι άνεργοι καταγράφονται από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ως τέτοιοι μόνον υπό την προϋπόθεση ότι αναζητούν ενεργητικά απασχόληση, οι αποθαρρημένοι άνεργοι καταγράφονται στον μη ενεργό πληθυσμό. Οι αποθαρρημένοι άνεργοι αποτελούν κατηγορία του εν δυνάμει πρόσθετου εργατικού δυναμικού. Το λοιπό εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό είναι κυρίως άτομα που αναζητούσαν εργασία κατά τον τελευταίο μήνα αλλά δεν ήταν διαθέσιμοι να εργαστούν αμέσως. Μη ηθελημένη (ακούσια) μερική απασχόληση είναι η απασχόληση των υποαπασχολούμενων με μειωμένο ωράριο (μερική απασχόληση) οι οποίοι επιθυμούν και είναι διαθέσιμοι να εργαστούν περισσότερες ώρες εάν τους δοθεί η δυνατότητα.

Με τα ανωτέρω θεωρητικά δεδομένα και κάνοντας χρήση της μεθοδολογίας του BLS υπολογίζουμε, σε όσα ακολουθούν, τους εναλλακτικούς δείκτες ανεργίας, υποαπασχόλησης και αποθάρρυνσης. Τα αποτελέσματα φαίνονται στα παρακάτω διαγράμματα: Στο διάγραμμα 2.7 φαίνονται οι εναλλακτικοί δείκτες U5 (επαυξημένο ποσοστό ανεργίας) και U6 (ποσοστό ανεργίας, αποθάρρυνσης και υποαπασχόλησης) σε σύγκριση με το ποσοστό ανεργίας (U3). Στο διάγραμμα 2.8 φαίνονται οι κατηγορίες που συγκροτούν το σύνολο της ανεργίας, της αποθάρρυνσης και της υποαπασχόλησης.

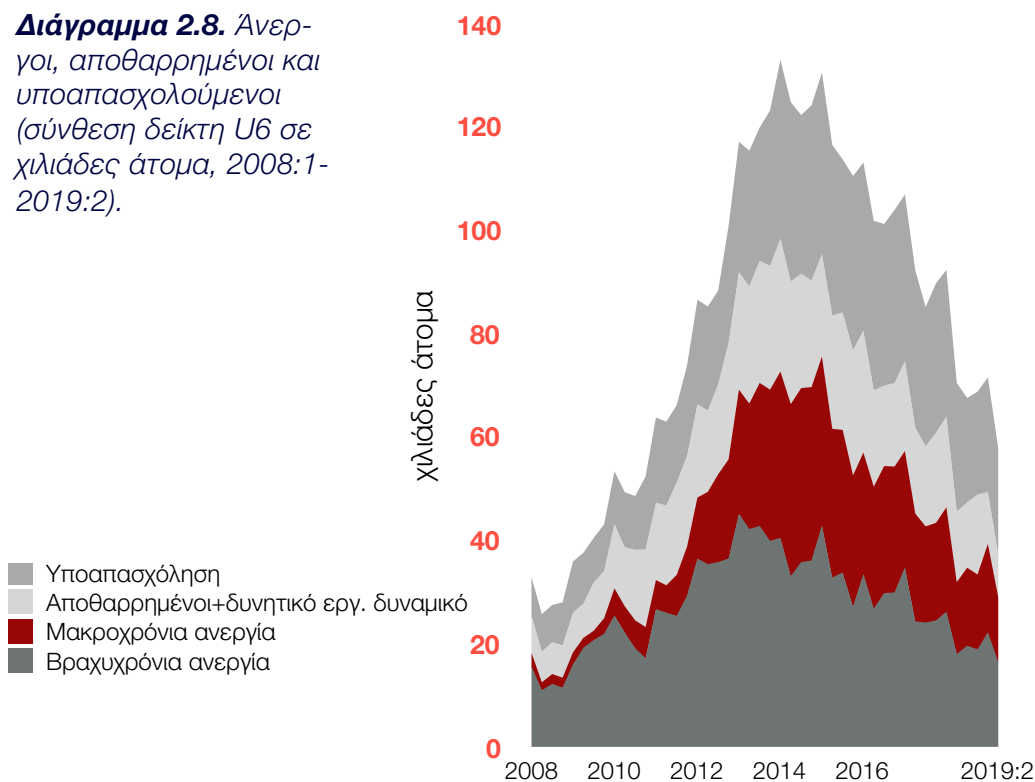
Διάγραμμα 2.7. Ποσοστό ανεργίας, επαυξημένο ποσοστό ανεργίας, και ποσοστό ανεργίας, αποθάρρυνσης και υποαπασχόλησης (% του εργατικού δυναμικού, 2008:1-2019:2).

U3: Ποσοστό ανεργίας.
U5+: Επαυξημένο ποσοστό ανεργίας = ποσοστό ανεργίας διορθωμένο με αποθαρρημένους ανέργους, με εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό και με τις μεταβολές του μέσου χρόνου εργασίας.
U6: Ποσοστό ανεργίας, αποθάρρυνσης και υποαπασχόλησης = ποσοστό ανεργίας διορθωμένο με τους αποθαρρημένους ανέργους, το εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό και την ακούσια μερική απασχόληση.

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 2.8. Άνεργοι, αποθαρρημένοι και υποαπασχολούμενοι (σύνθεση δείκτη U6 σε χιλιάδες άτομα, 2008:1-2019:2).

Πηγή: Eurostat

Είναι αξιοσημείωτο ότι το ποσοστό ανεργίας, αποθάρρυνσης και υποαπασχόλησης (U6), το οποίο ενδιαφέρει τους εργαζόμενους από την άποψη της οικονομικής δυσπραγίας και των κοινωνικών προβλημάτων που υφίστανται λόγω της κρίσης, είναι κατά το 2019 περίπου διπλάσιο από το τρέχον ποσοστό ανεργίας (U3) (διάγραμμα 2.7). Αυτό σημαίνει

ότι κατά προσέγγιση, σε κάθε άνεργο αντιστοιχεί ένας αποθαρρημένος ή υποαπασχολούμενος.

Επιπλέον, όπως φαίνεται στο άνω τμήμα του διαγράμματος 2.7, η αναλογία αποθαρρημένων και υποαπασχολούμενων προς ανέργους αυξάνεται διαρκώς από την έναρξη της οικονομικής ανάκαμψης (δηλαδή από το 2015). Στην πραγματικότητα πρόκειται για αύξηση της αναλογίας υποαπασχολούμενων / ανέργων (και όχι της αναλογίας αποθαρρημένων και υποαπασχολούμενων προς ανέργους) επειδή το φαινόμενο της αποθάρρυνσης έχει υποχωρήσει (όπως φαίνεται στο διάγραμμα 2.8) στον βαθμό που το ποσοστό ανεργίας υποχωρεί και βελτιώνονται οι προοπτικές επιτυχούς αναζήτησης εργασίας.

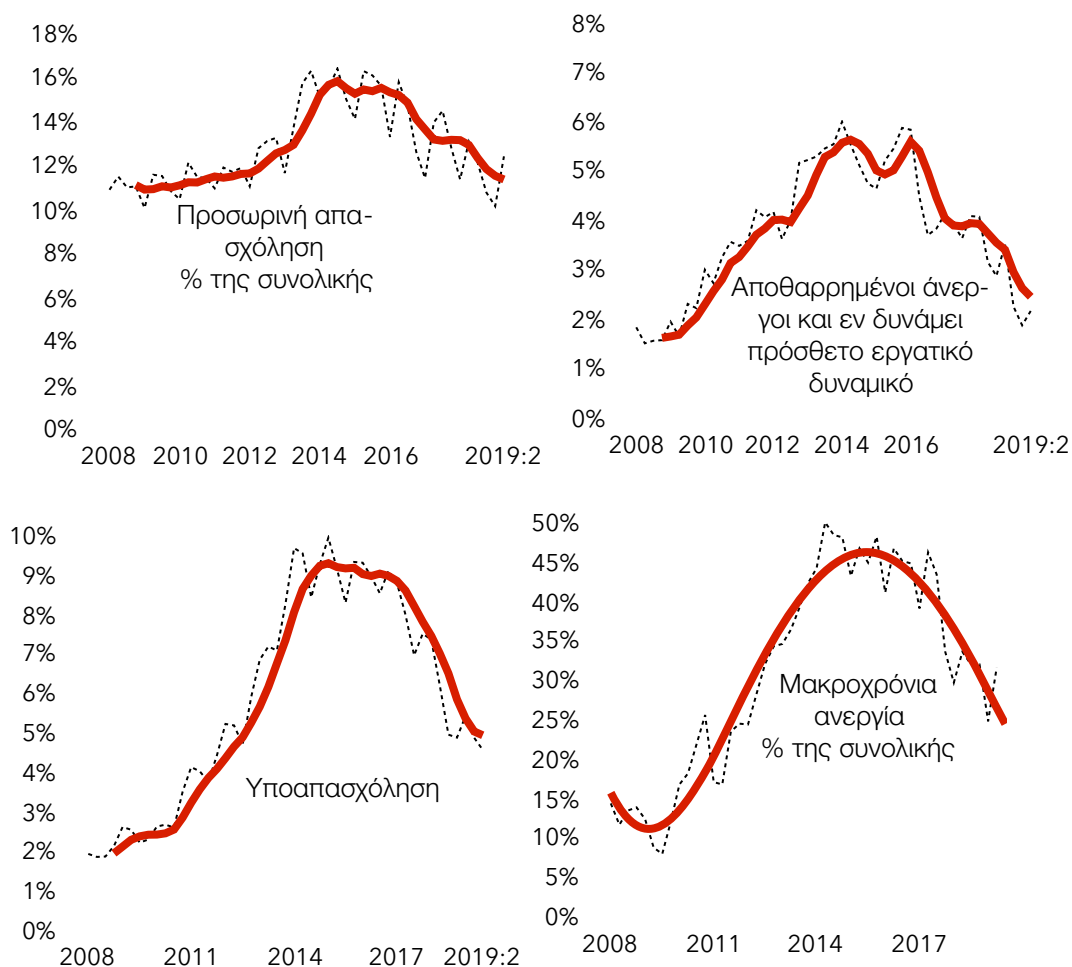
Η εκτίμηση των εναλλακτικών δεικτών του BLS προκειμένου να αποκτήσουμε καλύτερη αντίληψη της πραγματικής έκτασης των προβλημάτων στην αγορά εργασίας, παρόλο που είναι αναγκαία, πρέπει να συμπληρώνεται και από άλλους δείκτες, μεταξύ των οποίων παρουσιάζουμε, κάθε έναν ξεχωριστά, την έκταση της προσωρινής απασχόλησης, της μερικής απασχόλησης, του αποθαρρημένου εργατικού δυναμικού, και της μακροχρόνιας ανεργίας.

Όπως ήδη αναφέραμε, οι αποθαρρημένοι είναι μια μερίδα του πληθυσμού που τοποθετείται στην ενδιάμεση ζώνη μεταξύ ανεργίας και αεργίας (δηλαδή μη ενεργού πληθυσμού) και η οποία διογκώνεται σε περιόδους κρίσης (όταν επιδεινώνεται η κατάσταση στην αγορά εργασίας) και συρρικνώνεται όταν η οικονομία μεγεθύνεται. Οι αποθαρρημένοι δεν συμμετέχουν στην διαμόρφωση του συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ εργαζομένων και επιχειρήσεων για τη διαμόρφωση του μισθού διότι δεν παρουσιάζονται στην αγορά εργασίας προς αναζήτηση εργασίας. Για τους λόγους αυτούς, ορθώς δεν περιλαμβάνονται στον ορισμό του ποσοστού ανεργίας (U3), το οποίο εκφράζει αυτόν τον συσχετισμό δυνάμεων. Από την άποψη, όμως, της κοινωνικής αναπαραγωγής, οι αποθαρρημένοι παραμένουν άνεργοι και πρέπει να περιλαμβάνονται στον υπολογισμό των διευρυμένων ποσοστών ανεργίας (U4, U5 και U6).

Η υποαπασχόληση, δηλαδή η ακούσια μερική απασχόληση, παρουσίασε στη διάρκεια της κρίσης αύξηση της τάξης των 26 χιλιάδων μισθωτών (διάγραμμα 2.9) που ισοδυναμούν με 7% της συνολικής απασχόλησης και παρουσίασε βελτίωση (δηλαδή μείωση) με την ανάκαμψη της οικονομίας με σημαντική καθυστέρηση, κατά τη τριετία 2017-2019, η δε μείωσή της ανέρχεται περίπου στο ήμισυ της ανόδου που προηγήθηκε από το 2008 και μετά. Επειδή δεν έχει υποχωρήσει στο αρχικό της επίπεδο (2008) και μάλιστα μέσα σε συνθήκες υπερθέρμανσης της οικονομίας, δηλαδή σε συνθήκες που δεν είναι διατηρήσιμες, θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι η υποαπασχόληση έχει αποκτήσει διαρθρωτικό χαρακτήρα (δηλαδή τείνει να παγιωθεί ή έχει ήδη παγιωθεί) σε αντίθεση με την αποθάρρυνση και την προσωρινή απασχόληση που εμφανίζουν σχεδόν πλήρη εξάρτηση από τον οικονομικό κύκλο (διαπίστωση που τεκμηριώνεται από το γεγονός ότι στο διάγραμμα 2.9, φαίνεται ότι τα δύο μεγέθη έχουν μειωθεί σε επίπεδα συγκρίσιμα με αυτά του 2008).

Εκτός από την υποαπασχόληση (δηλαδή την μη επιθυμητή μερική απασχόληση), υπάρχει ισχυρή ένδειξη ότι έχει αποκτήσει διαρθρωτικό χαρακτήρα και η μακροχρόνια ανεργία, η οποία μετά τη ραγδαία άνοδό της, που άρχισε το 2008, και την σταθεροποίησή της από το καλοκαίρι του 2014 στο 45% περίπου της συνολικής ανεργίας, παρουσιάζει μεν υποχώρηση, πλην όμως δεν έχει επανέλθει στο χαμηλό επίπεδο των ετών 2008-2010 παρά την μακρά ανάκαμψη της οικονομίας. Έτσι, το 2019, περίπου ένας στους τέσσερις ανέργους παραμένει μακροχρόνια άνεργος.

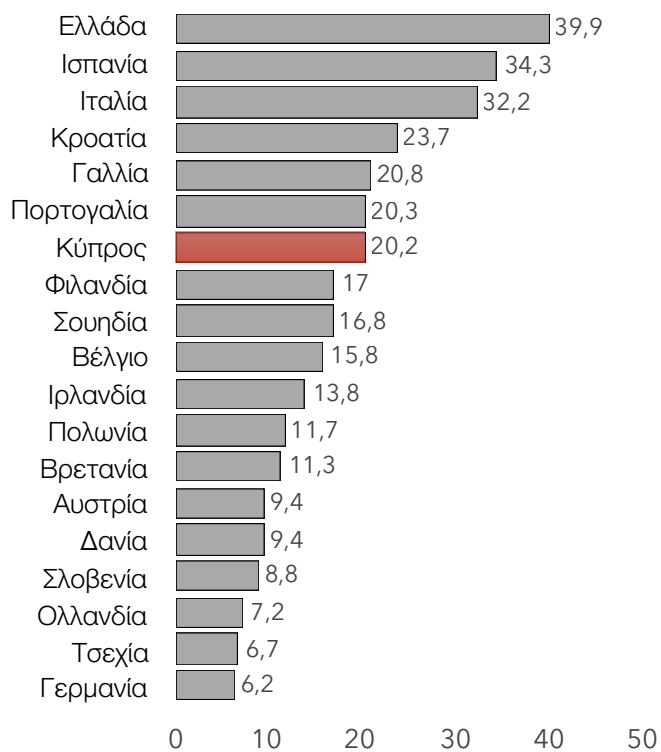
Διάγραμμα 2.9. Προσωρινή απασχόληση, υποαπασχόληση (ακούσια μερική απασχόληση), αποθαρρημένοι άνεργοι και εν δυνάμει πρόσθετο εργατικό δυναμικό, μακροχρόνια ανεργία (2008:1-2019:2, κινητοί μέσοι 4 τριμήνων).

Η μεγάλη μεγέθυνση του ΑΕΠ κατά την τελευταία πενταετία μείωσε μεν την μακροχρόνια ανεργία πλην όμως μόνον κατά το ήμισυ της αύξησης των ετών 2010-2014.

Όσον αφορά την ανεργία των νέων, παρά την μείωσή της κατά την ανοδική φάση του οικονομικού κύκλου, παραμένει σχετικά υψηλή σε διεθνή σύγκριση και καταλαμβάνει την έβδομη χειρότερη θέση μεταξύ των πιο αναπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (μετά από την Ελλάδα, την Ισπανία, την Ιταλία, την Κροατία, την Γαλλία και την Πορτογαλία) (διάγραμμα 2.10) ενώ πριν από την κρίση κατείχε μια από τις ευνοϊκότερες θέσεις. Επίσης, το ποσοστό των νέων ηλικίας 20 έως 29 ετών που βρίσκονται εκτός απασχόλησης, εκπαιδευτικού συστήματος και προγραμμάτων κατάρτισης παραμένει σήμερα υψηλό (14,9%) σε διεθνή σύγκριση: στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 28 το αντίστοιχο ποσοστό ανέρχεται σε 12,9% και μόνο τρεις χώρες από τις 15 πιο αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες (Ελλάδα, Ιταλία και Ισπανία) έχουν χειρότερες επιδόσεις.

Διάγραμμα 2.10. Η ανεργία των νέων στην Κύπρο και σε επιλεγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά το 2019.

Πηγή: Eurostat

Κεφάλαιο 3

Εισοδηματικές ανισότητες και υλική στέρση

Βελτίωση χωρίς επαναφορά στα επίπεδα του 2008-2011, βελτίωση αλλά όχι για όλους.

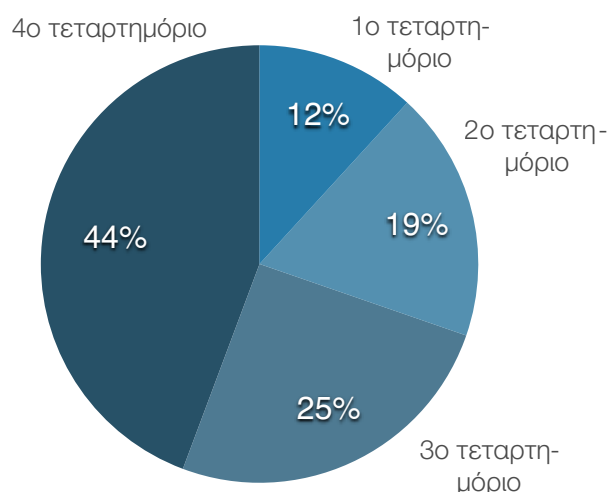

Η αύξηση της απασχόλησης που προήλθε από την ανοδική πορεία της οικονομίας, από το 2015 και μετά, μείωσε τον κίνδυνο της φτώχειας και της υλικής στέρησης των εργαζόμενων τάξεων, χωρίς όμως να τον επαναφέρει στα επίπεδα του 2008-2011. Αυτή η μείωση του κινδύνου, επιπλέον, δεν ισχύει για όλες τις μερίδες του πληθυσμού, ιδιαίτερα δε για τους ανέργους. Επίσης, είναι αμφίβολο εάν η εν λόγω μείωση του κινδύνου φτώχειας μπορεί να διατηρηθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα επειδή η κυπριακή οικονομία έχει ήδη υπερβεί τον δυνητικό ρυθμό μεγέθυνσης, δηλαδή τον ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ που διασφαλίζει τις βασικές μακροοικονομικές ισορροπίες της οικονομίας, κατά τέσσερις εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ.

Οι εισοδηματικές ανισότητες

Η διανομή του εισοδήματος στην Κύπρο κατά το 2018, που είναι το τελευταίο έτος για το οποίο υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία, πραγματοποιήθηκε κατά τις αναλογίες που φαίνονται στο διάγραμμα 3.1: Το τέταρτο τεταρτημόριο, δηλαδή το 25% των πιο εύπορων πολιτών ιδιοποιήθηκε περίπου το 44% του εισοδήματος έναντι 46% κατά το 2017.

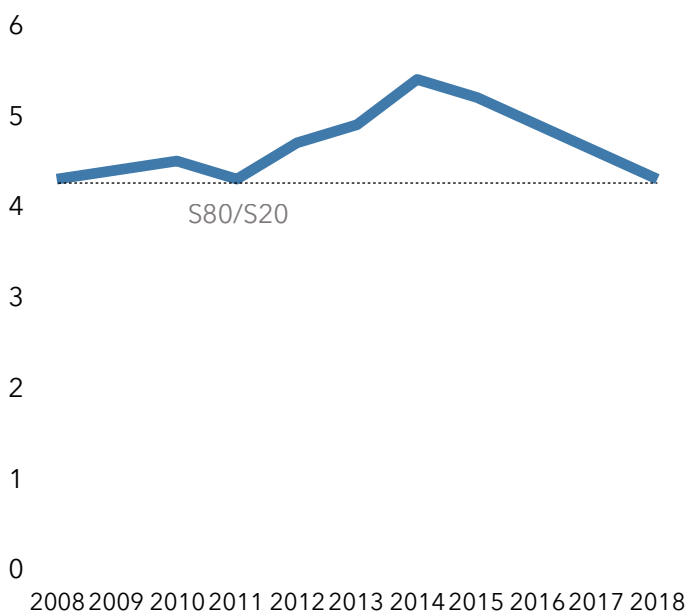
Διάγραμμα 3.1. Διανομή του εισοδήματος σε τεταρτημόρια (2018).

Πηγή: Eurostat

Το πρώτο τεταρτημόριο των εισοδημάτων, δηλαδή το 1/4 των λιγότερο εύπορων κατοίκων ιδιοποιήθηκε μόλις το 12% του εισοδήματος (διάγραμμα 3.1), έναντι 11,5% κατά το 2017. Το 50% του πιο εύπορου πληθυσμού ιδιοποιήθηκε περίπου 69% του εισοδήματος, ενώ το 50% των λιγότερο εύπορων ιδιοποιήθηκε το υπόλοιπο 31% του συνολικού εισοδήματος. Στο διάγραμμα 3.2 φαίνεται ο δείκτης ανισότητας του εισοδήματος (που αναφέρεται ως S80/S20) και είναι ο λόγος του εισοδήματος των 20% πιο εύπορων προς το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων.

Διάγραμμα 3.2. Δείκτης ανισότητας στην κατανομή του εισοδήματος (αναλογία S80 / S20, 2008-2018).

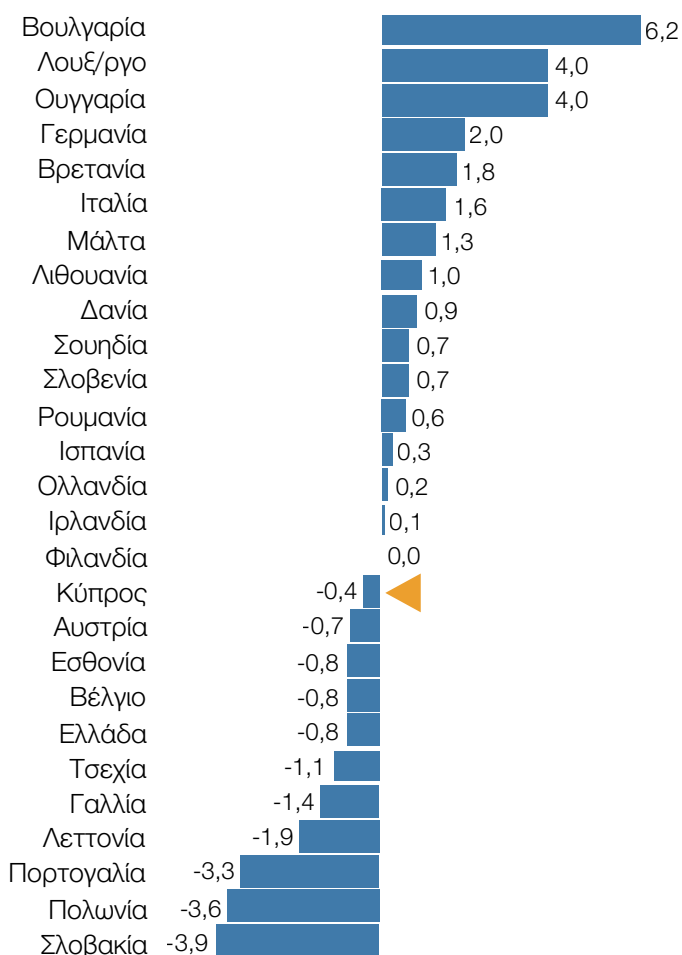

S20: εισόδημα του 20% των χαμηλότερων εισοδημάτων

S80: εισόδημα του 20% των υψηλότερων εισοδημάτων

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 3.3. Μεταβολή του δείκτη εισοδηματικών ανισοτήτων Gini μεταξύ 2009 και 2018.

Πηγή: Eurostat

Διαπιστώνουμε από το διάγραμμα 3.2, ότι ο δείκτης ανισότητας S80/S20 παρέμεινε σταθερός από το 2008 μέχρι και το 2011, αλλά αυξήθηκε δραματικά στη συνέχεια, όταν ασκήθηκε η πολιτική της δημοσιονομικής προσαρμογής και των διαρθρωτικών αλλαγών που βύθισαν την οικονομία στην βαθιά ύφεση της τριετίας 2012-2014.

Πιο συγκεκριμένα, ο δείκτης S80/S20, που βρισκόταν στο επίπεδο του 4,5 πριν την κρίση προσέγγισε το 5,5 κατά το 2014, γεγονός που σημαίνει ότι το εισόδημα των 20% πιο πλούσιων ανήλθε σε 5,5 φορές του αντίστοιχου εισοδήματος των φτωχότερων 20%.

Στη διάρκεια της ανάκαμψης των ετών 2015-2019 υπήρξε διόρθωση του δείκτη ανισότητας που μειώθηκε και πάλι στο 4,5 κυρίως χάρη στην αύξηση της απασχόλησης που σημειώθηκε κατά την ίδια περίοδο και ενίσχυσε το συνολικό εισόδημα των εργαζόμενων τάξεων επειδή έστω και με μικρές αυξήσεις του μέσου μισθού η αύξηση της απασχόλησης παράγει σημαντικά επιπλέον εισοδήματα για τις ασθενέστερες κοινωνικές τάξεις.

Ως αποτέλεσμα, η διορθωτική κίνηση που υπήρξε κατά τα χρόνια της ανοδικής πορείας της οικονομίας, αναιρέσε την μεγάλη αύξηση των ανισοτήτων που είχε προηγηθεί κατά τα έτη 2012-2014. Κατά το 2018, δηλαδή, ο δείκτης ανισότητας S80/S20 είχε επιστρέψει στο επίπεδο των ετών 2008-2011.

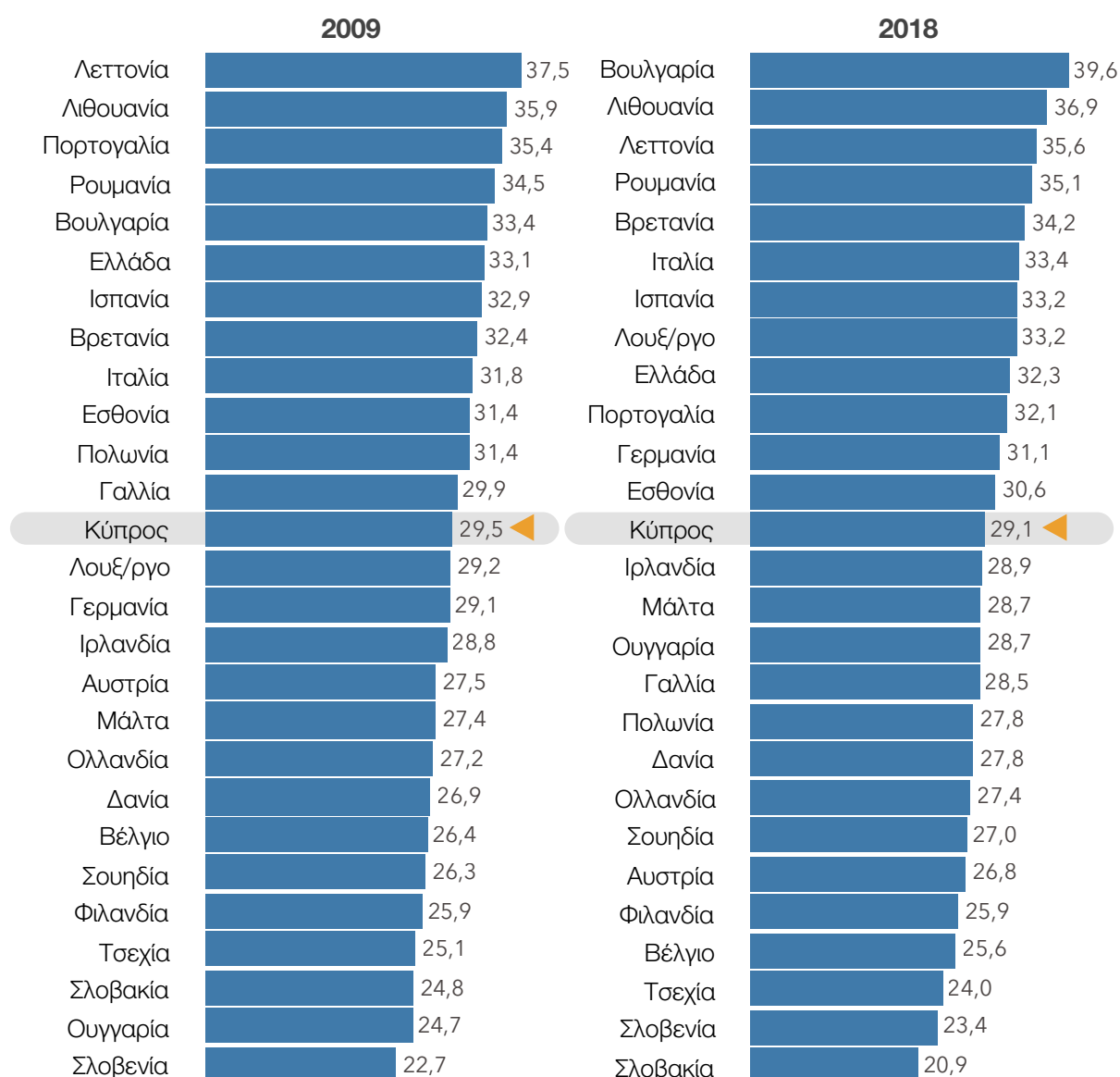
Αυτό ωστόσο συμβαίνει μέσα σε συνθήκες υπερθέρμανσης της οικονομίας οι οποίες δεν είναι διατηρήσιμες (εκτός απροόπτου που θα αύξανε το παραγωγικό δυναμικό της χώρας πέραν των ορίων που σήμερα φαίνονται εφικτά).

Η αναίρεση των εισοδηματικών ανισοτήτων που είχαν δημιουργηθεί μεταξύ 2012 και 2014 γίνεται φανερή επίσης από την μεταβολή του δείκτη εισοδηματικών ανισοτήτων Gini.

Στο διάγραμμα 3.3, όπου φαίνεται η μεταβολή του δείκτη μεταξύ 2009 και 2018 ανά χώρα, διαπιστώνουμε ότι στην Κύπρο υπήρξε αναίρεση των ανισοτήτων, διότι στην κατάταξη των χωρών ανάλογα με την ένταση της αναδιανομής υπέρ των πλουσιότερων, η Κύπρος δεν μοιράζεται πλέον μία από τις πρώτες θέσεις με την Βουλγαρία, την Ουγγαρία, την Γερμανία και την Βρετανία, όπως συνέβαινε στη διάρκεια της ύφεσης 2012-2014 αλλά βρίσκεται πλέον στην μέση της κατάταξης.

Στο διάγραμμα 3.4, όπου φαίνεται η κατάταξη των χωρών με βάση τον δείκτη εισοδηματικών ανισοτήτων κατά το 2009 και το 2018, παρατηρούμε ότι οι εισοδηματικές ανισότητες στην Κύπρο κατά το 2009 είχαν μια ενδιάμεση (δέκατη τρίτη) θέση μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με την διεύρυνση των ανισοτήτων στην διάρκεια της κρίσης, η Κύπρος μετατοπίστηκε στην ενδέκατη θέση υψηλότερης εισοδηματικής ανισότητας μεταξύ των χωρών της ΕΕ. Το 2018, όμως, η επαναφορά στην ίδια θέση της κατάταξης με το 2009, δείχνει με έναν επιπλέον τρόπο ότι η βελτίωση στη διάρκεια της ανάκαμψης της Κυπριακής οικονομίας ήταν αρκετή ώστε να αναιρεθούν οι εισοδηματικές ανισότητες που δημιουργήθηκαν στην διάρκεια της κρίσης.

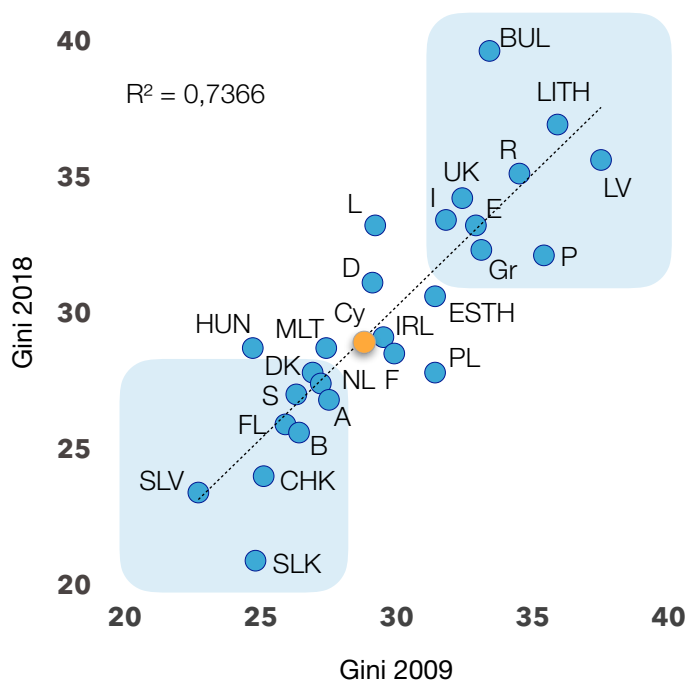
Διάγραμμα 3.4. Δείκτης εισοδηματικών ανισοτήτων Gini κατά το 2009 και το 2018 ανά χώρα.

Πηγή: Eurostat

Στο διάγραμμα 3.5 φαίνεται η συσχέτιση του δείκτη εισοδηματικών ανισοτήτων μεταξύ των ετών 2009 και 2018. Η συσχέτιση αυτή δείχνει ότι παρά τις μετατοπίσεις που έχουν πραγματοποιηθεί κατά τα τελευταία δέκα χρόνια, οι χώρες στις οποίες οι ανισότητες ήταν αυξημένες στην αρχή της κρίσης γενικά διατηρούν συγκριτικά υψηλές ανισότητες, και το ίδιο ισχύει επίσης για τις χώρες που παρουσιάζουν χαμηλότερες ανισότητες. Πιο συγκεκριμένα, ορισμένες χώρες της ανατολικής Ευρώπης (Σλοβακία, Σλοβενία, Τσεχία) και της βόρειας Ευρώπης (Φιλανδία, Ολλανδία, Δανία, Σουηδία, Βέλγιο και Αυστρία) εμφανίζουν *διαχρονικά χαμηλούς* δείκτες ανισότητας, ενώ στην άλλη άκρη της κατάταξης βρίσκονται χώρες οι οποίες εμφανίζουν *διαχρονικά υψηλούς* δείκτες (η Βρετανία, οι χώρες της Μεσογείου και η Πορτογαλία, δύο χώρες της Βαλτικής και η Ρουμανία). Η δε Κύπρος ανήκει στην ομάδα των χωρών που διατηρούν *διαχρονικά μεσαίο* επίπεδο εισοδηματικών ανισοτήτων (μαζί με την Γερμανία, την Γαλλία, την Ιρλανδία, την Μάλτα, το Λουξεμβούργο, την Εσθονία, την Πολωνία και την Ουγγαρία, βλ. διάγραμμα 3.5).

Διάγραμμα 3.5. Συσχέτιση του δείκτη Gini μεταξύ των ετών 2018 και 2009.

Πηγή: Eurostat

Συμπερασματικά σε όσα αφορούν τις εισοδηματικές ανισότητες, παρατηρούμε τα εξής: Καταρχάς, στην Κύπρο υπήρξε αναίρεση των ανισοτήτων που δημιουργήθηκαν στη διάρκεια της μεγάλης ύφεσης μεταξύ 2012 και 2014. Ωστόσο, η αναίρεση αυτή δεν οφείλεται σε αποφάσεις πολιτικής αλλά στο μηχανικό αποτέλεσμα που δημιουργεί η πορεία του οικονομικού κύκλου με τον εξής τρόπο:

(α) συνεχίστηκε κατά το 2018-2019 η *αύξηση του αριθμού των απασχολουμένων* (βλ. κεφάλαιο 2) επειδή η οικονομία εξακολουθεί να μεγαθύνεται παρά την υπερθέρμανση που την χαρακτηρίζει (βλ. στα κεφάλαια 4 και 5).

(β) υπήρξε μια μικρή αύξηση του μέσου μισθού επειδή έχει μειωθεί το ποσοστό ανεργίας σε χαμηλά επίπεδα (βλ. κεφάλαια 1 και 2). Από αυτές τις δύο εξελίξεις, δηλαδή από την αύξηση της απασχόλησης και δευτερευόντως του μέσου μισθού, προκύπτει *αύξηση του συνολικού εισοδήματος της εργασίας* (αφού τώρα εργάζονται περισσότεροι με ελαφρώς υψηλότερο μισθό).

Ο κίνδυνος φτώχειας, κοινωνικού αποκλεισμού και η υλική στέρηση

Ο δείκτης της φτώχειας, ο οποίος αναφέρεται στο *ποσοστό του πληθυσμού το οποίο κινδυνεύει από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό*, είναι ένας δείκτης *σχετικής* φτώχειας, διότι συγκρίνει το εισόδημα των λιγότερο εύπορων με το μέσο (ή διάμεσο) εισόδημα. Για τον λόγο αυτό ορισμένες φορές αναφερόμαστε, στην έκθεση αυτή, στον εν λόγω δείκτη ως *δείκτη σχετικής φτώχειας*.

Στο διάγραμμα 3.6 φαίνεται ο δείκτης σχετικής φτώχειας για τους νέους 20-24 και 25-29 ετών, για τους ανέργους και για τους μισθωτούς (πριν από την αναδιανεμητική παρέμβαση του κράτους).

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα, το ποσοστό των νέων ηλικίας 20-24 ετών αυξήθηκε δραματικά στην διάρκεια της κρίσης. Στη συνέχεια, παρά το γεγονός ότι η οικονομική άνοδος προκάλεσε ραγδαία βελτίωση κατά το 2016-2017 (διάγραμμα 3.6) ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού παρέμενε κατά το 2018 σημαντικά υψηλότερος από τον αντίστοιχο του 2008-2010. Μάλιστα, κατά το 2018 επανεμφανίστηκε επιδείνωση του δείκτη. Οι ίδιες παρατηρήσεις ισχύουν επίσης για την ηλικιακή ομάδα των 25-29 ετών, με δύο όμως διαφορές: πρώτον, εμφανίζει κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού μικρότερο από όσο η ομάδα των 20-24 ετών, και δεύτερον, δεν παρουσίασε αύξηση κατά το 2018.

Όσον αφορά τους μισθωτούς, γενικά απειλούνται από την φτώχεια σε μικρότερο βαθμό από άλλες κοινωνικές κατηγορίες (όπως φαίνεται από το γεγονός ότι η αντίστοιχη καμπύλη στο διάγραμμα 3.6 είναι μετατοπισμένη προς μικρότερες τιμές του δείκτη σχετικής φτώχειας). Αυτό συμβαίνει επειδή οι μισθωτοί έχουν σταθερό μηνιαίο εισόδημα από την εργασία τους.

Παρά την αύξηση του ποσοστού των μισθωτών που κινδυνεύει από τη φτώχεια ή τον κοινωνικό αποκλεισμό στην διάρκεια της ύφεσης των ετών 2012-2014 σε επίπεδα άνω του 15%, στη συνέχεια ο κίνδυνος μειωνόταν καθώς προχωρούσε η ανάκαμψη της οικονομίας. Ως αποτέλεσμα, κατά το 2018 ο δείκτης είχε επιστρέψει στο επίπεδο του 2009.

Το γεγονός ωστόσο ότι κατά το 2018 περίπου ένας στους δώδεκα μισθωτούς επηρεαζόταν από την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι στην Κύπρο, όπως και στις άλλες χώρες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού, υπάρχει μια ιδιαίτερη κατηγορία *εργαζόμενων φτωχών*, οι οποίοι, μολοντί εργαζόμενοι βρίσκονται σε κατάσταση σχετικής φτώχειας και κινδυνεύουν με κοινωνικό αποκλεισμό επειδή οι μισθοί τους είναι χαμηλοί.

Οι *δείκτες υλικής στέρησης*, επειδή αναφέρονται στην *απόλυτη* φτώχεια, υπερτερούν του δείκτη φτώχειας (*ακριβέστερα του πληθυσμού που κινδυνεύει από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό*) διότι αυτός αναφέρεται στην *σχετική* φτώχεια, ενώ οι δείκτες υλικής στέρησης εκτιμούν απευθείας και με υλικούς όρους την οικονομική δυσπραγία, με επιμέρους φυσικούς δείκτες όπως η αδυναμία πληρωμής ενοικίου ή λογαριασμών, θέρμανσης της κατοικίας κ.ά.

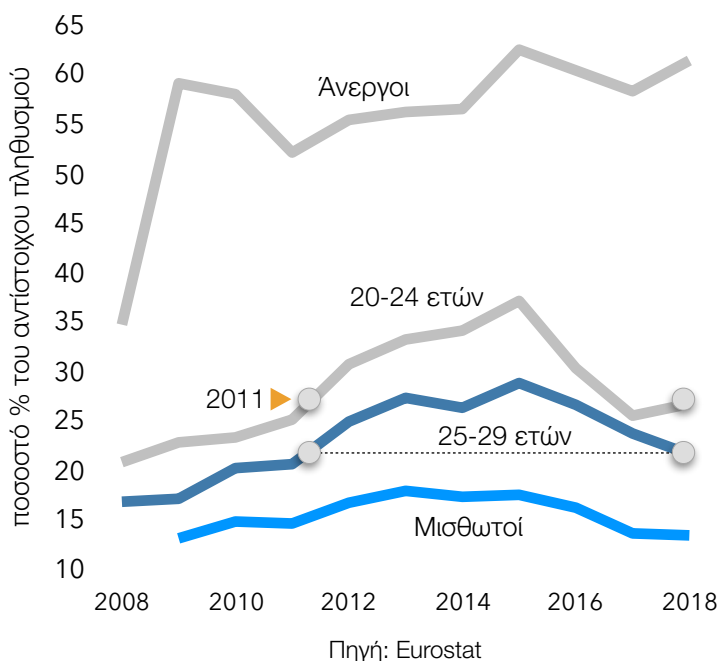
Εκτός από τους επιμέρους δείκτες υλικής στέρησης, προσδιορίζεται και ένας σύνθετος δείκτης *σοβαρής υλικής στέρησης* που αναφέρεται σε συνδυασμούς περισσότερων επιμέρους υλικών στερήσεων, και εν συνεχεία υπολογίζεται το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται σε *κατάσταση σοβαρής υλικής στέρησης*.

Οι διαχρονικές μεταβολές του δείκτη σοβαρής υλικής στέρησης, για επιλεγμένες κατηγορίες επιμέρους ομάδων του πληθυσμού, μετά το 2008 (διάγραμμα 3.7) ακολούθησαν,

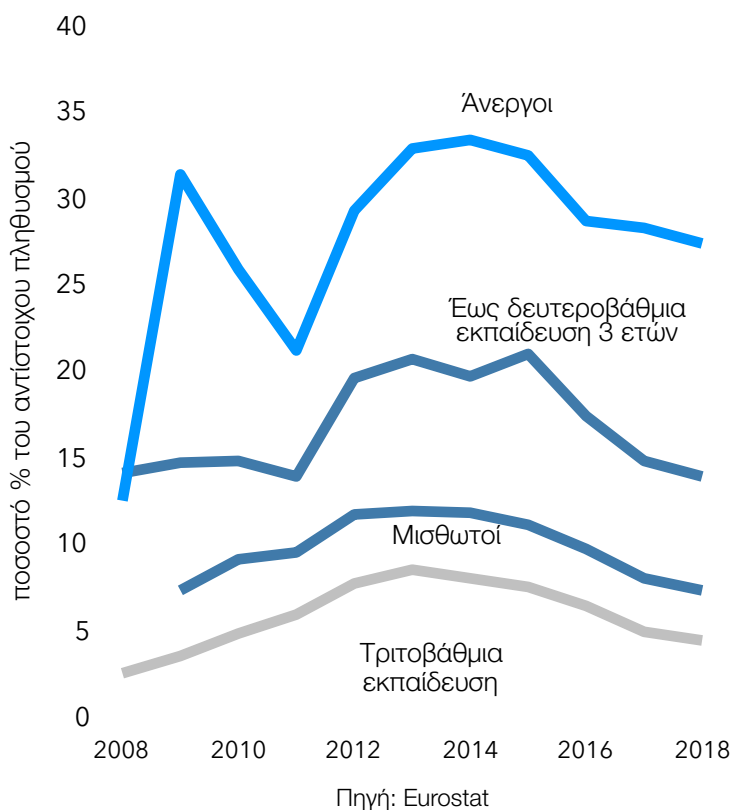
κατά προσέγγιση, παρόμοιες μεταβολές: επιδείνωση μέχρι το 2014 και εν συνεχεία βελτίωση από το 2015. Παραμένουν ωστόσο σταθερές οι σημαντικές διαφορές επιπέδου μεταξύ αυτών των επιμέρους ομάδων. Παρατηρούμε και εδώ ότι για τους ανέργους η βελτίωση των τελευταίων ετών είναι μικρή σε σχέση με την επιδείνωση που είχε προηγηθεί. Επίσης, η υλική στέρηση είναι κατάσταση που αφορά σε μεγάλο βαθμό όσους συμπλήρωσαν κατά μέγιστο την δευτεροβάθμια εκπαίδευση τριών ετών. Αντιθέτως, μεγάλη βελτίωση φαίνεται ότι υπήρξε για τους μισθωτούς χάρη στην μεγέθυνση της απασχόλησης και την απόκτηση εισοδήματος, ιδιαίτερα δε για τους αποφοίτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Διάγραμμα 3.6. Ποσοστό πληθυσμού ηλικίας 18+ που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (2008-2018).

Δείκτης πριν από την αναδιανεμητική παρέμβαση του κράτους.

Διάγραμμα 3.7. Ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 18+ που βρίσκεται σε κατάσταση σοβαρής υλικής στέρησης (2008-2018).

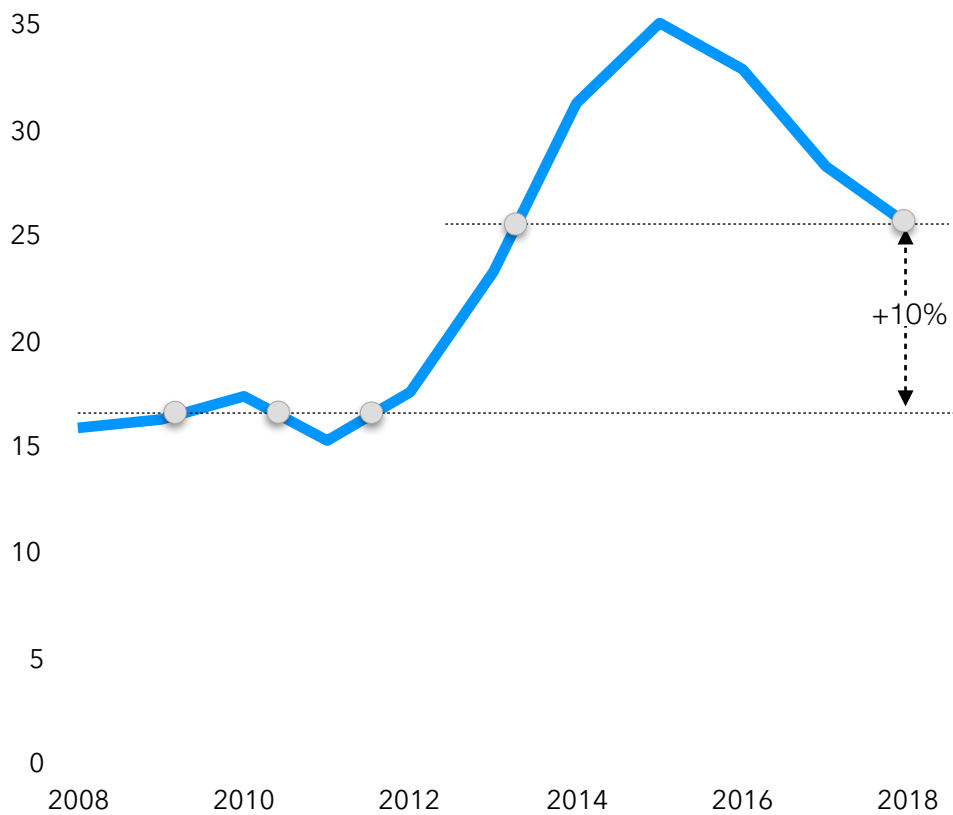

Γενική διαπίστωση από τους ανωτέρω δείκτες είναι ότι η ανοδική πορεία της οικονομίας κατά το 2015-2018 μείωσε μεν σημαντικά τους δείκτες φτώχειας και υλικής στέρησης και τους έχει επαναφέρει στα επίπεδα του 2008-2011 πλην όμως όχι για όλες τις κοινωνικές κατηγορίες, εκ των οποίων ορισμένες, ιδιαίτερα δε οι άνεργοι, παραμένουν ευάλωτες.

Είναι σημαντικό, στο σημείο αυτό, να υπογραμμίσουμε ότι **ο αριθμός των ατόμων που βρίσκονται σε κατάσταση σοβαρής υλικής στέρησης όσο και αριθμός των ατόμων που βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας, είναι υποεκτιμημένοι στα στατιστικά στοιχεία της τελευταίας δεκαετίας** για δύο λόγους: **πρώτον**, επειδή το όριο της φτώχειας είναι άμεση συνάρτηση του ΑΕΠ ανά κάτοικο, και καθώς αυτό το τελευταίο μειώθηκε στη διάρκεια της κρίσης παρέσυρε προς τα κάτω και το κατώφλι της φτώχειας, και **δεύτερον**, επειδή από το 2013 αποχώρησε από την χώρα μια μερίδα μεταναστών, στους οποίους οι δείκτες της φτώχειας και της υλικής στέρησης είναι αυξημένοι, και επηρεάζουν επομένως σημαντικά τον μέσο όρο. Έτσι, επειδή το 2018 οι μετανάστες συμμετέχουν με μικρότερο ποσοστό στον υπολογισμό των μέσων όρων φτώχειας και υλικής στέρησης από ό,τι στα έτη πριν το 2013, οι δείκτες παρουσιάζουν στρέβλωση προς ευνοϊκότερες τιμές.

Επομένως, τα στατιστικά στοιχεία που παρουσιάσαμε στο κεφάλαιο αυτό, και τα οποία είναι τα συνήθως χρησιμοποιούμενα, παρουσιάζουν στρεβλή ευνοϊκή εικόνα για την φτώχεια και την υλική στέρηση οι οποίες στην πραγματικότητα είναι δυσμενέστερες. Προκειμένου να υπάρξει μια εικόνα πιο πιστή στην πραγματικότητα, η Eurostat δημοσιεύει πλέον και συμπληρωματικούς δείκτες φτώχειας με βάση το κατώφλι φτώχειας προηγούμενων ετών διότι είναι σε μεγάλο βαθμό παραπλανητικό να θεωρούμε ως φτωχό έναν πολίτη που το 2010 είχε εισόδημα κατώτερο των 9700 ευρώ (π.χ. 9000 ευρώ) ενώ για το 2017 να θεωρούμε ότι ο ίδιος δεν ήταν πλέον φτωχός επειδή το κατώφλι φτώχειας μειώθηκε τότε στα 8700 ευρώ, και μόλις ένα έτος μετά, το 2018, όταν το κατώφλι φτώχειας αυξήθηκε στα 9200 ευρώ, ήταν και πάλι φτωχός. Μια τέτοια διακύμανση στο κατώφλι της φτώχειας προφανώς δεν είναι ορθολογική και οδηγεί σε παραπλανητικά συμπεράσματα. Προκειμένου να διορθώσουμε αυτήν την αδυναμία του δείκτη, πρέπει να επιλέξουμε το κατώφλι φτώχειας ενός έτους βάσης (η Eurostat θεωρεί ότι τέτοια έτη μπορούν να είναι το 2005 και το 2008) και με βάση αυτό το κατώφλι να υπολογίσουμε τον δείκτη. Κάνοντας αυτή τη διόρθωση και χρησιμοποιώντας τα στοιχεία της Eurostat, προκύπτει ότι **ο δείκτης φτώχειας στην Κύπρο, διορθωμένος ώστε η σύγκριση να γίνεται με το κατώφλι φτώχειας του έτους 2008, παρέμενε το 2018 σε επίπεδο το οποίο ήταν κατά 62,5% υψηλότερο έναντι του 2008-2011 παρά την υποχώρησή του κατά την τριετία 2016-2018. Πιο αναλυτικά, ενώ το 2008-2011 το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού με βάση το κατώφλι φτώχειας του 2008 ανερχόταν σε 16% του πληθυσμού, το αντίστοιχο ποσοστό κατά το 2018 ήταν 26%. Επομένως, ένας στους τέσσερις κατοίκους της Κύπρου παραμένει σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού έναντι ενός στους έξι κατά το 2008.**

Διάγραμμα 3.8. Ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού με βάση το κατώφλι του 2008.

Κεφάλαιο 4

Η κυπριακή οικονομία κατά το 2018-2019

Το έλλειμμα στις τρέχουσες συναλλαγές
και η αντιμετώπισή του.

Η στήριξη της οικονομικής μεγέθυνσης στον τουρισμό και στην οικοδομική δραστηριότητα, φαίνεται ότι έχει ολοκληρώσει τον κύκλο της, αν και η εκτίμηση αυτή περιβάλλεται από κάποιο βαθμό αβεβαιότητας επειδή οι εξωτερικές συνθήκες παραμένουν ρευστές. Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ κατά το 2020 προβλέπεται να καταστεί αρνητική για δεύτερο συναπτό έτος επειδή υποχωρεί η ζήτηση στις χώρες-πελάτες του κυπριακού τουρισμού, και επιπλέον, επειδή διατηρείται η εντεινόμενη γεωπολιτική αβεβαιότητα στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου. Ο δε κλάδος της οικοδομής βρίσκεται ήδη σε κατάσταση υπερθέρμανσης. Υπό αυτές τις συνθήκες, είναι εύλογο να αναμένουμε ότι κατά το 2020 θα υπάρξει περαιτέρω διεύρυνση του ήδη απειλητικού ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Σε καθεστώς κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος, δύο μέτρα φαίνονται εφικτά για την συγκράτηση του ελλείμματος στις τρέχουσες συναλλαγές: Πρώτον, η μείωση των περιθωρίων κέρδους των εξαγωγικών επιχειρήσεων ώστε να καταστούν πιο ανταγωνιστικές και να συγκρατήσουν στο ίδιο ύψος τις πωλήσεις τους, και δεύτερον, η διανομή του προϊόντος σε όφελος της εργασίας προκειμένου να συγκρατηθούν οι εισαγωγές (διότι η ροπή των μισθωτών προς κατανάλωση εισαγομένων είναι μικρότερη από την αντίστοιχη ροπή των εισοδημάτων της ιδιοκτησίας). Εάν η εφαρμογή αυτών των μέτρων δεν καταστεί εφικτή, η διόρθωση του ελλείμματος θα επέλθει αναγκαστικά μέσω επιβράδυνσης της εσωτερικής ζήτησης και του όγκου παραγωγής, αύξησης της ανεργίας και εκ νέου μείωσης ή στασιμότητας των μισθών.

Η πορεία της οικονομίας που είχε ως σημείο εκκίνησης τον χειμώνα του 2015 περιλαμβάνει δύο φάσεις: Κατά την πρώτη φάση, που ήταν διετής, από τον χειμώνα του 2015 έως το τέλος του 2016, η οικονομική δραστηριότητα μεγεθύνθηκε με αυξανόμενους ρυθμούς θέτοντας σε λειτουργία το αχρησιμοποίητο δυναμικό που προηγουμένως αργούσε. Κατά την δεύτερη φάση, από τον χειμώνα του 2017 έως σήμερα, η μεγέθυνση του ΑΕΠ συνεχίζεται πλην όμως με επιβραδυνόμενη ταχύτητα.

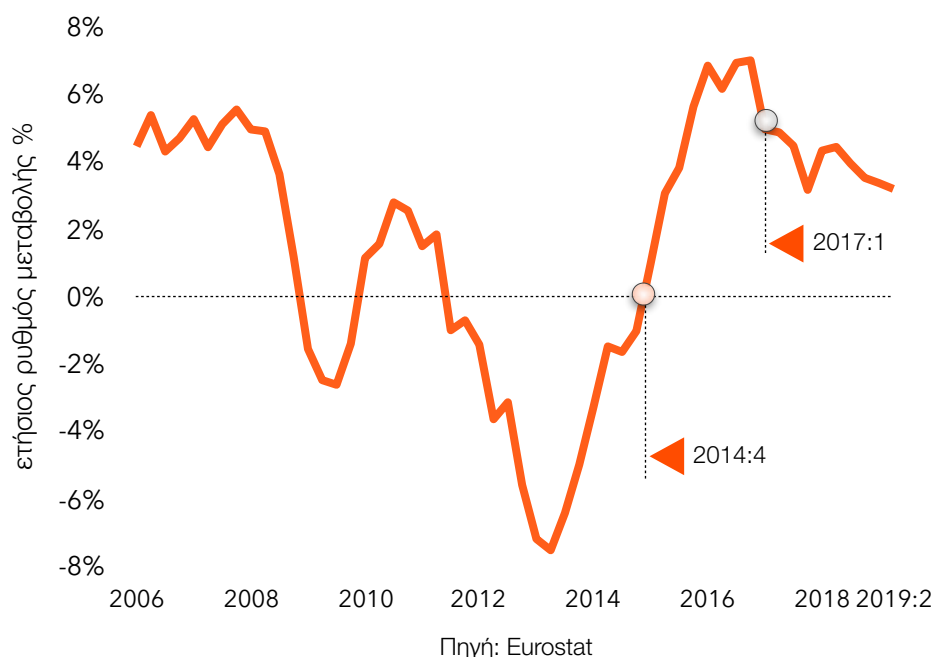
Πιο αναλυτικά, κατά την πρώτη φάση, επειδή η οικονομία εκκίνησε από πολύ χαμηλό σημείο (διαθέτοντας άφθονο αχρησιμοποίητο παραγωγικό δυναμικό) οι ρυθμοί μεγέθυνσης του ΑΕΠ, υπερέβησαν τους αντίστοιχους ρυθμούς που είχαν επιτευχθεί κατά την σύντομη ανάκαμψη του 2010-2011 (βλ. διάγραμμα 2.1) αλλά και τους υψηλούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης που είχαν καταγραφεί κατά τα έτη 2006 και 2007 πριν από την έναρξη της κρίσης (2008). Κατά την δεύτερη φάση της ανοδικής πορείας της οικονομίας, από το 2017:1 και μετά, ο ρυθμός αύξησης του προϊόντος περιορίστηκε, πλην όμως παραμένει ακόμη στο επίπεδο του 3% ετησίως. Για το 2020 προβλέπεται³ περαιτέρω επιβράδυνση της οικονομίας που θα οδηγήσει το ΑΕΠ στην περιοχή του 2,5%.

Η άνοδος της οικονομικής δραστηριότητας κατά τα έτη 2015-2019 έχει επιτευχθεί με παράλληλη μεγέθυνση του πληθυσμού, ο οποίος υποχώρησε στην διάρκεια της κρίσης αλλά εν συνεχεία αυξήθηκε, και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό ώστε να βρίσκεται σήμερα σε ιστορικά υψηλά επίπεδα. Επομένως, από το 2015:1 και μετά, η μεγέθυνση του προϊόντος επιμερίζεται σε μεγαλύτερο πληθυσμό. Ως αποτέλεσμα, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του προϊόντος *ανά κάτοικο*, για την υπό εξέταση περίοδο, ήταν μικρότερος από τον αντίστοιχο ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ κατά μέσο όρο 1,5 εκατοστιαία μονάδα. Από το 2018:2 έως το 2019:2, το προϊόν *ανά κάτοικο* αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 2% έναντι 3,5% του ΑΕΠ. Για το 2020 προβλέπεται ότι θα αυξηθεί κατά 1,5% έναντι

³ European Economic Forecast, Autumn 2019, Institutional Paper 115, November 2019, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

2,5% του ΑΕΠ.

Διάγραμμα 4.1. Ετήσιος ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ (τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα).

Η αύξηση του ΑΕΠ κατά την ανοδική πορεία της οικονομίας (2015:1 έως το τέλος του 2019) έχει οδηγήσει σε πλήρη χρησιμοποίηση του παραγωγικού δυναμικού, και η οικονομία αναπτύσσεται πλέον με ΑΕΠ ανώτερο του *δυναμικού ΑΕΠ* εξαντλώντας την δυνατότητα διατήρησης του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών σε χαμηλά επίπεδα. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το ΑΕΠ κατά το 2019 κινείται ήδη σε επίπεδα υψηλότερα κατά 4% του δυναμικού ΑΕΠ και αυτό θα συνεχιστεί κατά το 2020. Πυκνώνουν έτσι περαιτέρω τα σημεία υπερθέρμανσης της κυπριακής οικονομίας που είναι ορατά ήδη από το 2018 και σηματοδοτούν την είσοδο της οικονομίας σε περίοδο μη διατηρήσιμων ρυθμών αύξησης του ΑΕΠ λόγω εμφάνισης σημαντικής ανισορροπίας του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Η κυπριακή οικονομία ήδη εμφανίζει ελλειμματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (-8,1% του ΑΕΠ κατά το 2019) στο επίπεδο παραγωγής και ζήτησης που βρίσκεται σήμερα η οικονομία, έτσι ώστε η συνέχιση της οικονομικής ανόδου θα διευρύνει εκ νέου το ήδη μεγάλο *έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών*, το οποίο οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προβλέπουν ότι εντός του 2020 θα έχει υπερδιπλασιαστεί έναντι του 2018 (όταν ανερχόταν σε 4,4%) και θα έχει καταστεί διψήφιο, ήτοι 10,6% του ΑΕΠ. Πρέπει να σημειωθεί ότι το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών της Κύπρου κατά το 2018 είναι το υψηλότερο μεταξύ των 28 χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με μεγάλη διαφορά από τις άλλες χώρες που παρουσιάζουν επίσης ελλείμματα (τα ελλείμματα της Βρετανίας και της Ρουμανίας, είναι τα υψηλότερα αμέσως μετά από αυτό της Κύπρου, και ανέρχονται αντίστοιχα σε 4,2% και 5,3% του ΑΕΠ).

Από το 2019, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών επιδεινώνεται τόσο από την πλευρά των εξαγωγών όσο και των εισαγωγών:

- Εξαιτίας της εξάντλησης της δυναμικής των εξαγωγών (ιδιαίτερα του τουρισμού) που είχε εδραιωθεί κατά τα προηγούμενα έτη: Κατά το 2019 οι εξαγωγές αγαθών

και υπηρεσιών αναμένεται να μειωθούν κατά 2,5% και εκτιμάται, από τις υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ότι θα μειωθούν περαιτέρω κατά το 2020 κατά 1,5%.

- Εξαιτίας της συνεχιζόμενης αύξησης των εισαγωγών: Κατά το 2019 εκτιμάται ότι υπάρχει αύξηση των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών κατά 2,6% και για το 2020 προβλέπεται αύξηση 2,5%.

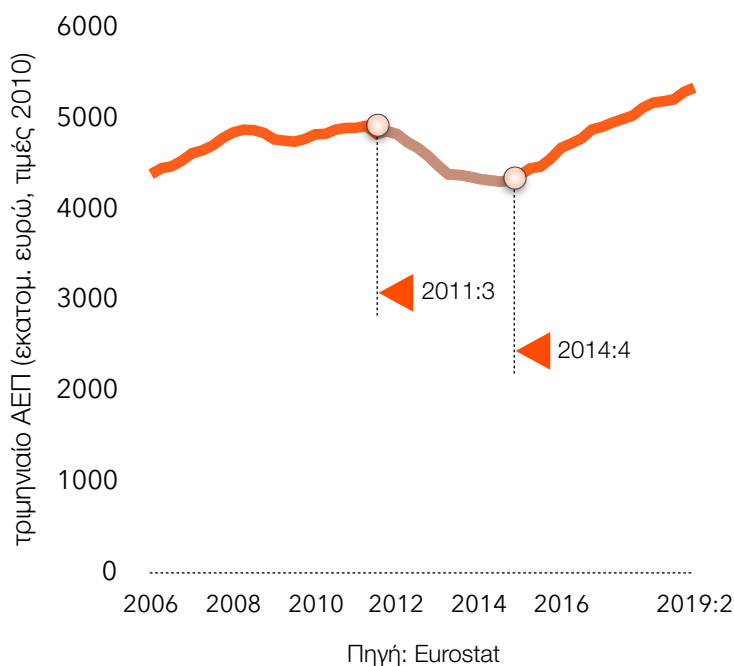
Επιπροσθέτως, καθώς οι εξαγωγές δεν μπορούν να συμβάλουν περαιτέρω στην μεγέθυνση του ΑΕΠ, οι κινητήριες δυνάμεις της οικονομίας είναι πλέον αποκλειστικά ενδογενείς (δημόσια κατανάλωση, επενδύσεις παγίου κεφαλαίου και ιδιωτική κατανάλωση). Κατά τη διάρκεια του τρέχοντος οικονομικού κύκλου, η ιδιωτική κατανάλωση αυξήθηκε υποστηριζόμενη, κυρίως από την αύξηση της απασχόλησης που δημιούργησε πρόσθετα εισοδήματα, και δευτερευόντως από μικρές βελτιώσεις των πραγματικών μισθών τις οποίες προκάλεσε η μείωση των τιμών κατά το 2015-2016 και η μείωση της ανεργίας κατά το 2017-2019. Την ιδιωτική κατανάλωση ενίσχυσαν επίσης η άντληση πόρων των καταναλωτών από τις αποταμιεύσεις, και η μη-εξυπηρέτηση ενός μεριδίου του ιδιωτικού χρέους.

Μετά το καλοκαίρι του 2016, η διαδικασία της αποεπένδυσης (επομένως της συρρίκνωσης του παραγωγικού δυναμικού) που είχε επικρατήσει μέχρι τότε, αντιστράφηκε και οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου κατέστησαν θετικές με συνέπεια η επέκταση του παραγωγικού δυναμικού να διαδεχθεί την συρρίκνωσή του. Ωστόσο, οι μεγάλες αυξήσεις των καθαρών επενδύσεων που καταγράφηκαν μετά το 2016, αντανakλούν σε μεγάλο βαθμό την ανάκαμψη της οικοδομικής δραστηριότητας που υποβοηθείται από την προηγηθείσα μείωση των τιμών των ακινήτων, καθώς και από την μεγέθυνση των εισαγωγών μεταφορικών μέσων, όπως η υπαγωγή πλοίων στην κυπριακή σημαία και οι αγορές αυτοκινήτων. Αυτά όμως σε μεγάλο βαθμό αποτελούν στοιχεία των παγίων επενδύσεων με μικρή και αμφίβολη επίπτωση στην παραγωγική ικανότητα της χώρας καθώς σε μεγάλο βαθμό υποκρύπτουν καταναλωτικές δαπάνες. Αυτό εξηγεί και το γεγονός ότι στη διάρκεια του τρέχοντος οικονομικού κύκλου έχει γίνει μηδενική πρόοδος στην παραγωγικότητα της εργασίας.

Όπως ήδη τονίσαμε ανωτέρω, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των διεθνών οργανισμών, η κυπριακή οικονομία έχει τώρα χρησιμοποιήσει και έχει υπερβεί το δυνητικό ΑΕΠ και ο κίνδυνος της επανεμφάνισης μεγάλων και δύσκολα αναστρέψιμων μακροοικονομικών ανισορροπιών είναι αυξημένος. Ο μακροχρόνιος ρυθμός ισορροπημένης ανάπτυξης εξαρτάται ωστόσο και από εξωγενείς και επομένως αστάθμητους, παράγοντες (δηλαδή από παράγοντες που δεν αναφέρονται στις ενδογενείς δυνάμεις της οικονομίας), όπως η ανάπτυξη των ενεργειακών πόρων, ο ρυθμός μεγέθυνσης της ζήτησης στις εξαγωγικές αγορές της Κύπρου, οι συναλλαγματικές ισοτιμίες κλπ.

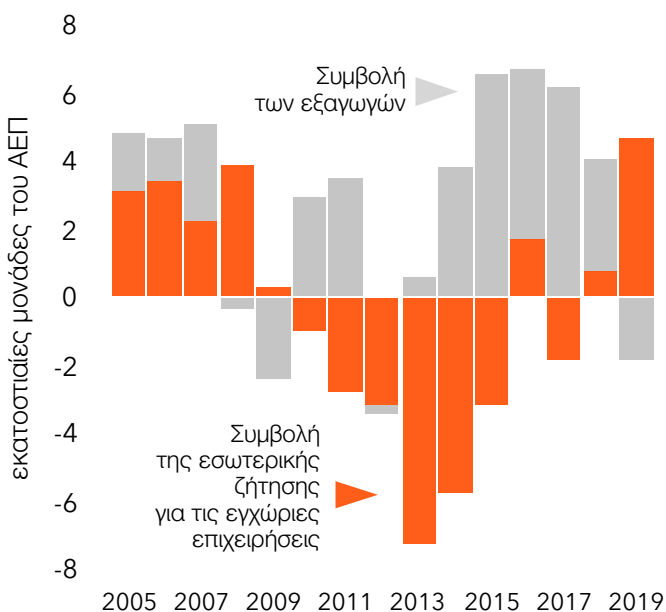
Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 4.2, στο τέλος της ύφεσης των ετών 2011:3-2014:4, ο όγκος του προϊόντος είχε παρουσιάσει συνολική μείωση κατά 11,4% έναντι του δευτέρου τριμήνου του 2011 στη διάρκεια του οποίου ο όγκος παραγωγής είχε φθάσει στο ιστορικά υψηλότερο σημείο του. Η αύξηση του ΑΕΠ κατά τη διάρκεια της πενταετίας 2015-2019, όχι μόνο περιόρισε την απώλεια, αλλά οδήγησε τον όγκο της παραγωγής σε επίπεδο υψηλότερο του μέσου όρου των ετών 2008-2010 κατά 10,2%. Αυτό όμως, όπως ήδη τονίσαμε, έγινε (και γίνεται ακόμα) με αντίτιμο την εμφάνιση μεγάλου ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών για την μείωση του οποίου θα χρειάζονταν διορθωτικές κινήσεις με την εφαρμογή νέων περιοριστικών μέτρων επιβράδυνσης της οικονομίας (εκτός και αν η διόρθωση επέλθει μέσω της επιβράδυνσης της ζήτησης που απευθύνεται στον τουρισμό και τις κατασκευές).

Διάγραμμα 4.2. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (σε εκατομμύρια ευρώ και σταθερές τιμές 2010).

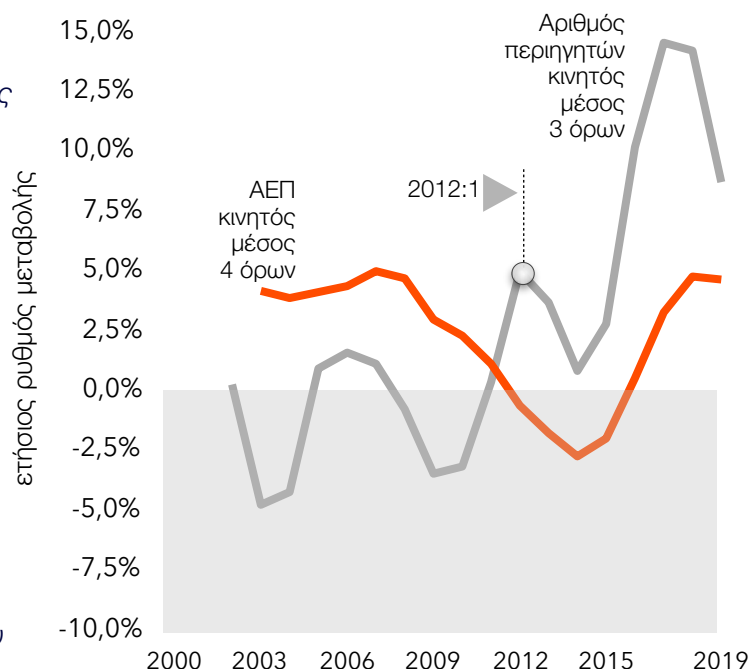
Τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα.

Διάγραμμα 4.3. Συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ και αντίστοιχη συμβολή της εσωτερικής ζήτησης που απευθύνεται στις εγχώριες επιχειρήσεις (σε εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, 2005-2019).

Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στη διαμόρφωση του ΑΕΠ, η οποία φαίνεται στο διάγραμμα 4.3, υπήρξε αποφασιστικής σημασίας για την επίτευξη των υψηλών ρυθμών ανάπτυξης της τετραετίας 2015-2018. Ο τουρισμός συνέβαλε στην αύξηση του ΑΕΠ κατά πολύ περισσότερο από όλα τα άλλα εξαγωγικά αγαθά και υπηρεσίες καθώς η τουριστική δραστηριότητα στην Κύπρο ωφελήθηκε αφενός μεν από την περιορισμένη τουριστική κίνηση που υπήρξε, κυρίως για γεωπολιτικούς λόγους, στους ανταγωνιστικούς προορισμούς της Μεσογείου, αφετέρου δε από την αύξηση της ζήτησης στην Ευρώπη. Στο διάγραμμα 4.4 φαίνεται ότι η ταχύτητα με την οποία αυξήθηκε ο αριθμός αλλοδαπών περιηγητών από το 2012:1 ήταν εξαιρετικά μεγάλη. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να επισκεφθούν την Κύπρο, κατά το 2018, 66% περισσότεροι περιηγητές έναντι του αντίστοιχου μέσου ετήσιου αριθμού περιηγητών της περιόδου 2000-2011.

Διάγραμμα 4.4. Εξάρτηση του ΑΕΠ από τον αριθμό αλλοδαπών περιηγητών (ετήσιες % μεταβολές).

Ετήσια στοιχεία της περιόδου 2000 έως 2019, κινητός μέσος όρος 3 ετών.

Πηγή: Στατιστική Υπηρεσία Κύπρου και Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

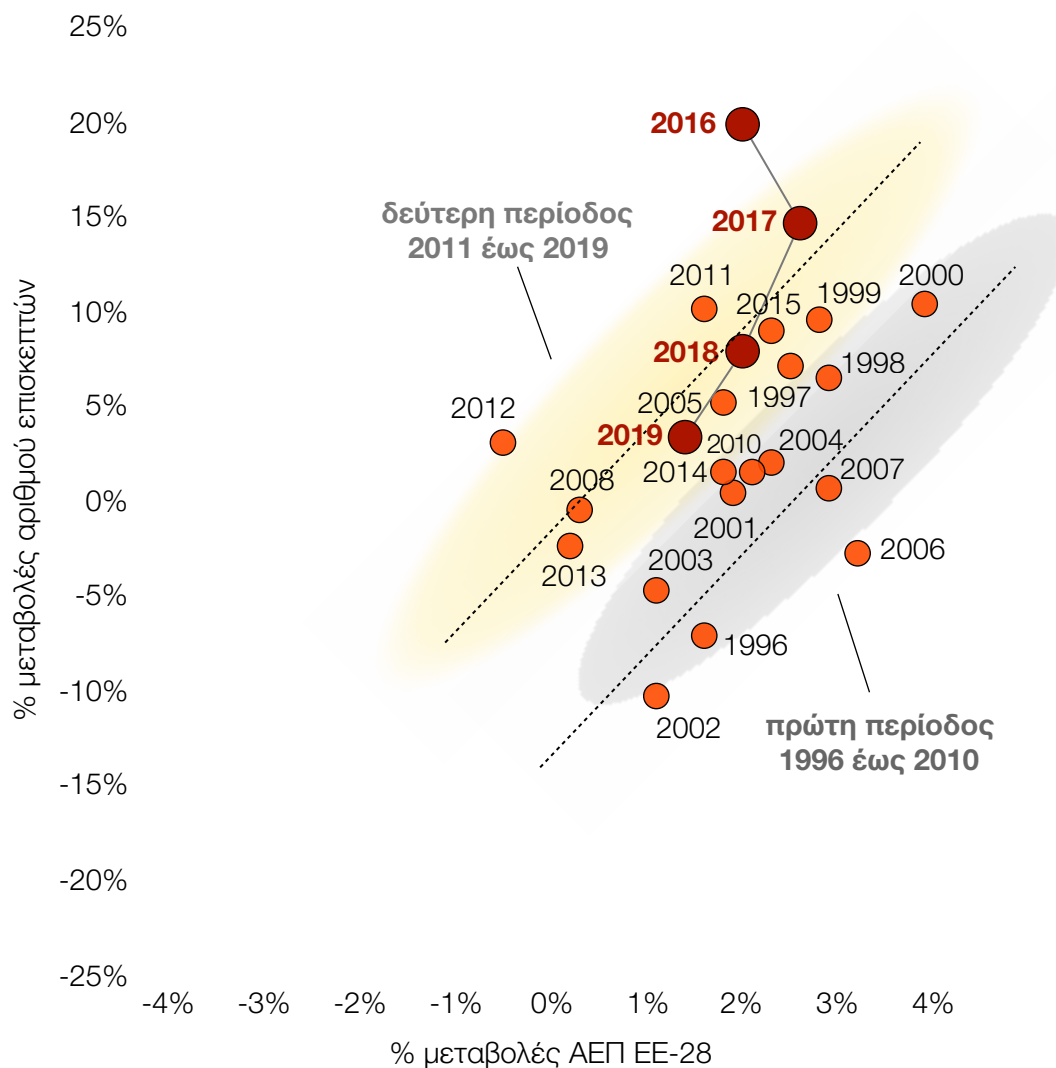
Στο διάγραμμα 4.5 φαίνεται η εξάρτηση του αριθμού των περιηγητών που επισκέπτονται την Κύπρο, από τον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διακρίνουμε στο διάγραμμα, δύο περιόδους: την πρώτη περίοδο, από το 1995 έως το 2010, όταν ο αριθμός επισκεπτών της Κύπρου αυξανόταν υπό τον όρο ότι η ετήσια αύξηση του ΑΕΠ στις χώρες που συγκροτούν σήμερα την Ευρωπαϊκή Ένωση υπερέβαινε το 2%, και την δεύτερη περίοδο, από το 2011 και μετά, όταν ο αριθμός επισκεπτών αυξάνεται υπό τον όρο ότι η αύξηση του ΑΕΠ στις χώρες που συγκροτούν σήμερα την Ευρωπαϊκή Ένωση υπερβαίνει το 0%.

Αυτή η ευνοϊκή μεταβολή στην καμπύλη της ζήτησης (διάγραμμα 4.5) ενδέχεται να υποδηλώνει ότι υπάρχει διαρθρωτική μετατόπιση από άλλους τουριστικούς προορισμούς προς την Κύπρο, επομένως μια σχέση που θα διατηρηθεί σε βάθος χρόνου. Η εν λόγω μετατόπιση απετέλεσε, όχι μόνο ένα από τα κύρια σημεία στήριξης της οικονομίας στη διάρκεια της όξυνσης της κρίσης (2013-2014) αλλά και έναν από τους βασικούς κινητήρες της οικονομικής ανάκαμψης που ακολούθησε. Ωστόσο, θα πρέπει στο σημείο αυτό να παρατηρήσουμε ότι:

1. στο διάγραμμα 4.3, η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ προβλέπεται, για δεύτερο συναπτό έτος, να καταστεί αρνητική και η εσωτερική ζήτηση για εγχώριες επιχειρήσεις να μετατραπεί σε κινητήρα της περαιτέρω μεγέθυνσης της οικονομίας (η πρόβλεψη προέρχεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή).
2. στο διάγραμμα 4.4, η εκτιμώμενη αύξηση του αριθμού των περιηγητών κατά το 2019 (με προέκταση των τάσεων των προηγούμενων ετών) παρουσιάζει κάμψη, μετά από την αντίστοιχη κάμψη του αριθμού των περιηγητών κατά το 2018.
3. στο διάγραμμα 4.5, ο αριθμός περιηγητών επιβραδύνεται διαρκώς από το 2016 ως αποτέλεσμα της επιβράδυνσης της οικονομίας στις χώρες-πελάτες του κυπριακού τουρισμού.

4. η γεωπολιτική κατάσταση στην ανατολική Μεσόγειο κατά τα φαινόμενα θα παραμείνει τεταμένη κατά το 2020 μειώνοντας ενδεχομένως την ζήτηση για τουριστικές υπηρεσίες στην περιοχή.

Διάγραμμα 4.5. Αριθμός περιηγητών (ετήσιες % μεταβολές) ως συνάρτηση της οικονομικής συγκυρίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Πηγή: Στατιστική Υπηρεσία Κύπρου και Annual Macroeconomic Database

Οι τρεις ανωτέρω εκτιμήσεις (οι οποίες περιβάλλονται από κάποιο βαθμό αβεβαιότητας επειδή προκύπτουν ως αποτέλεσμα προβολής των εξελίξεων του εννεάμηνου του 2019 στο σύνολο του έτους) αποτελούν ενδείξεις ότι μάλλον ο κλάδος του τουρισμού δεν θα αποτελεί πλέον κατά το 2020 έναν από τους παράγοντες της οικονομικής *μεγέθυνσης*. Θα συνεχίσει ωστόσο να αποτελεί βασικό στήριγμα του *επιπέδου* στο οποίο βρίσκεται σήμερα το ΑΕΠ.

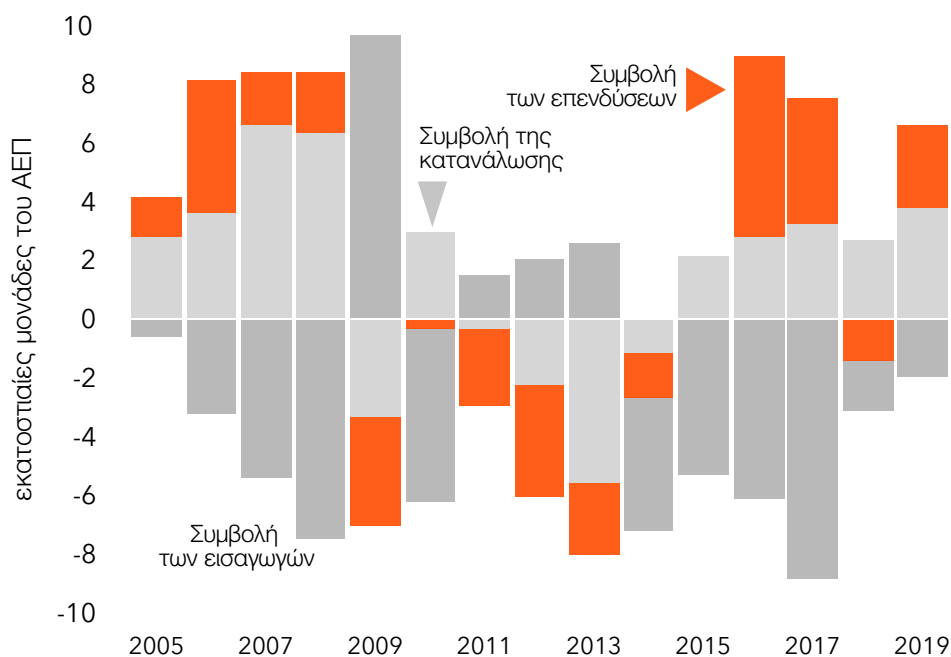
Όπως δείχνει το διάγραμμα 4.3, η κινητήρια δύναμη της ανοδικής φάσης της οικονομίας πριν από το 2019 ήταν οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, μεταξύ των οποίων ο τουρισμός κατέχει δεσπόζουσα θέση. Η δε εσωτερική ζήτηση παρουσίασε μεγάλες αυξήσεις οι οποίες όμως επιμερίστηκαν σε ένα μεγάλο μερίδιο που απευ-

θύνθηκε στις εισαγωγές και ένα μικρό μερίδιο που απευθύνθηκε στην εγχώρια παραγωγή. Η μεν ισχυρή ροπή προς εισαγωγές προκάλεσε αύξηση στην διείσδυση των εισαγωγών στην εσωτερική αγορά, η δε εξωστρέφεια (δηλαδή η μεγάλη αύξηση των εξαγωγών) επέτρεψε την ανάκαμψη της οικονομίας. Η στήριξη της μεγέθυνσης του ΑΕΠ στις εξαγωγές και ιδιαίτερα στον τουρισμό (καθεστώς export-led growth), κατά τον τρέχοντα οικονομικό κύκλο, φαίνεται, με βάση όσα εκθέσαμε ανωτέρω, ότι έχει ολοκληρώσει τον κύκλο της (όπως όμως ήδη παρατηρήσαμε, η εκτίμηση αυτή περιβάλλεται από κάποιο βαθμό αβεβαιότητας επειδή βασίζεται σε προέκταση τάσεων που θα πρέπει να επιβεβαιωθούν από τα στατιστικά στοιχεία του συνόλου του έτους 2019).

Μεθοδολογικό ένθετο 4.1. Ο κρίσιμος ρόλος των εξαγωγών.

Η ισχυρή αρνητική συσχέτιση που παρουσιάζει η συμβολή της εσωτερικής ζήτησης στη διαμόρφωση του ΑΕΠ, με την συμβολή των εισαγωγών, με την έννοια ότι η αύξηση της μίας συνοδεύεται από τη μείωση της άλλης, παρατηρείται στις μικρές ανοικτές οικονομίες των χωρών μικρού μεγέθους. Στις χώρες αυτές, εξαιτίας της αντικειμενικής δυσκολίας του παραγωγικού συστήματος να εξειδικευθεί επικερδώς σε μεγάλη ποικιλία προϊόντων λόγω του μικρού μεγέθους της εσωτερικής αγοράς, η μεγέθυνση της εγχώριας ζήτησης αυξάνει αναγκαστικά τις εισαγωγές σε μεγάλο βαθμό. Προκειμένου, λοιπόν, να δημιουργείται ο οικονομικός χώρος που είναι αναγκαίος για να αναπτυχθεί η εγχώρια οικονομία, οφείλουν οι εξαγωγές μακροπρόθεσμα να καλύπτουν πλήρως ή έστω στο μεγαλύτερο μέρος τους τις εισαγωγές. Από αυτόν τον περιοριστικό παράγοντα προκύπτει ο κρίσιμος ρόλος των εξαγωγών για τις μικρές ανοικτές οικονομίες.

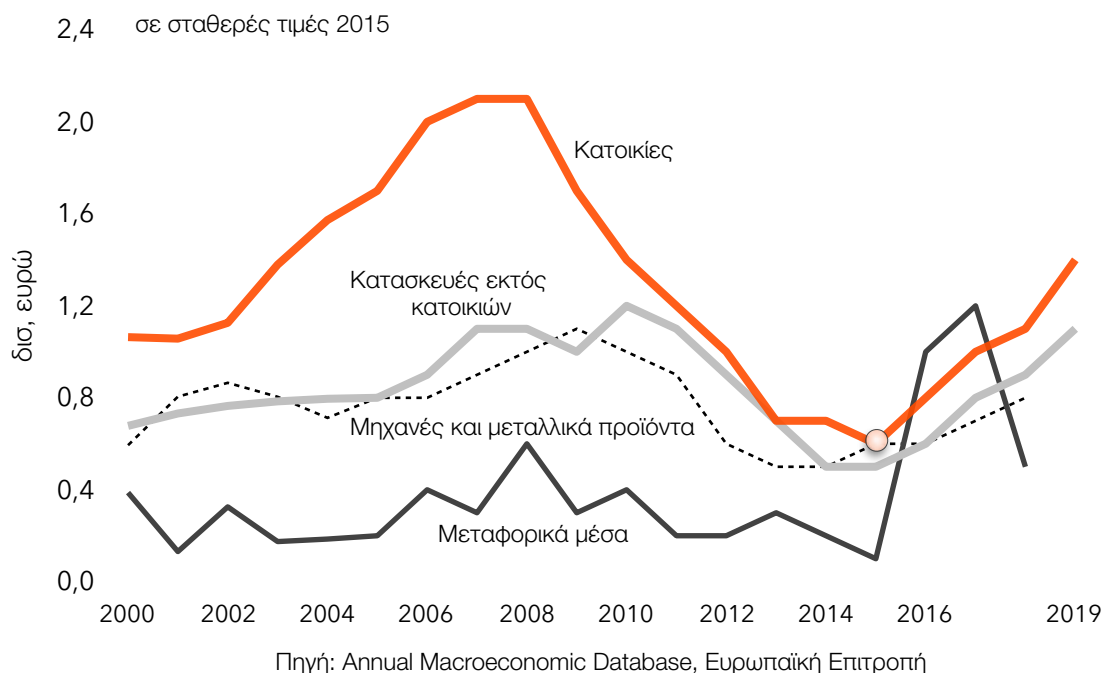
Διάγραμμα 4.6. Συμβολή επένδυσης, κατανάλωσης και εισαγωγών στη διαμόρφωση του ΑΕΠ (σε εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, 2006-2019).

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Η συμβολή της συνολικής εσωτερικής ζήτησης στο ΑΕΠ, αναλύεται στις εξής συνιστώσες: πρώτον, στην συμβολή της επένδυσης παγίου κεφαλαίου, και δεύτερον, στην συμβολή της συνολικής κατανάλωσης, είτε ιδιωτικής είτε δημόσιας. Τα σχετικά μεγέθη φαίνονται στο διάγραμμα 4.6 για τα έτη 2006-2019 μαζί με την συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στη διαμόρφωση του ΑΕΠ (οι εισαγωγές αφαιρούν ζήτηση από την εγχώρια οικονομία και επομένως συμβάλλουν αρνητικά στο ΑΕΠ). Κατά το 2015-2019, ενώ υπήρξε αύξηση της συμβολής των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και της κατανάλωσης, παρουσιάστηκε και αύξηση των εισαγωγών, της οποίας η αρνητική συμβολή κατά το 2015-2018 αντιστάθμισε πλήρως την θετική συμβολή της εσωτερικής ζήτησης στο ΑΕΠ. Έτσι, οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών κατέστησαν κινητήρα της μεγέθυνσης του ΑΕΠ στην διάρκεια της ανοδικής φάσης του τρέχοντος οικονομικού κύκλου. Κατά το 2019, ωστόσο, επειδή η αρνητική συμβολή των εισαγωγών περιορίστηκε (βλ. διάγραμμα 4.6), όπως και η θετική συμβολή των εξαγωγών (διάγραμμα 4.3), υπήρξε αλλαγή του καθεστώτος οικονομικής μεγέθυνσης από εξωστρεφές (με κινητήρα τις εξαγωγές) σε εσωστρεφές (με κινητήρα τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου και ιδιαίτερα την εσωτερική κατανάλωση).

Διάγραμμα 4.7. Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ανά κατηγορία (δισεκατομμύρια ευρώ, σε σταθερές τιμές 2015).

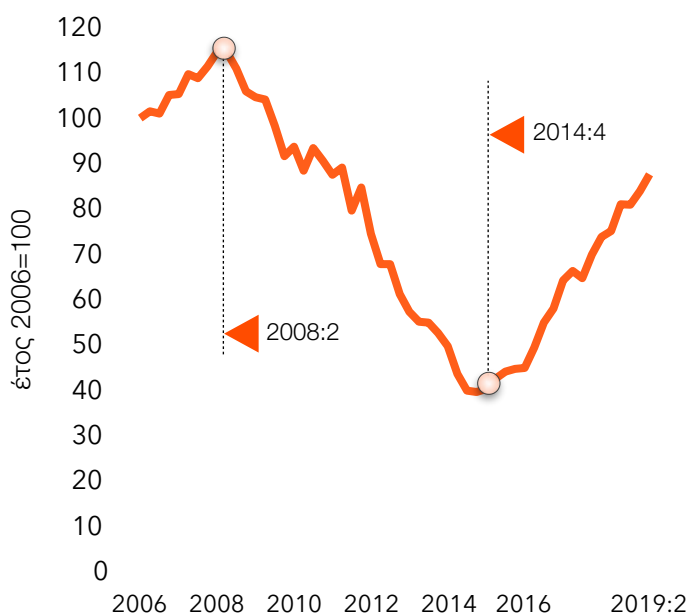

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 4.7, κατά την ανοδική φάση του οικονομικού κύκλου της πενταετίας 2015-2019, οι επενδύσεις σε πάγιο κεφάλαιο παρουσίασαν άνοδο. Αυτό όμως οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι η επένδυση αυξήθηκε κατακόρυφα στα μέσα μεταφοράς επειδή υπήρξαν εγγραφές πλοίων και αγορές αυτοκινήτων, οι οποίες αυτομάτως εγγράφονται και ως εισαγωγές, έτσι ώστε η συμβολή τους στο ΑΕΠ να είναι μηδενική (διότι δεν αποτελούν εγχώριο προϊόν). Η αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στη διάρκεια της ανάκαμψης προήλθε επίσης από τις επενδύσεις σε κατοικίες, οι οποίες είναι μη παραγωγικές επενδύσεις.

Στο διάγραμμα 4.8 φαίνεται ότι από το τελευταίο τρίμηνο του 2014 η κατασκευαστική δραστηριότητα (κατοικίες, άλλα κτίρια και έργα πολιτικού μηχανικού) παρουσίασε για πρώτη φορά αύξηση η οποία εν συνεχεία επιταχύνθηκε και έκτοτε συνεχίζεται, με αποτέλεσμα να είναι σήμερα διπλάσια από ό,τι στο χαμηλότερο σημείο της (2014:4). Εξίσου σημαντική και αξιοσημείωτη είναι επίσης η αύξηση που παρουσιάζει ο όγκος των επενδύσεων σε κατασκευές εκτός κατοικιών (διάγραμμα 4.7).

Συμπερασματικά, από την ανάλυση που προηγήθηκε, σχετικά με την συμβολή των διαφόρων συνιστωσών του ΑΕΠ στην δυναμική της οικονομίας μετά το 2014:4, προκύπτει ότι η ανάκαμψη συνεχίστηκε το 2017 και το 2018 βασισμένη σε μεγάλο βαθμό στις εξαγωγές (ιδιαίτερα στις εξαγωγές τουριστικών υπηρεσιών) αλλά και στην κατασκευαστική δραστηριότητα (ιδιαίτερα στην οικοδομή κατοικιών), και σε μικρό βαθμό στην καταναλωτική ζήτηση που απευθύνεται στην εγχώρια παραγωγή. Βασίστηκε επομένως σε δύο κλάδους με μεγάλο βάρος στην κυπριακή οικονομία. Κατά το 2019, όμως, όπως προέκυψε από την ανάλυση που εκθέσαμε ανωτέρω, φαίνεται ότι η οικονομία κινείται πλέον χωρίς τον κινητήρα του τουρισμού όσον αφορά την περαιτέρω μεγέθυνσή της (παρόλο που ο τουρισμός εξακολουθεί να συμβάλει στην διατήρηση της οικονομικής δραστηριότητας της χώρας στο τρέχον επίπεδό της).

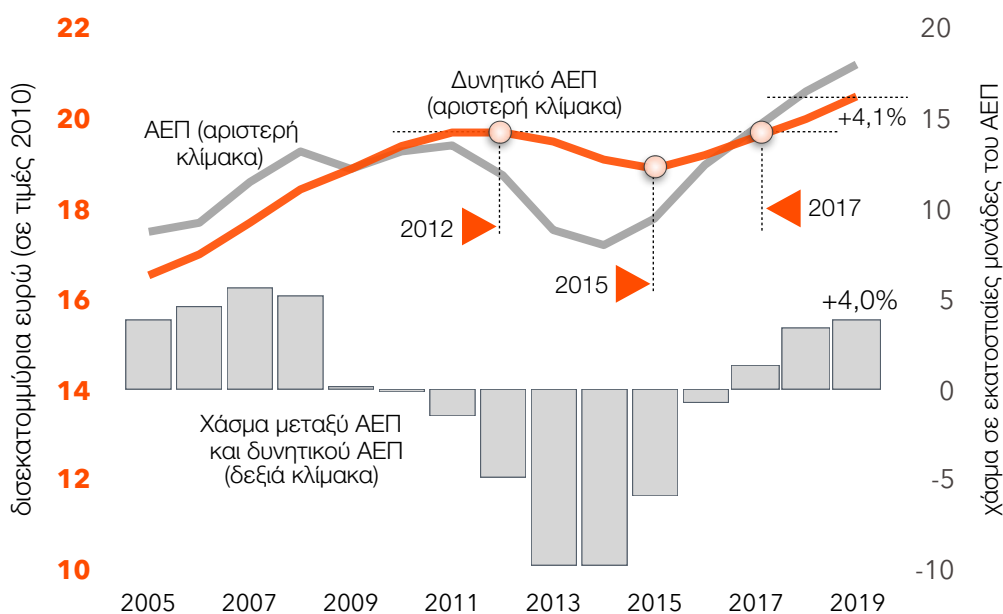
Διάγραμμα 4.8. Κατασκευαστική δραστηριότητα (κατοικίες, άλλα κτίρια και έργα πολιτικού μηχανικού, σε όγκο, έτος 2006=100, 2006:1-2019:2).

Πηγή: Eurostat

Το δυνητικό ΑΕΠ και το παραγωγικό χάσμα φαίνονται στο διάγραμμα 4.9 από το οποίο διαπιστώνουμε ότι το 2013 εκκίνησε διαδικασία υποχώρησης του δυνητικού ΑΕΠ, η οποία τελικά ανακόπηκε το 2015 και μεταστράφηκε σε άνοδο το 2016. Η απώλεια του παραγωγικού δυναμικού που καταγράφηκε κατά το 2013-2015 έναντι του 2012 εξαλειφθηκε κατά τα επόμενα δύο έτη (2016-2017) και από το 2018 η ανοδική πορεία της οικονομίας οδήγησε σε μεγέθυνση του δυνητικού ΑΕΠ κατά 4,1% έναντι του 2012. Πρόκειται για μικρή έως οριακή μεγέθυνση του δυνητικού ΑΕΠ η οποία, όπως φαίνεται στο διάγραμμα 4.9 υπολείπεται της αντίστοιχης αύξησης του ΑΕΠ κατά 4,0% με αποτέλεσμα την διεύρυνση του χάσματος μεταξύ ΑΕΠ και δυνητικού ΑΕΠ (βλ. στο κάτω τμήμα του διαγράμματος).

Διάγραμμα 4.9. ΑΕΠ, δυνητικό ΑΕΠ και παραγωγικό χάσμα (σε σταθερές τιμές 2010, παραγωγικό χάσμα = Απόκλιση τρέχοντος ΑΕΠ από το δυνητικό ΑΕΠ, σε % μονάδες του δυνητικού ΑΕΠ για τα έτη 2005-2019).

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Μεθοδολογικό ένθετο 4.2. Η σημασία του παραγωγικού χάσματος.

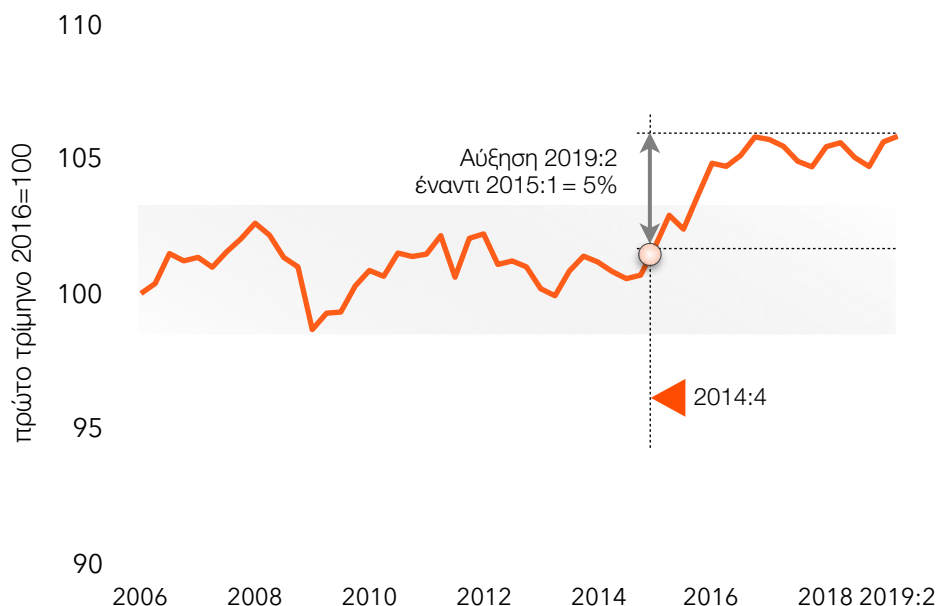
Για την εκτίμηση της μακροοικονομικής κατάστασης, κρίσιμη σημασία έχει το μέγεθος του παραγωγικού χάσματος που περιγράφει τον βαθμό κατά τον οποίο παραμένουν αχρησιμοποίητες οι παραγωγικές ικανότητες της χώρας. Το μέγιστο δυνητικό προϊόν ή δυνητικό ΑΕΠ που μπορεί να παράγει μια χώρα είναι το μέγιστο προϊόν που μπορεί να επιτύχει χωρίς να δημιουργούνται μακροοικονομικές ανισορροπίες όπως ελλείμματα στο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, αύξηση του πληθωρισμού, μη βιώσιμα ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού. Το παραγωγικό χάσμα είναι η διαφορά του τρέχοντος ΑΕΠ από το δυνητικό ΑΕΠ.

Το δυνητικό ΑΕΠ είναι ένα άνω όριο το οποίο το ΑΕΠ μπορεί να υπερβαίνει. αλλά μόνο πρόσκαιρα επειδή αυτό οδηγεί σε μακροοικονομικές ανισορροπίες των οποίων η διόρθωση απαιτεί εν συνεχεία περιοριστική υφεσιακή πολιτική. Τέτοια ήταν και η περίπτωση της περιόδου πριν από το 2009, όταν το παραγωγικό χάσμα ήταν θετικό (της τάξης του +5%, διάγραμμα 4.9), και το αντίτιμο για αυτήν την ανισορροπία ήταν η δραματική διεύρυνση του εμπορικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών, της οποίας η κάλυψη από τον χρηματοπιστωτικό τομέα, μέσω της άντλησης κεφαλαίων από το εξωτερικό, αποδείχθηκε μη βιώσιμη λύση. Προκύπτει επίσης από το διάγραμμα 4.9 ότι κατά την τελευταία τετραετία 2016-2019, η αύξηση του ΑΕΠ μηδένισε το αρνητικό χάσμα, το κατέστησε θετικό και το έχει οδηγήσει σε ύψος 4 μονάδων του ΑΕΠ που είναι συγκρίσιμο με το χάσμα των ετών 2005-2008. Για το έτος 2020, προβλέπεται από τις υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ότι θα παραμείνει στο επίπεδο του +4% και θα είναι το υψηλότερο στην ΕΕ με σημαντική διαφορά από τις άλλες χώρες.

Με αυτά τα δεδομένα, είναι εύλογο να αναμένουμε ότι κάθε επιπλέον αύξηση του ΑΕΠ θα δημιουργεί τάσεις αύξησης των εισαγωγών και διεύρυνση του ήδη υψηλού ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Για να μην υπάρξει επιδείνωση του εξωτερι-

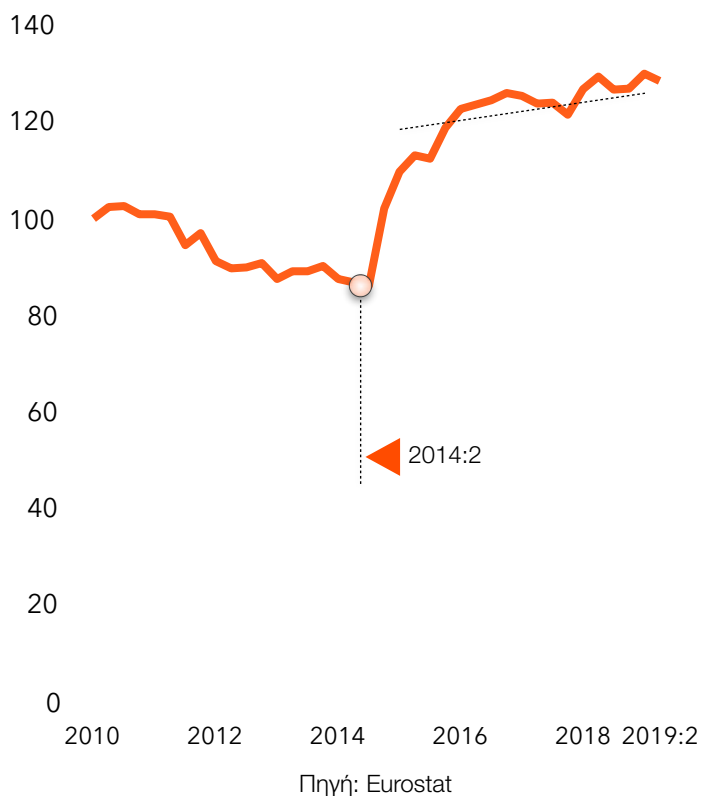
κού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών, που είναι λογικό να αναμένουμε κατά το 2020-2021 εάν δεν υπάρξουν ανατροπές, θα έπρεπε να υπάρξει αύξηση των εξαγωγών κατά το 2020. Μια τέτοια αύξηση όμως θα έπρεπε να επιτευχθεί εν μέσω αναπτυσσόμενων υφεσιακών τάσεων στις χώρες-πελάτες του κυπριακού τουρισμού και επακόλουθων μειώσεων της ζήτησης των χωρών αυτών για τουριστικές υπηρεσίες, αλλά και εντεινόμενης γεωπολιτικής αβεβαιότητας στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου.

Διάγραμμα 4.10. Παραγωγικότητα εργασίας (2006:1=100, πραγματικό ΑΕΠ ανά απασχολούμενο. Εποχικά διορθωμένα τριμηνιαία στοιχεία, 2006:1- 2019:2).

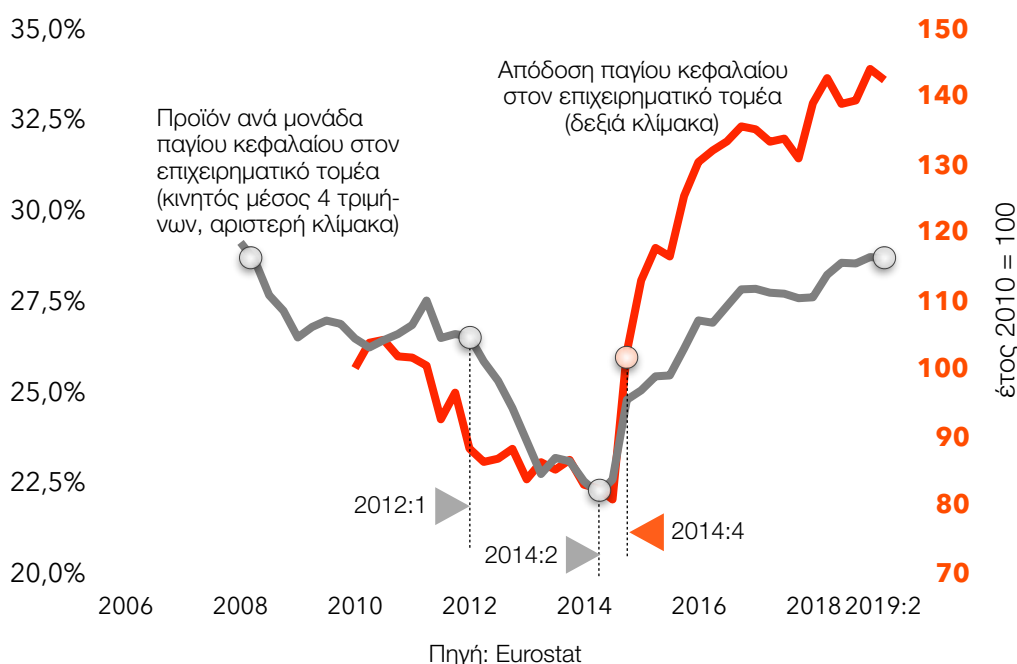
Διάγραμμα 4.11. Δείκτης κερδοφορίας (απόδοση παγίου κεφαλαίου) στον επιχειρηματικό τομέα.

Απόδοση παγίου κεφαλαίου: Καθαρό λειτουργικό πλεόνασμα % του καθαρού αποθέματος παγίου κεφαλαίου (2010:1=100). Υπολογισμοί σε σταθερές τιμές με τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2010:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα.

Με δεδομένο ότι σε καθεστώς κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος, η άσκηση αυτόνομης εθνικής συναλλαγματικής πολιτικής είναι αδύνατη, η μόνη πολιτική που φαίνεται δυνατή είναι η μείωση των περιθωρίων κέρδους των εξαγωγικών επιχειρήσεων ώστε μειώνοντας τις τιμές τους να διατηρήσουν τα μερίδια αγοράς που ήδη κατέχουν. Εάν μια τέτοια πολιτική δεν καταστεί εφικτή, η διόρθωση θα πρέπει να επέλθει μέσω μείωσης των εισαγωγών, άρα της εσωτερικής ζήτησης και του ΑΕΠ. Η παραγωγικότητα της εργασίας παρουσίασε στασιμότητα κατά την περίοδο 2006:1-2014:4, και μικρή αύξηση κατά τα έτη 2015-2019 (διάγραμμα 4.10). Το σημερινό επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας είναι μόλις 5% υψηλότερο από το επίπεδο του 2006 και του 2014. Αυτή η δυσμενής εξέλιξη έχει συγκρατήσει το δυνητικό ΑΕΠ σε πορεία αργόσυρτης μεγέθυνσης. Η κερδοφορία (δηλαδή η απόδοση παγίου κεφαλαίου, διάγραμμα 4.11) παρουσίασε μείωση στην διάρκεια της πρώτης φάσης της κρίσης εξαιτίας της περιστολής της ζήτησης και της επακόλουθης συρρίκνωσης των πωλήσεων. Αυτή η μείωση της κερδοφορίας (περίπου κατά 1/10), υπήρξε πρόσκαιρη καθώς η περιστολή της ζήτησης οδήγησε και σε αύξηση του ποσοστού ανεργίας και μέσω αυτού σε μείωση των αμοιβών εργασίας. Κατά το 2013, η τραπεζική κρίση προκάλεσε περαιτέρω μείωση της κερδοφορίας αλλά από το τρίτο τρίμηνο του 2014 η απόδοση παγίου κεφαλαίου στον επιχειρηματικό τομέα εμφανίζει ισχυρή ανοδική τάση. Ως αποτέλεσμα, το καλοκαίρι του 2019 βρισκόταν σε επίπεδο τουλάχιστον 25% ανώτερο από το 2010, κυρίως επειδή οι μισθοί δεν έχουν εμφανίσει μεγάλες αυξήσεις παρά την ραγδαία πτώση του ποσοστού ανεργίας (βλ. κεφάλαια 1 και 2). Θετική επίπτωση στην κερδοφορία, πλην όμως συγκριτικά μικρότερη από την μείωση του μεριδίου εργασίας, είχε και η άνοδος του προϊόντος ανά μονάδα παγίου κεφαλαίου (δηλαδή της παραγωγικότητας του κεφαλαίου, διάγραμμα 4.12).

Διάγραμμα 4.12. Προϊόν ανά μονάδα παγίου κεφαλαίου και απόδοση παγίου κεφαλαίου στον επιχειρηματικό τομέα (Προϊόν ανά μονάδα παγίου κεφαλαίου: καθαρό προϊόν % του καθαρού αποθέματος παγίου κεφαλαίου. Απόδοση παγίου κεφαλαίου: Κέρδη μετά από αποσβέσεις, προ φόρων, προς καθαρό απόθεμα παγίου κεφαλαίου, τρίμηνο βάσης το 2010:1=100. Υπολογισμοί σε σταθερές τιμές. Τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2010:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα).

* Κέρδη μετά από αποσβέσεις, προ φόρων, προς καθαρό πάγιο κεφάλαιο στον επιχειρηματικό τομέα

Η υποχώρηση του προϊόντος ανά μονάδα παγίου κεφαλαίου μεταξύ του 2012:1 και του 2014:2 (διάγραμμα 4.12), ήταν κάμψη κυρίως συγκυριακού, κυκλικού χαρακτήρα που σχετιζόταν με την υποχώρηση του όγκου της παραγωγής, δηλαδή με την αύξηση του παραγωγικού χάσματος (και του αργούντος παραγωγικού δυναμικού), εξαιτίας της όξυνσης της κρίσης. Στο τέλος αυτής της περιόδου, με την ανάκαμψη 2015-2016 και την μείωση του παραγωγικού χάσματος, εμφανίσθηκε βελτίωση του προϊόντος ανά μονάδα παγίου κεφαλαίου (από το 2014:3), η οποία όμως οφειλόταν κυρίως στην κυκλική συνιστώσα του δείκτη (καθαρό προϊόν προς πάγιο κεφάλαιο), δηλαδή στην συγκυρία και όχι σε διαρθρωτική βελτίωση του παραγωγικού συστήματος. Διαρθρωτική βελτίωση επήλθε στην συνέχεια, από το 2017, μέσω της συνεχιζόμενης συσσώρευσης των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου (εκτός κατοικιών και μεταφορικών μέσων). Παρ' όλα αυτά, το προϊόν ανά μονάδα προϊόντος παραμένει ακόμη σήμερα στο επίπεδο του 2008 (διάγραμμα 4.12). Επίσης, επειδή η κυπριακή οικονομία βρισκόταν επί σειρά ετών σε φάση αποεπένδυσης, το κεφαλαιακό απόθεμα διατηρεί αυξημένα ηλικά έναντι του 2008.

Μεθοδολογικό σημείωμα 4.3. Κερδοφορία, παραγωγικότητα, μερίδιο της εργασίας και του κεφαλαίου

Η απόδοση παγίου κεφαλαίου στον επιχειρηματικό τομέα, εξαρτάται από δύο μεγέθη: Από τον λόγο προϊόντος/κεφαλαίου (διάγραμμα 2.12) και από το μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ (για την ακριβή σχέση των παραπάνω μεγεθών, βλ. στο παραπάνω μεθοδολογικό σημείωμα).

Ο λόγος προϊόντος/κεφαλαίου (γνωστός και ως “παραγωγικότητα του κεφαλαίου”) έχει ως παρονομαστή το συσσωρευμένο πάγιο κεφάλαιο του οποίου η παραγωγική χρήση οφείλει να εξυπηρετήσει τις απαιτήσεις που έχει επί του προϊόντος το συνολικό κεφάλαιο, είτε με την μορφή του κέρδους (για επενδύσεις ή για μερίσματα), είτε με την μορφή των χρηματιστικών εισοδημάτων (τόκοι και εισοδήματα χρηματοπιστωτικών προϊόντων), είτε με την μορφή της γαιοπροσόδου (κυρίως με την μορφή των ενοικίων).

Η απόδοση κεφαλαίου εξαρτάται από τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και μειώνεται στη διάρκεια των υφέσεων.

Έτσι, ο δείκτης προϊόντος / παγίου κεφαλαίου περιέχει μια διαρθρωτική συνιστώσα, που αναφέρεται στα δομικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος και μια κυκλική συνιστώσα που αναφέρεται στην αύξηση του αχρησιμοποίητου παραγωγικού δυναμικού.

Το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ, δηλαδή το μερίδιο του ΑΕΠ που ιδιοποιούνται οι εργαζόμενες τάξεις είναι $s=(WL)/(PY)$ όπου W,L,P,Y είναι αντίστοιχα ο μισθός, η απασχόληση, ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ, και το ΑΕΠ.

Το μερίδιο της εργασίας είναι το μέτρο της διανομής του προϊόντος πριν από την φορολόγηση και τις μεταβιβάσεις από το δημόσιο προς τα νοικοκυριά.

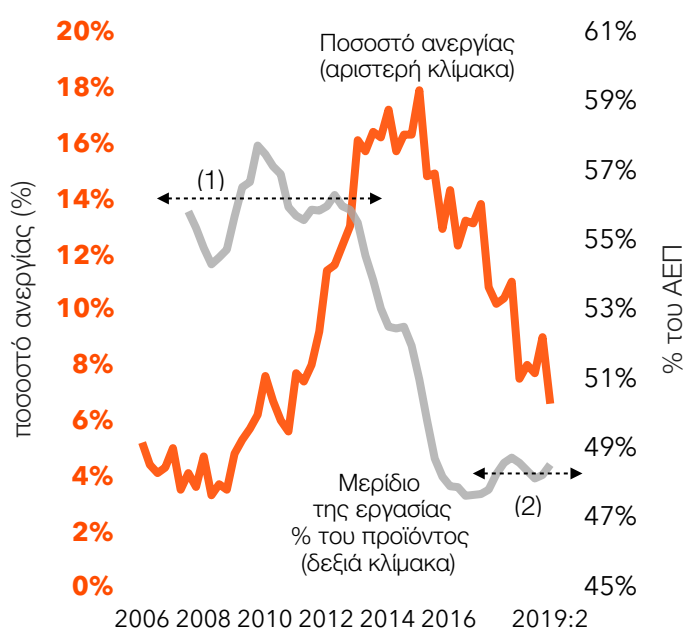
Ο λόγος προϊόντος / κεφαλαίου (Y/K) όπου Y,K είναι αντίστοιχα το προϊόν και το κεφαλαιακό απόθεμα, μακροπρόθεσμα αποτελεί δείκτη αποτελεσματικής χρήσης του κεφαλαίου. Βραχυπρόθεσμα, οι μεταβολές του δείχνουν αλλαγές στον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού.

Η απόδοση παγίου κεφαλαίου, είναι μέτρο της κερδοφορίας του συνολικού κεφαλαίου, και δίνεται από τη σχέση $R=(Y/K)(1-s)-\delta$ όπου R, δ είναι η απόδοση παγίου κεφαλαίου και η κατανάλωση παγίου κεφαλαίου.

Όπως διαπιστώσαμε (κεφάλαια 1 και 2), στη διάρκεια της κρίσης, προκειμένου να συγκρατηθεί η μείωση της απόδοσης κεφαλαίου, που οφειλόταν στην πτώση του λόγου προϊόντος/κεφαλαίου (2012:1-2014:2, διάγραμμα 4.12), επιδιώχθηκε από την κυβέρνηση, τις επιχειρήσεις, τους διεθνείς οργανισμούς και τις εργοδοτικές συνδικαλιστικές οργανώσεις να επιβληθούν, μέσω της κυβερνητικής πολιτικής, αλλαγές στην αγορά εργασίας ώστε να μειωθεί το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ. Αυτές οι αλλαγές σε συνδυασμό με την άνοδο του ποσοστού ανεργίας μείωσαν το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας (βλ. στο διάγραμμα 4.13 την μετατόπιση από το επίπεδο [1] στο επίπεδο [2]) το οποίο και καθηλώθηκε σε χαμηλά επίπεδα από τα οποία δεν αποκολλήθηκε παρά την πτώση του ποσοστού ανεργίας. Αυτό προκάλεσε αύξηση του εισοδηματικού μεριδίου των κερδών (που είναι συμπληρωματικό του μεριδίου εργασίας ως προς το 100%, διάγραμμα 4.14) και αύξηση της απόδοσης κεφαλαίου (διάγραμμα

Διάγραμμα 4.13. Εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα και ποσοστό ανεργίας.

Εισοδηματικό μερίδιο εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα: Σύνολο αμοιβών εργασίας (μισθωτών και αυτοαπασχολουμένων) ως ποσοστό του ακαθάριστου προϊόντος του επιχειρηματικού τομέα. Τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα για το μερίδιο της εργασίας.

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 4.14. Εισοδηματικό μερίδιο των κερδών και λόγος προϊόντος / κεφαλαίου στον επιχειρηματικό τομέα.

Εισοδηματικό μερίδιο κερδών στον επιχειρηματικό τομέα: Σύνολο αμοιβών κεφαλαίου (κέρδη, τόκοι και πρόσοδοι) ως ποσοστό της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας του επιχειρηματικού τομέα, κινητός μέσος 4 τριμήνων. Λόγος προϊόντος / κεφαλαίου: καθαρή προστιθέμενη αξία % του καθαρού αποθέματος παγίου κεφαλαίου στον επιχειρηματικό τομέα, περίοδος 2006:1 έως 2019:2.

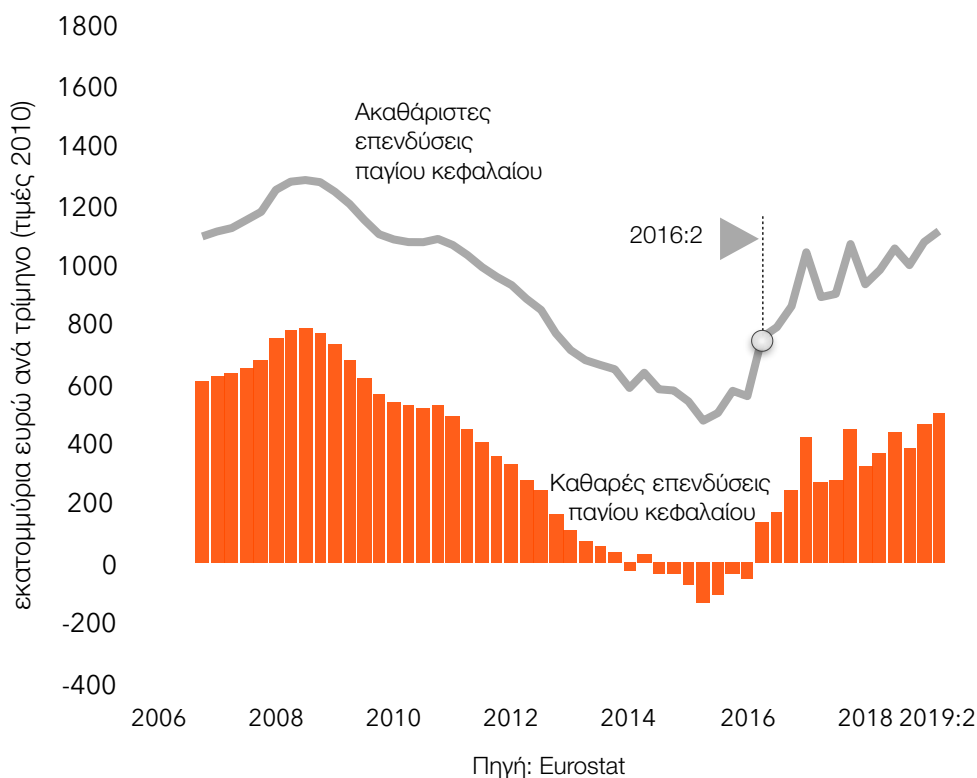

Πηγή: Eurostat

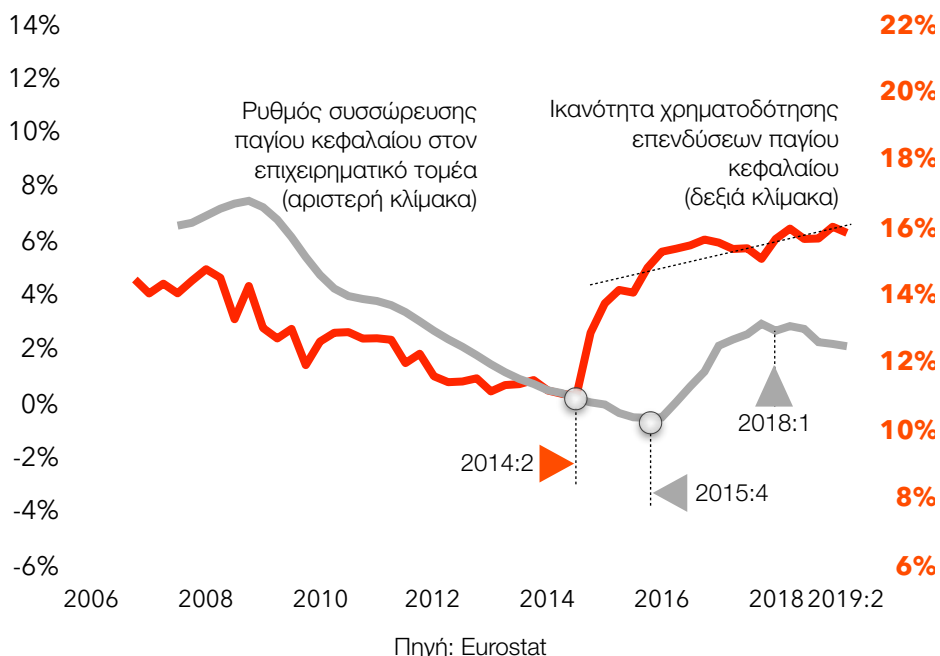
τα 4.11 και 4.12). Από το 2015, καθώς άρχισε η αύξηση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, βελτιώθηκε το προϊόν ανά μονάδα παγίου κεφαλαίου, και σε συνδυασμό με την αύξηση του μεριδίου των κερδών (τα δύο μεγέθη φαίνονται στο διάγραμμα 4.14) οδήγησαν σε άνοδο της απόδοσης κεφαλαίου (που είναι το γινόμενο των δύο μεγεθών).

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 4.15, οι ακαθάριστες και οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου αυξάνονταν μέχρι το φθινόπωρο του 2008, επομένως υπήρχε τότε διευρυνόμενη αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Με την έναρξη της κρίσης, εμφανίστηκε αρχικά επιβράδυνση των επενδύσεων, και εν συνεχεία, από το πρώτο τρίμηνο του 2014, απο-επένδυση (δηλαδή οι καθαρές επενδύσεις έγιναν αρνητικές επειδή η κατανάλωση παγίου κεφαλαίου κατέστη μεγαλύτερη από τις ακαθάριστες επενδύσεις). Οι αρνητικές καθαρές επενδύσεις οδήγησαν σε συρρίκνωση του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού, επομένως και της παραγωγικής ικανότητας της χώρας όπως αυτή μετράται από το μέγεθος της δυνητικής παραγωγής (διάγραμμα 4.9). Η συρρίκνωση του παγίου κεφαλαίου μεταστράφηκε κατά το 2016:2. Βεβαίως, όπως ήδη σημειώσαμε, η αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, οφείλεται εν μέρει είτε σε έκτακτους παράγοντες, όπως η καταγραφή πλοίων στην κυπριακή σημαία, ή σε αγορές αυτοκινήτων και η κατασκευή κατοικιών, τα οποία δεν αποτελούν παραγωγικό κεφάλαιο. Αυτό εξηγεί για ποιο λόγο η άνοδος των επενδύσεων, δεν στάθηκε ικανή, μετά από πέντε έτη ταχείας οικονομικής μεγέθυνσης, να αυξήσει το παραγωγικό δυναμικό (όπως αυτό περιγράφεται από το δυνητικό ΑΕΠ) παρά μόνον ελάχιστα άνωθεν του επιπέδου του 2008.

Διάγραμμα 4.15. Ακαθάριστες και καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (σε σταθερές τιμές 2010). Περίοδος 2006:1 έως 2019:2. Στοιχεία διορθωμένα με τις εποχικές διακυμάνσεις. Εξομάλυνση καθαρών επενδύσεων με κινητό μέσο 4 τριμήνων.

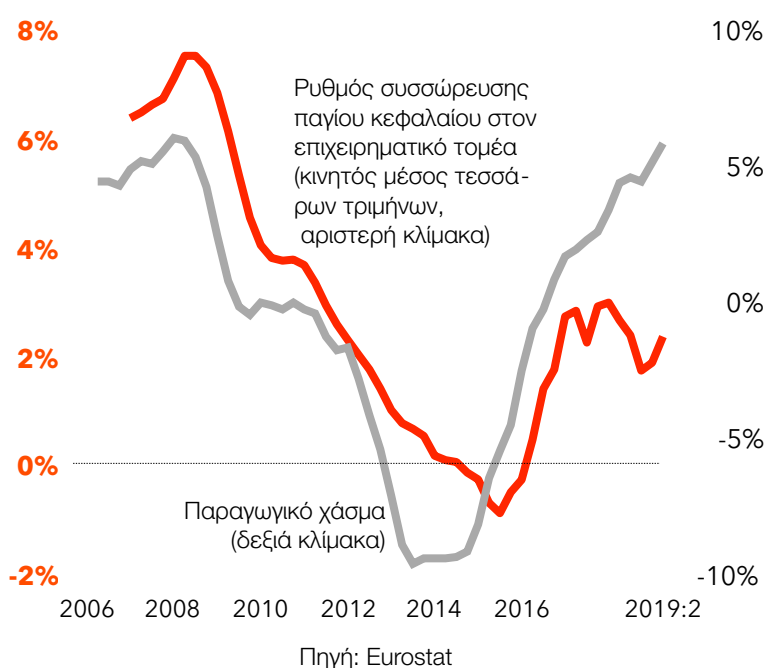

Διάγραμμα 4.16. Ρυθμός συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου και ικανότητα χρηματοδότησης των επενδύσεων στον επιχειρηματικό τομέα (Δείκτης ικανότητας χρηματοδότησης των επενδύσεων = Κέρδη, τόκοι, πρόσδοδοι προ φόρων και αποσβέσεων ως ποσοστό το συνολικού παγίου κεφαλαίου, περίοδος 2006:1 έως 2019:2. Στοιχεία διορθωμένα με τις εποχικές διακυμάνσεις).

Διάγραμμα 4.17. Ρυθμός συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου και παραγωγικό χάσμα.

Ρυθμός συσσώρευσης: Καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου προς καθαρό απόθεμα παγίου κεφαλαίου. Περίοδος 2006:1 έως 2019:2. Στοιχεία διορθωμένα με τις εποχικές διακυμάνσεις.

Στο διάγραμμα 4.16 φαίνεται η σύγκριση του ρυθμού συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου με τις δυνατότητες που έχει η οικονομία να τις χρηματοδοτήσει (και για τις οποίες θεωρούμε ότι έχουν ως μέτρο τα κέρδη του κεφαλαίου προ φόρων, τόκων και αποσβέσεων [EBITDA⁴] ως ποσοστό του παγίου κεφαλαίου). Όπως φαίνεται στο διάγραμμα, η βελτίωση της ικανότητας χρηματοδότησης των επενδύσεων άρχισε κατά το 2014:2 και η αύξηση των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου άρχισε περίπου ένα έτος μετά (2015:4). Παρατηρούμε στο διάγραμμα ότι η μεν ικανότητα χρηματοδότησης δεν παρουσιάζει κάμψη κατά τα τελευταία έτη, σε αντίθεση με τον ρυθμό συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου, ο οποίος μειώνεται από το 2018:1.

Ένας άλλος παράγοντας έναντι του οποίου οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (και ο ρυθμός συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου) παρουσιάζουν ισχυρή συσχέτιση είναι το παραγωγικό χάσμα, ως μέτρο του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού: όταν υπάρχουν αχρησιμοποίητες παραγωγικές δυνάμεις, οι επιχειρήσεις δεν προβαίνουν σε επενδύσεις, και αντιστρόφως, όταν έχει εξαντληθεί το διαθέσιμο παραγωγικό δυναμικό, οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου αυξάνονται. Η συσχέτιση που προκύπτει από αυτά, φαίνεται στο διάγραμμα 4.17⁵.

³ EBITDA: Earnings Before Interest, Taxes, Depreciation and Amortisation.

⁵ Η κάμψη που εμφανίζεται στην καμπύλη των επενδύσεων στο τέλος της περιόδου οφείλεται εν πολλοίς στο γεγονός ότι κατά το 2016-2017 πραγματοποιήθηκαν μεγάλες μεταφορές εγγραφών πλοίων στην κυπριακή σημαία, οι οποίες υποχώρησαν κατά το 2018-2019.

Κεφάλαιο 5

Η πορεία και οι κινητήριες δυνάμεις του οικονομικού κύκλου

Υπερθέρμανση και επιβράδυνση της οικονομίας.

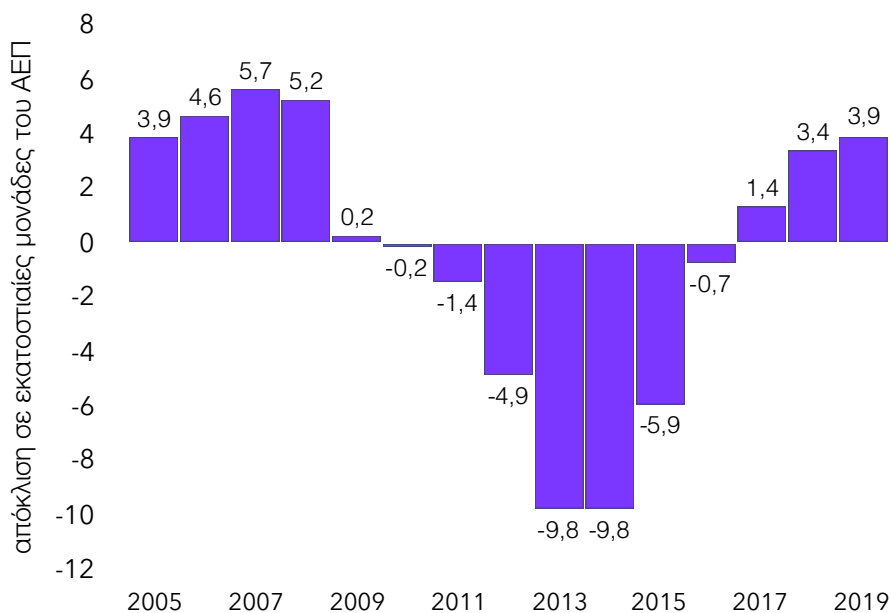

Από το 2014 μέχρι και το 2018, ο κυριότερος παράγοντας της ανοδικής πορείας της οικονομίας ήταν η συμβολή του εξωτερικού τομέα. Από το 2019 επήλθε μείωση της συμβολής των εξαγωγών στο ΑΕΠ εξαιτίας της επιβράδυνσης της παγκόσμιας οικονομίας, η οποία, κατά τα φαινόμενα, θα συνεχιστεί στη διάρκεια του 2020 σε συνδυασμό με την ενδεχόμενη άνοδο των γεωπολιτικών εντάσεων στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου. Η αποδυνάμωση του εξωτερικού τομέα ως βασικού κινητήρα της οικονομικής μεγέθυνσης, σε συνδυασμό με την υπερθέρμανση του κλάδου των κατασκευών, οδηγούν σε επιβράδυνση της οικονομικής δραστηριότητας. Αυτή θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί, έστω εν μέρει, με την μεγέθυνση της ιδιωτικής κατανάλωσης μέσω αυξήσεων της αγοραστικής δύναμης των μισθών (οι οποίοι έχουν το πλεονέκτημα ότι παρουσιάζουν συγκριτικά μικρή ροπή προς εισαγόμενα προϊόντα έναντι των εισοδημάτων της ιδιοκτησίας).

Η μεγέθυνση της οικονομίας θα συνεχιστεί κατά το 2020 με ετήσιο ρυθμό αύξησης που οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προβλέπουν ότι θα ανέλθει σε 2,6% (φθινοπωρινές προβλέψεις). Εάν η πρόβλεψη αυτή επαληθευθεί, η κυπριακή οικονομία θα διευρύνει ακόμη περισσότερο την απόστασή της από το δυνητικό ΑΕΠ, δηλαδή το επίπεδο παραγωγής στο οποίο η οικονομία είναι ικανή να διατηρεί τις μακροοικονομικές ισορροπίες της, μεταξύ των οποίων, στον τρέχοντα οικονομικό κύκλο, η πλέον ευάλωτη αφορά στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών.

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 5.1, το παραγωγικό χάσμα (που είναι η διαφορά μεταξύ τρέχοντος ΑΕΠ και δυνητικού ΑΕΠ) ήταν θετικό ήδη από το 2017, διπλασιάστηκε κατά το 2018 και αυξήθηκε περαιτέρω σε 3,9% κατά το 2019.

Διάγραμμα 5.1. Παραγωγικό χάσμα (% του δυνητικού ΑΕΠ, 2006-2019, παραγωγικό χάσμα = εκατοστιαία διαφορά τρέχοντος ΑΕΠ από το δυνητικό ΑΕΠ).

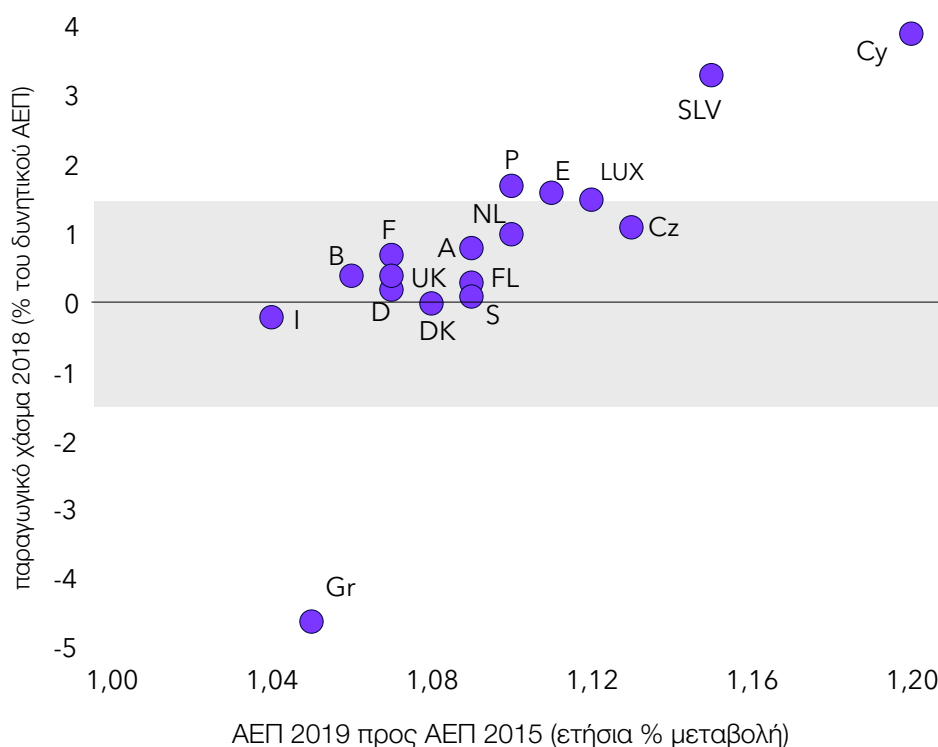

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Προκειμένου να μην αντιμετωπίσει περαιτέρω διεύρυνση του ελλείμματός της στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και να επιστρέψει στο επίπεδο του δυνητικού ΑΕΠ, η κυπριακή οικονομία θα έπρεπε να επιβραδύνει τους ρυθμούς με τους οποίους μεγεθύνεται κάτωθεν του δυνητικού ρυθμού μεγέθυνσης του ΑΕΠ. Όμως, ο δυνητικός

ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ υπολογίζεται ότι κατά το 2019 δεν υπερβαίνει το 2,4% (σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής). Αυτό συνεπάγεται ότι ο προβλεπόμενος ρυθμός μεγέθυνσης 2,6% για το 2020, απομακρύνει το ενδεχόμενο να αντιμετωπιστεί η διεύρυνση του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών σε ανεκτά και διατηρήσιμα επίπεδα.

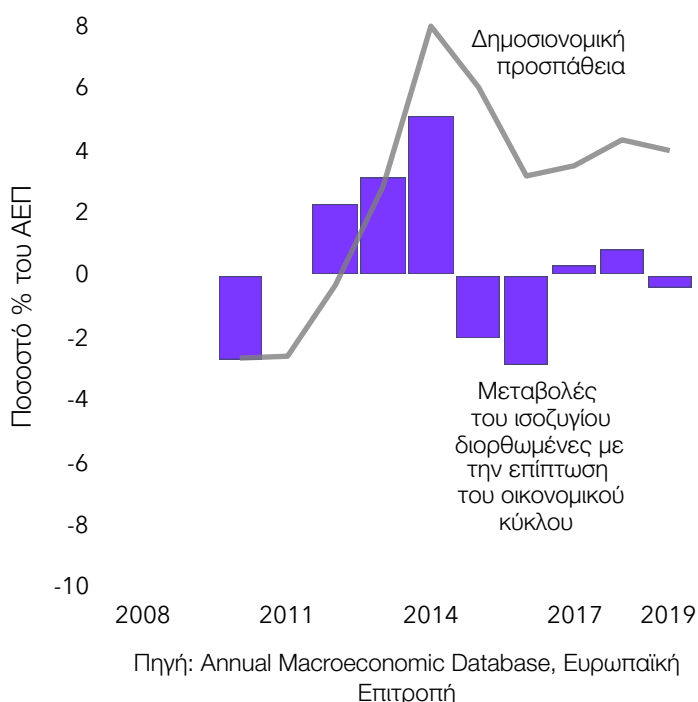
Διάγραμμα 5.2. Μεγέθυνση του ΑΕΠ κατά την πενταετία 2015-2019 και παραγωγικό χάσμα 2018 στις πιο αναπτυγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο διάγραμμα 5.2 φαίνεται η ακραία θέση της κυπριακής οικονομίας σε σύγκριση με τις πιο αναπτυγμένες χώρες της ΕΕ-15: επειδή οι ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης στην Κύπρο ήταν υψηλότεροι από όσο στις άλλες χώρες, αντίστοιχα υψηλότερο είναι το θετικό παραγωγικό χάσμα που έχει δημιουργηθεί και το οποίο αποτελεί ανισορροπία που θα διορθωθεί μέσω της επιβράδυνσης της οικονομίας. Η κυπριακή οικονομία έχει επομένως εξαντλήσει περισσότερο από κάθε άλλη χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα περιθώρια να μην οδηγηθεί σε αυξημένο έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Θετικό παραγωγικό χάσμα, συγκρίσιμου μεγέθους (+3,3%) με αυτό της Κύπρου, παρουσιάζει και η Σλοβενία, η οποία όμως διατηρεί πλεονασματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών κατά 5,8 μονάδες του ΑΕΠ, σε αντίθεση με την Κύπρο όπου το έλλειμμα του ισοζυγίου στο σημερινό επίπεδο παραγωγής (κατά 3,9 μονάδες του ΑΕΠ υψηλότερο από το δυναμικό ΑΕΠ) ανέρχεται σε 8,2 μονάδες του ΑΕΠ και είναι το μεγαλύτερο έλλειμμα στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 28 με δραματική απόσταση από τις άλλες χώρες. Για το 2020, οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προβλέπουν περαιτέρω διεύρυνση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών σε 10,6% του ΑΕΠ.

Η προσαρμογή της οικονομίας σε ανώτερα επίπεδα παραγωγής στη διάρκεια της ανάκαμψης των ετών 2015-2019 ακολούθησε πορεία της οποίας η δυναμική εκτίθεται σε όσα ακολουθούν στο υπόλοιπο μέρος του κεφαλαίου αυτού.

Διάγραμμα 5.3. Η δημοσιονομική προσπάθεια (2008-2019, δημοσιονομική προσπάθεια = σωρευτικές μεταβολές του δημοσιονομικού ισοζυγίου ως ποσοστό του δυνητικού ΑΕΠ, διορθωμένες με την επίπτωση του οικονομικού κύκλου, χωρίς τους τόκους).

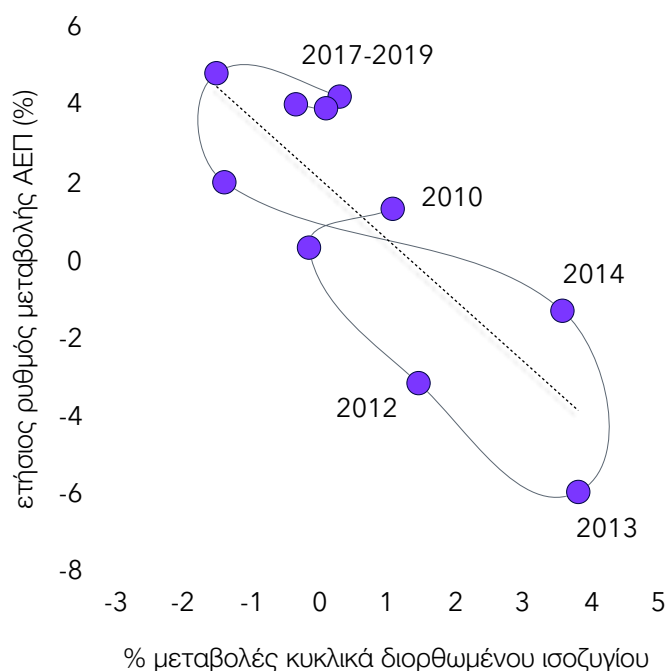

Ως σημείο εκκίνησης της ανάλυσής μας παίρνουμε την δημοσιονομική προσπάθεια, της οποίας δείκτης είναι οι σωρευτικές διαφορές του δημοσιονομικού ισοζυγίου % του δυνητικού ΑΕΠ διορθωμένες με την επίπτωση του οικονομικού κύκλου, χωρίς να συνυπολογίζουμε τους τόκους. Η εξέλιξη της δημοσιονομικής προσπάθειας καθώς και οι μεταβολές της φαίνονται στο διάγραμμα 5.3.

Οι ετήσιες μεταβολές της δημοσιονομικής προσπάθειας αναφέρονται στο διάγραμμα ως μεταβολές του δημοσιονομικού ισοζυγίου διορθωμένες με την επίπτωση του οικονομικού κύκλου (ή για συντομία κυκλικά διορθωμένο ισοζύγιο), ενώ οι μεταβολές αυτές αθροιστικά αναφέρονται ως δημοσιονομική προσπάθεια. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα, το δημοσιονομικό ισοζύγιο διορθωμένο με την επίπτωση του οικονομικού κύκλου, αυξήθηκε κατακόρυφα κατά το 2013-2014. Αυτό είχε έντονες υφεσιακές επιπτώσεις

Διάγραμμα 5.4. Η συσχέτιση δημοσιονομικής προσπάθειας* και οικονομικής μεγέθυνσης (2010-2019).

* σωρευτικές διαφορές του δημοσιονομικού ισοζυγίου % του δυνητικού ΑΕΠ διορθωμένες με την επίπτωση του οικονομικού κύκλου, χωρίς τους τόκους.

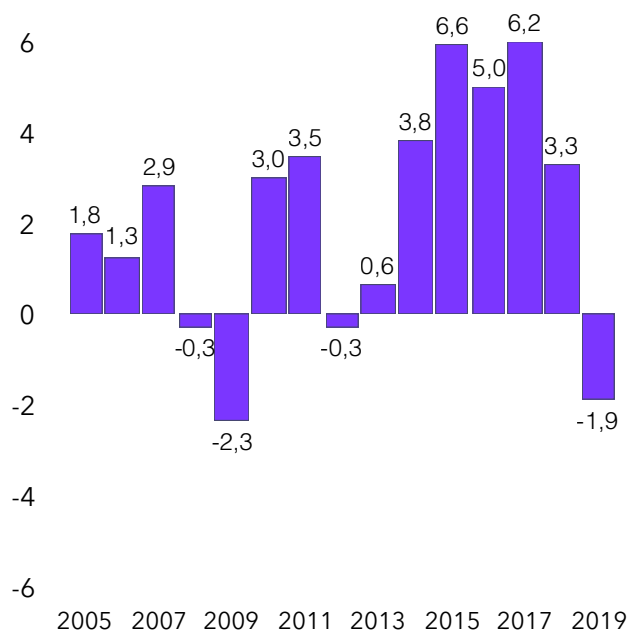

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

που καταβύθισαν το ΑΕΠ (διάγραμμα 5.4), σε συνδυασμό με τις διαρθρωτικές αλλαγές (ιδιαίτερα στο χρηματοπιστωτικό σύστημα). Όπως δείχνει η καμπύλη της δημοσιονομικής προσπάθειας (διάγραμμα 5.3), κατά το 2015-2016 υπήρξε δημοσιονομική χαλάρωση (που σημαίνει ότι για κάθε ένα έτος, το πλεόνασμα του κυκλικά διορθωμένου ισοζυγίου ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν μικρότερο από το προηγούμενο έτος). Αυτή η χαλάρωση της δημοσιονομικής προσπάθειας ήταν ένας από τους κινητήρες της ανάκαμψης κατά τα έτη 2015-2016, και για τον λόγο αυτόν στο διάγραμμα 5.4, φαίνεται ότι η μεταβολή της δημοσιονομικής προσπάθειας εξηγεί, σε κάποιο βαθμό, τις μεταβολές του ΑΕΠ τόσο κατά την τριετία της ύφεσης 2012-2014, όσο και κατά την διετία της ανάκαμψης 2015-2016, αλλά και κατά την τριετία 2017-2019, όταν η δημοσιονομική προσπάθεια δεν χαλάρωσε μεν, παρέμεινε όμως αμετάβλητη στο επίπεδο του 2015-2016 χωρίς να παράγει υφεσιακά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, η χαλάρωση της δημοσιονομικής προσπάθειας κατά το 2015-2016 και η σταθεροποίησή της στη συνέχεια (2017-2019) στο ίδιο επίπεδο, ανείρεσε εν μέρει και βαθμιαία τις αρνητικές επιπτώσεις που είχε η δημοσιονομική πολιτική κατά το 2013-2014 και επέτρεψε στον τουρισμό και τον κλάδο των κατασκευών να αναλάβουν τον ρόλο των δύο βασικών κινητήρων της οικονομίας.

Ο κυριότερος παράγοντας της ανοδικής πορείας της οικονομίας ήταν η συμβολή του εξωτερικού τομέα της οικονομίας ήδη από το 2014. Αυτό φαίνεται στο διάγραμμα 5.5: η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ, αυξήθηκε από το 2013 μέχρι το 2017, συνέβαλε με περίπου 6 εκατοστιαίες μονάδες ετησίως στην μεγέθυνση του ΑΕΠ, επιβραδύνθηκε το 2018 και τελικά μειώθηκε κατά το 2019. Βεβαίως, με το Brexit παραμένουν προς το παρόν αρκετά αβέβαιες οι μακροοικονομικές προοπτικές της Βρετανίας, ενός από τους κυριότερους πελάτες του κυπριακού τουρισμού, οι οποίες θα επηρεάσουν αναπόφευκτα τον αριθμό των περιηγητών. Προς το παρόν, πάντως, επέρχεται μείωση της συμβολής των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών εξαιτίας της επιβράδυνσης της παγκόσμιας οικονομίας (βλ. διάγραμμα 4.5 κεφαλαίου 4).

Διάγραμμα 5.5. Η συμβολή των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στη διαμόρφωση του ΑΕΠ (% του ΑΕΠ, 2005-2019).

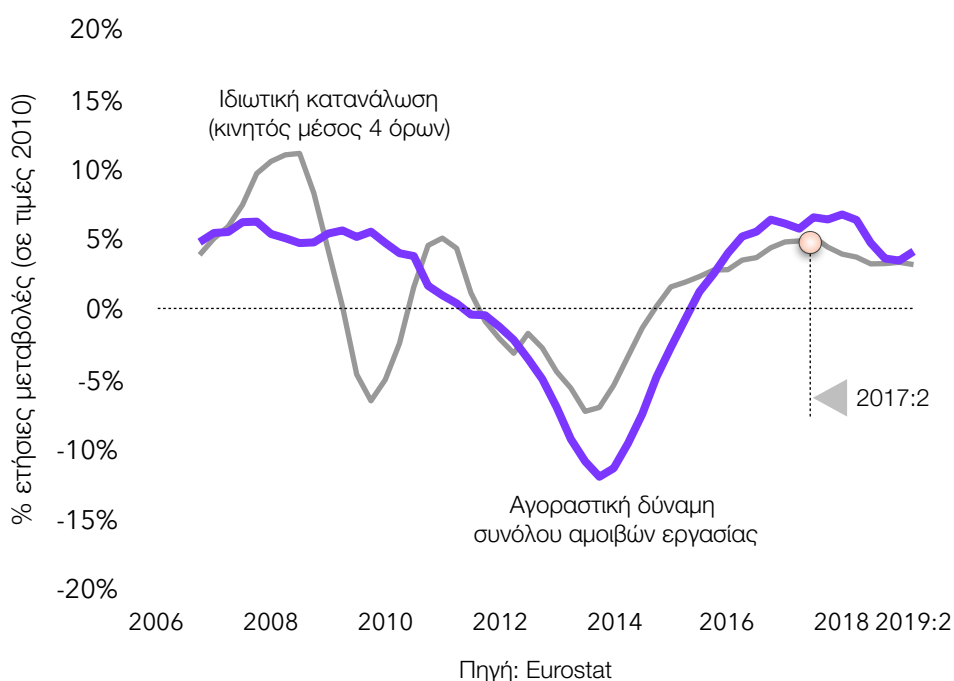

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Ώθηση στο ΑΕΠ έδωσε, εκτός από τις εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, κατά το 2015-2019, και η μεγέθυνση του όγκου της ιδιωτικής κατανάλωσης. Αυτή προήλθε από δύο παράγοντες: αρχικά (2015-2016) από την αύξηση του αριθμού των απασχολουμένων, που απέκτησαν εισόδημα και το διέθεσαν ως αγοραστική δύναμη, και από τον αποπληθωρισμό που αύξησε την αγοραστική δύναμη του μέσου ονομαστικού μισθού, εν συνεχεία δε, κατά τα έτη 2017-2019, από την μείωση του ποσοστού ανεργίας που οδήγησε σε μικρές αυξήσεις των μισθών.

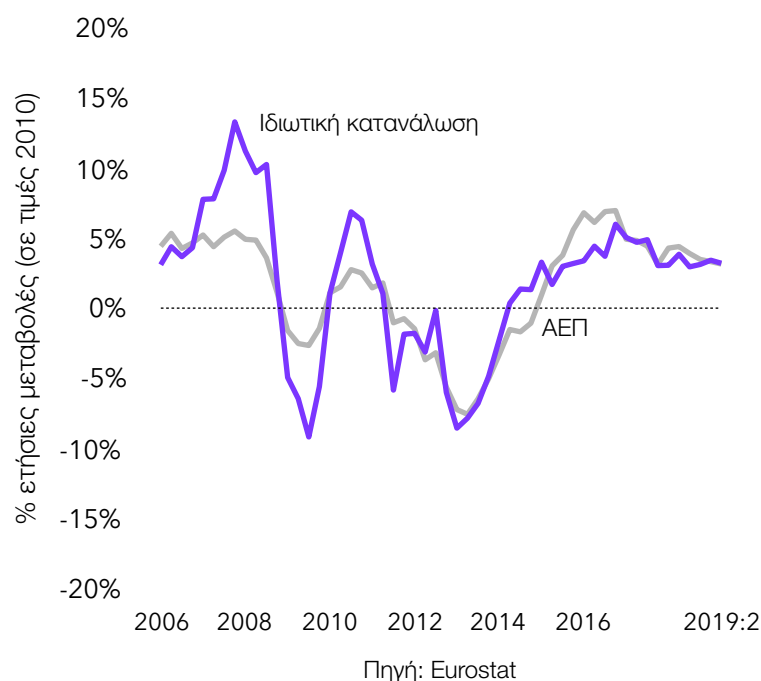
Ως αποτέλεσμα της αύξησης του αριθμού απασχολουμένων και κάποιας μικρής αύξησης του μέσου πραγματικού μισθού, αυξήθηκε η αγοραστική δύναμη του αθροίσματος των αμοιβών εργασίας που καταβλήθηκαν στο σύνολο της οικονομίας⁶. Αυτή η αγοραστική δύναμη μετατράπηκε, κατά ένα μεγάλο μέρος της, σε ζήτηση για εγχώρια αγαθά και υπηρεσίες επειδή η ροπή προς κατανάλωση των μισθωτών είναι υψηλή, ιδιαίτερα όταν η ζήτηση βρίσκεται σε πολύ χαμηλό επίπεδο, όπως συνέβη κατά τον τρέχοντα οικονομικό κύκλο. Ως αποτέλεσμα, ένα μεγάλο μέρος της αύξησης της αγοραστικής δύναμης των μισθών (προσαυξημένο με αναλήψεις από τις καταθέσεις και μειωμένο εξαιτίας της πληρωμής δανείων και φόρων) στράφηκε στην ιδιωτική κατανάλωση. Κατά το 2018:1-2019:2, η επιβράδυνση της αγοραστικής δύναμης των μισθών παρέσυρε και την ιδιωτική κατανάλωση. Η στενή σχέση αιτιότητας μεταξύ της αγοραστικής δύναμης του συνόλου των αμοιβών εργασίας και του όγκου της ιδιωτικής κατανάλωσης φαίνεται στο διάγραμμα 5.6. Κατά το 2018:1-2019:2, η επιβράδυνση της αγοραστικής δύναμης των μισθών παρέσυρε και την ιδιωτική κατανάλωση.

Διάγραμμα 5.6. Αγοραστική δύναμη συνόλου μισθών και όγκος ιδιωτικής κατανάλωσης (μισθοί = αμοιβές εργασίας μείον εργοδοτικές εισφορές, τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα).

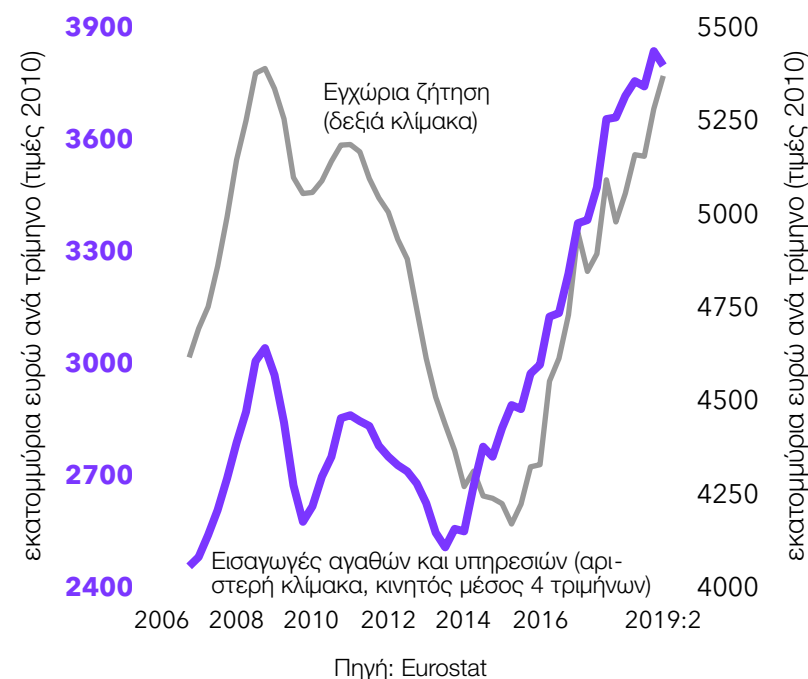
⁶ Η αγοραστική δύναμη του αθροίσματος των αμοιβών εργασίας που καταβάλλονται στο σύνολο της οικονομίας είναι το γινόμενο του αριθμού απασχολουμένων με τον μέσο πραγματικό μισθό.

Διάγραμμα 5.7. Ιδιωτική κατανάλωση και ΑΕΠ (ετήσιες % μεταβολές, σε τιμές 2010).

Τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα.

Διάγραμμα 5.8. Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών και εσωτερική ζήτηση (ετήσιες % μεταβολές, κινητοί μέσοι 4 τριμήνων).

Τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα.

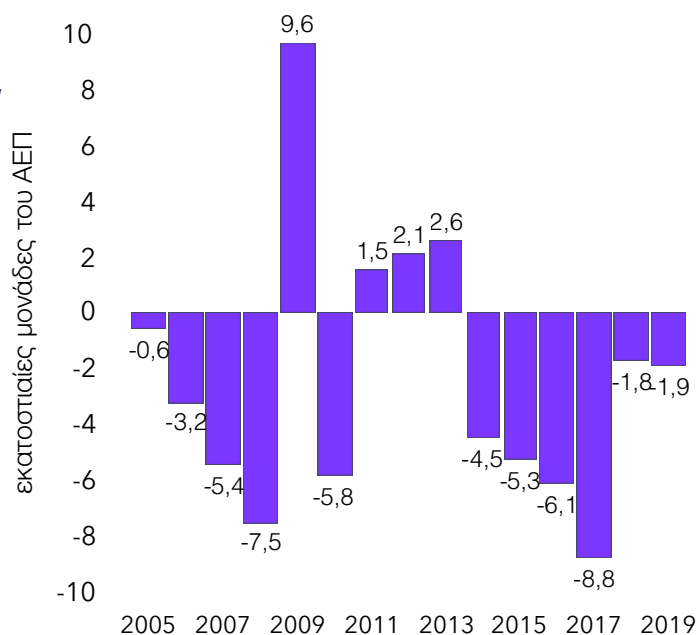
Η μεγέθυνση της ιδιωτικής κατανάλωσης κατά το 2015-2019 αύξησε την ζήτηση που απευθύνεται στις εγχώριες επιχειρήσεις και συνέβαλε έτσι στην αύξηση του ΑΕΠ. Αυτό φαίνεται στο διάγραμμα 5.7 που δείχνει και την μόνιμη σχέση εξάρτησης μεταξύ ιδιωτικής κατανάλωσης και ΑΕΠ. Κατά το τέλος της ανοδικής φάσης της οικονομίας (2018-2019), όπως φαίνεται στο διάγραμμα, η επιβράδυνση της ιδιωτικής κατανάλωσης (από το 2017:3) αντανακλάται στην επιβράδυνση του ΑΕΠ.

Η μεγέθυνση του όγκου της ιδιωτικής κατανάλωσης κατά το 2015-2019 αύξησε, εκτός από το ΑΕΠ, και την ζήτηση για εισαγόμενα προϊόντα. Στο διάγραμμα 5.8 φαίνεται η σχέση στενής εξάρτησης που υπάρχει μεταξύ των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών και της εσωτερικής ζήτησης (της οποίας η κυριότερη συνιστώσα είναι η ιδιωτική κατανάλωση).

Αυτή η σχέση στενής εξάρτησης των εισαγωγών από την εσωτερική ζήτηση, και το γεγονός ότι ένα μεγάλο ποσοστό της στρέφεται προς τις εισαγωγές, έχει οδηγήσει στην ραγδαία αύξησή τους, με αποτέλεσμα, κατά τα τελευταία έτη, την δημιουργία αυξανόμενου ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Αυτό το έλλειμμα αποτελεί ένα άνω όριο στην πορεία της οικονομικής μεγέθυνσης επειδή μειώνει το δυνητικό ΑΕΠ. Για να χαλαρώσει αυτός ο εξωτερικός περιορισμός που τίθεται στις προοπτικές ανάπτυξης της χώρας εξαιτίας της ισχυρής ροπής προς τις εισαγωγές, θα μπορούσαν να ληφθούν μέτρα για την αναχαίτιση της διείσδυσης των εισαγωγών στην εσωτερική αγορά. Με δεδομένο ότι στις σημερινές θεσμικές συνθήκες δεν υπάρχει η δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν τα παραδοσιακά εργαλεία του διεθνούς εμπορίου (υποτίμηση του εθνικού νομίσματος, δασμοί ή μη δασμολογικοί φραγμοί που αποθαρρύνουν τις εισαγωγές), η πολιτική που θα μπορούσε να συμβάλει στην κατεύθυνση περιστολής των εισαγωγών είναι η αναδιανομή του εισοδήματος από τα υψηλότερα προς τα χαμηλότερα εισοδήματα, διότι η ροπή προς εισαγωγές των ανώτερων εισοδηματικών στρωμάτων είναι υψηλότερη από την αντίστοιχη ροπή των χαμηλότερων εισοδηματικών στρωμάτων. Με μια τέτοια αναδιανομή, για κάθε μονάδα αύξησης της εσωτερικής ζήτησης θα είχαμε μικρότερη αύξηση των εισαγωγών και αύξηση του δυνητικού ΑΕΠ, έτσι ώστε η οικονομία θα μπορούσε να αναπτυχθεί ακόμη περισσότερο πριν προσκρούσει στο εμπόδιο που αποτελεί το μεγάλο έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών.

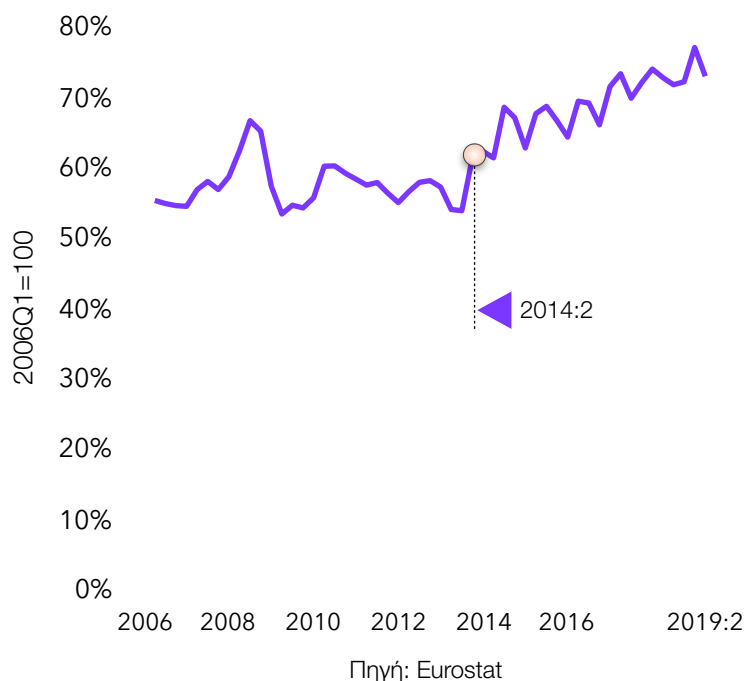
Η έντονη αρνητική συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στο ΑΕΠ, η οποία οφείλεται στο γεγονός ότι εκτρέπουν ένα τμήμα της εσωτερικής ζήτησης από την εγχώρια αγορά προς τις επιχειρήσεις του εξωτερικού, φαίνεται στο διάγραμμα 5.9. Η αρνητική συμβολή τους ήταν έντονη και εντεινόμενη ήδη από το 2014 και κατά το 2017 έφθασε σε 8,8 μονάδες του ΑΕΠ. Ωστόσο, ένα μέρος αυτής της αύξησης οφείλεται στις εγγραφές πλοίων στην κυπριακή σημαία, οι οποίες συσκοτίζουν την εκτίμηση της πραγματικής ροπής προς εισαγωγές. Κατά το 2018-2019, οι εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών αφαίρεσαν περίπου δύο μονάδες από τον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης.

Διάγραμμα 5.9. Η συμβολή των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ (2005-2019).

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

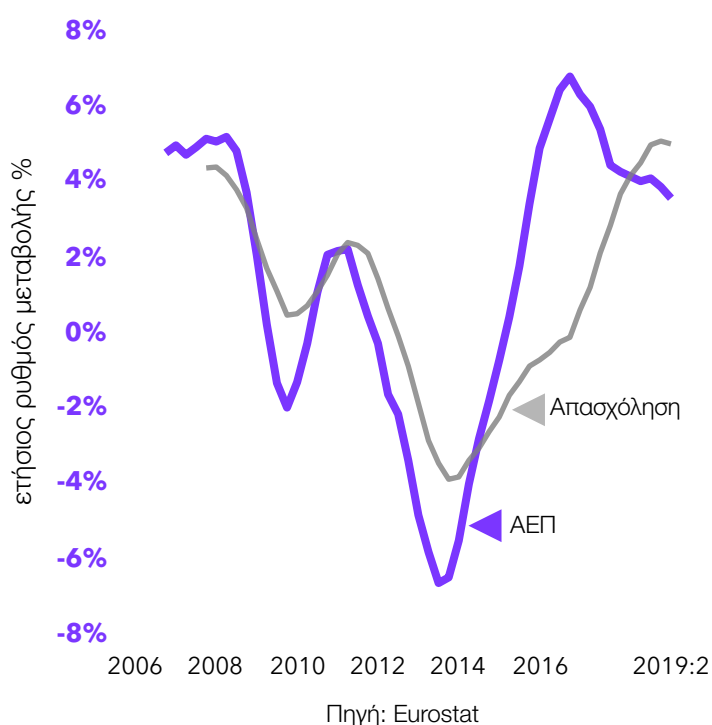
Διάγραμμα 5.10. Διείσδυση των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών στην εσωτερική αγορά (2006:1-2019:2, κινητός μέσος 4 όρων).

Η διείσδυση των εισαγωγών στην εσωτερική αγορά, είναι το μερίδιο της εσωτερικής ζήτησης που καλύπτεται από εισαγόμενα προϊόντα.

Η μεγάλη εξάρτηση της Κυπριακής οικονομίας από τις εισαγωγές φαίνεται στο διάγραμμα 5.10. Πιο συγκεκριμένα, φαίνεται στο γεγονός ότι η ανάκαμψη των ετών 2015-2019 αύξησε την διείσδυση των εισαγωγών στην εσωτερική αγορά, δηλαδή το μερίδιο της εσωτερικής ζήτησης που καλύπτεται από τις εισαγωγές. Ο μεγάλος βαθμός διείσδυσης των εισαγωγών στην εσωτερική αγορά, παρότι οφείλεται, σε κάποιο βαθμό, στην συγκυρία της αυξημένης ζήτησης που υπερβαίνει πλέον το δυνητικό ΑΕΠ (οπότε η ζήτηση στρέφεται ακόμη περισσότερο προς τις εισαγωγές), είναι ένα γεγονός που σηματοδοτεί και διαρθρωτικές αδυναμίες του παραγωγικού συστήματος ως προς το τμήμα του εκείνο που απευθύνεται στην εσωτερική αγορά. Το φαινόμενο της κάλυψης ενός μεγάλου μέρους της εγχώριας ζήτησης από εισαγωγές καταγράφηκε και στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, οι οποίες εμφανίστηκαν αυξημένες λόγω των εγγρα-

Διάγραμμα 5.11. ΑΕΠ και αριθμός απασχολουμένων (σε τιμές 2010, ετήσιες % μεταβολές, κινητοί μέσοι 4 τριμήνων για την απασχόληση και 8 τριμήνων για το ΑΕΠ).

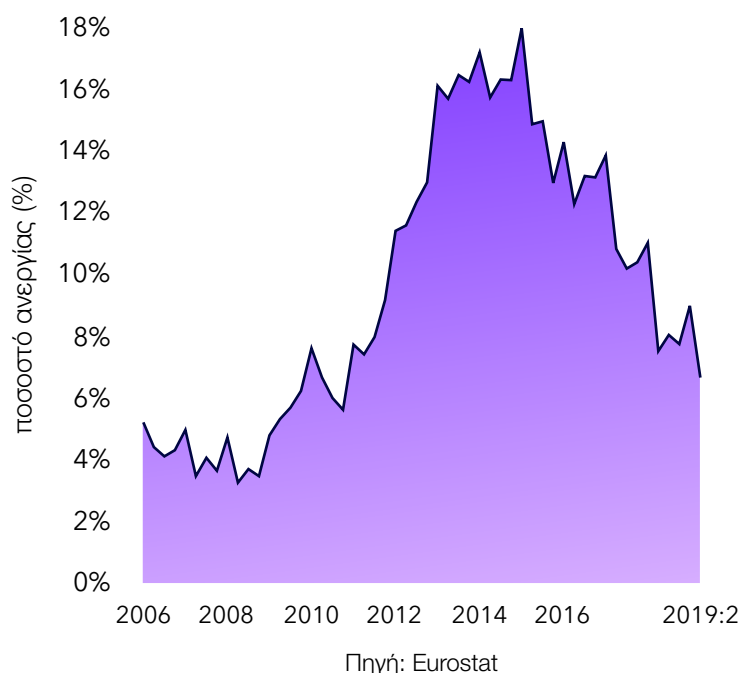

Τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα.

φών πλοίων. Πιθανότατα, οι εγγραφές αυτές, λόγω του μεγάλου μεγέθους τους να δημιουργούν υπερεκτίμηση της διείδυσης των εισαγωγών.

Ένα στοιχείο που έχει μεγάλη σημασία για την περιγραφή των κινητήριων δυνάμεων του τρέχοντος οικονομικού κύκλου, είναι ότι η αύξηση του ΑΕΠ κατά την πενταετία της οικονομικής ανόδου οδήγησε σε σχεδόν ισόποση αύξηση της απασχόλησης. Παρατηρούμε στο διάγραμμα 5.11 ότι από μακροχρόνια άποψη οι μεταβολές του αριθμού απασχολουμένων ακολούθησαν πιστά τις μεταβολές του ΑΕΠ, με μικρές μόνον αποκλίσεις. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι κατά την ίδια περίοδο οι μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας, παρέμειναν πολύ μικρές (βλ. αναλυτικότερα στο κεφάλαιο 2). Η αύξηση του αριθμού των απασχολουμένων στη διάρκεια της πενταετούς ανοδικής πορείας της οικονομίας συνέβαλε στην μείωση που παρουσίασε το ποσοστό ανεργίας (διάγραμμα 5.12). Η αύξηση του αριθμού των απασχολουμένων συμβάλλει στην αύξηση της εσωτερικής ζήτησης και του ΑΕΠ, και ανήκει σε έναν πολλαπλασιαστή όπου η αρχική ώθηση που δέχτηκε το ΑΕΠ προκαλεί αύξηση του αριθμού των απασχολουμένων, που αποκτούν εισόδημα το οποίο δαπανούν και δίνουν έτσι νέα ώθηση στην αύξηση του προϊόντος κ.ο.κ. Αυτός ο χρηστός κύκλος απασχόλησης-ΑΕΠ που δημιουργεί πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα τέθηκε σε λειτουργία κατά την πρώτη πενταετία του τρέχοντος οικονομικού κύκλου και το ανώτατο όριό του μεσοπρόθεσμα είναι το δυνητικό ΑΕΠ (διότι οι αλλαγές πέραν αυτού του ορίου δεν είναι διατηρήσιμες επειδή συνοδεύονται από μακροοικονομικές ανισορροπίες, εν προκειμένω από περαιτέρω διεύρυνση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών).

Διάγραμμα 5.12. Ποσοστό ανεργίας (αριθμός απασχολουμένων % του εργατικού δυναμικού).

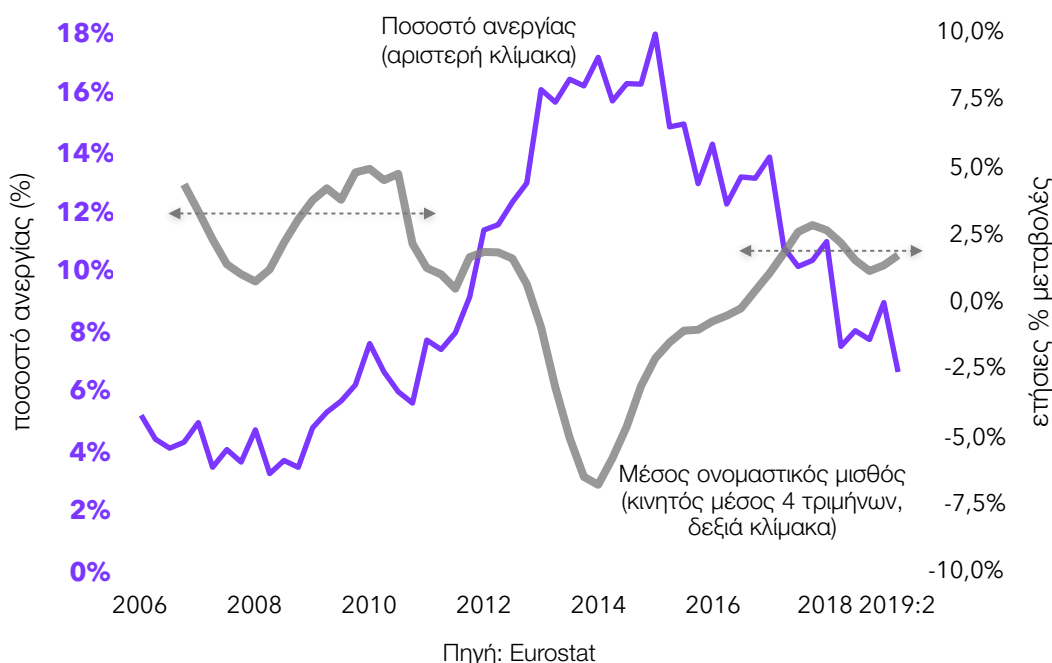

Τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2.

Στα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα του χρηστού κύκλου απασχόλησης-ΑΕΠ προστίθενται και αυτά που οφείλονται στις αυξήσεις των μισθών, ιδιαίτερα όταν αυτοί βρίσκονται σε χαμηλά επίπεδα. Η μείωση του ποσοστού ανεργίας αποτελεί παράγοντα αύξησης του μισθού επειδή μετατρέπει τον συσχετισμό δυνάμεων στην αγορά εργασίας μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων. Ανεξάρτητα από χώρα ή εποχή, οι δύο μεταβλητές, του μέσου μισθού και του ποσοστού ανεργίας παρουσιάζουν ισχυρή στατιστική συσχέτιση. Στην παρούσα συγκυρία μείωσης του ποσοστού ανεργίας στην Κύπρο,

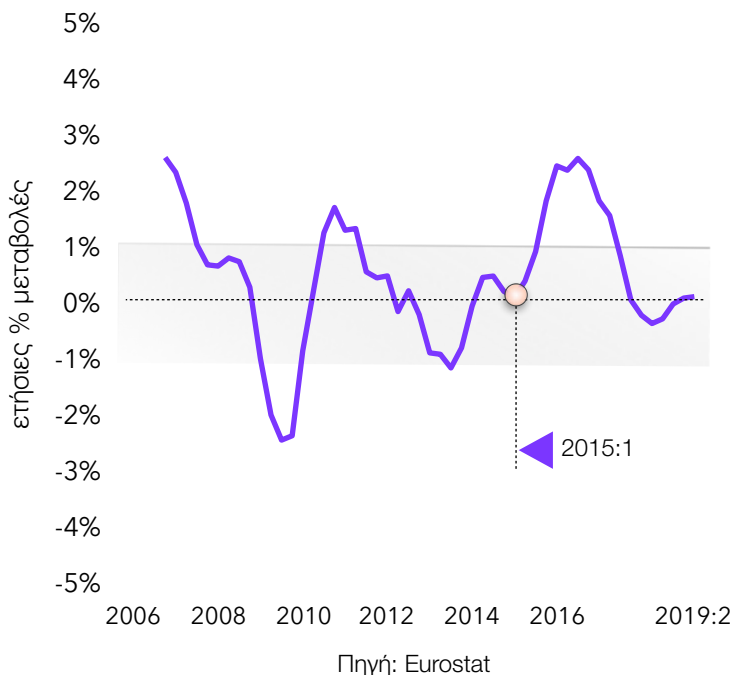
αυτή η στατιστική συσχέτιση φαίνεται στο διάγραμμα 5.13: Η άνοδος της ανεργίας μετά το 2008 οδήγησε σε μεγάλες μειώσεις του μέσου μισθού, και αντιστρόφως, η μείωση της ανεργίας κατά το 2015-2019 ανέκοψε την πτώση του μέσου ονομαστικού μισθού και κατά από το καλοκαίρι του 2016 οδήγησε σε αυξήσεις. Ωστόσο, πρόκειται για περιορισμένες αυξήσεις των οποίων η συμβολή στην διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης ήταν αναγκαστικά μικρή. Η σχέση μισθών και ανεργίας αναλύεται λεπτομερέστερα στο κεφάλαιο 1 της έκθεσης.

Διάγραμμα 5.13. Ετήσιες % μεταβολές του μέσου χρηματικού μισθού και ποσοστό ανεργίας (τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα).

Διάγραμμα 5.14. Ετήσιες % μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας (ΑΕΠ ανά απασχολούμενο).

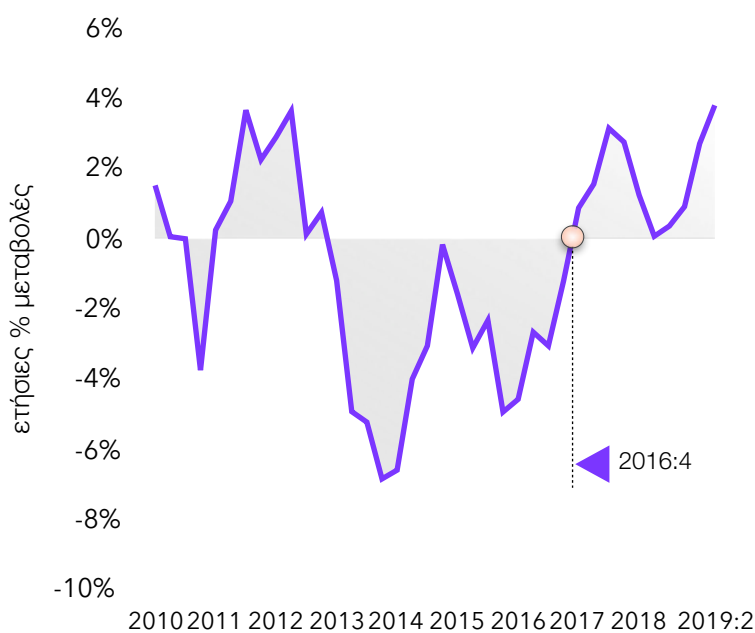
Τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα, κινητός μέσος 4 τριμήνων).

Εξετάζουμε στη συνέχεια τις μεταβολές των μισθών ως κόστος και σε σχέση με τις τιμές επειδή επηρεάζουν την κερδοφορία του κεφαλαίου και επακόλουθα τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου.

Η σχέση των μισθών με τις τιμές διαμεσολαβείται από το μοναδιαίο κόστος εργασίας που είναι ο λόγος του μέσου ονομαστικού μισθού προς την παραγωγικότητα της εργασίας. Ακριβέστερα, το μοναδιαίο κόστος εργασίας γίνεται υψηλότερο με τις αυξήσεις του μισθού και χαμηλότερο με την αύξηση της παραγωγικότητας. Όσον αφορά την τελευταία, από το 2008 δεν εμφανίζει πλέον μακροχρόνια αυξητική τάση αλλά διακυμάνσεις γύρω από την ίδια σταθερή τιμή που είχε διαμορφωθεί το 2008 (διάγραμμα 5.14). Η απουσία μακροχρόνιας ανοδικής τάσης σχετίζεται με το γεγονός ότι η οικονομία εισήλθε από την αρχή της κρίσης σε φάση αποεπένδυσης, η οποία διέκοψε την μεταφορά της τεχνολογικής και οργανωτικής προόδου στις παραγωγικές διαδικασίες. Στη διάρκεια της πενταετίας 2015-2019, η παραγωγικότητα της εργασίας παρουσίασε άνοδο της τάξης του 5% αθροιστικά (ήτοι 1% ετησίως) χωρίς να αποκριθεί στις μεγάλες αυξήσεις των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου των δύο τελευταίων ετών. Αυτό σχετίζεται με το γεγονός ότι οι επενδύσεις αυτές έγιναν σε μεγάλο βαθμό σε κατοικίες (βλ. στο Κεφάλαιο 2), που δεν λειτουργούν ως μέσα παραγωγής, σε αυτοκίνητα, που δεν έχουν ιδιαίτερη επίπτωση στην παραγωγικότητα της εργασίας, και σε πλοία τα οποία εγγράφηκαν στην Κυπριακή σημαία. Η πολύ μικρή αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας δεν συνέβαλε λοιπόν στην μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, το οποίο αναγκαστικά ακολούθησε τις μεταβολές του μέσου μισθού.

Διάγραμμα 5.15. Ετήσιες % μεταβολές του μοναδιαίου κόστους εργασίας.

Τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα.

Πηγή: Eurostat

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 5.15, το μοναδιαίο κόστος εργασίας⁷ παρουσίασε θεαματικές μειώσεις μέχρι το τέλος του 2013, οι οποίες συνεχίστηκαν όμως, με μειούμενους ρυθμούς, μέχρι το φθινόπωρο του 2017, όταν οι μεταβολές του μοναδιαίου κόστους εργασίας βρέθηκαν πλέον στην περιοχή του μηδενός. Έκτοτε, το μοναδιαίο κόστος εργασίας αυξήθηκε με μέσο ρυθμό 2% ετησίως. Για το 2020, οι υπηρεσίες της

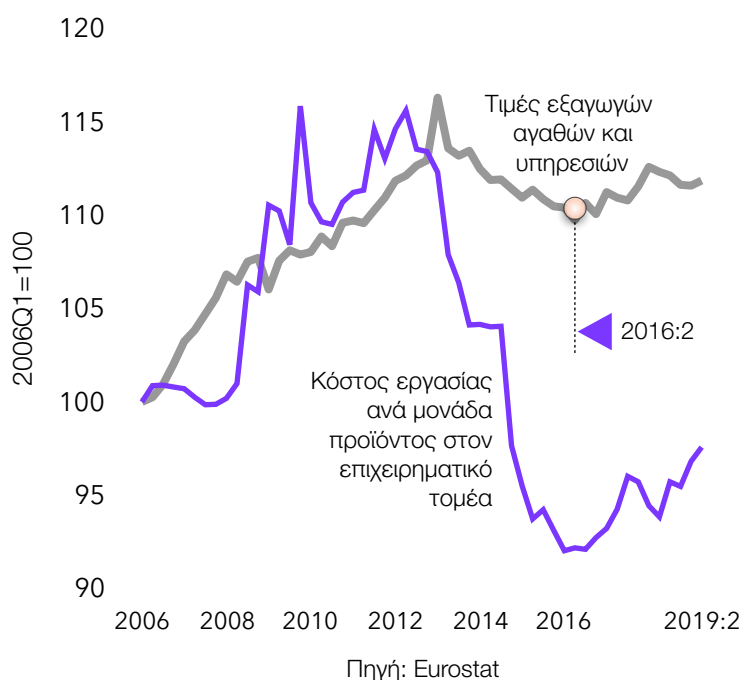
⁷ Το μοναδιαίο κόστος εργασίας ισούται με τον λόγο του μέσου ονομαστικού ακαθάριστου μισθού προς το επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας

Ευρωπαϊκής Επιτροπής εκτιμούν ότι θα υπάρξει αύξηση 2,6% επειδή το ποσοστό ανεργίας βρίσκεται σε επίπεδο χαμηλότερο του 8,5% για το οποίο υπάρχει η εκτίμηση (από τις ίδιες υπηρεσίες) ότι αποτελεί το ποσοστό ανεργίας κάτωθεν του οποίου η διαπραγματευτική δύναμη των μισθωτών αυξάνεται τόσο ώστε να μπορούν επιτυγχάνουν σημαντικές αυξήσεις των αμοιβών τους.

Οι μεταβολές του μοναδιαίου κόστους εργασίας δεν μεταφέρθηκαν εξ ολοκλήρου στις τιμές. Παρόλο που η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας ήταν διαρκής και εξαιρετικά μεγάλη (-17%) από τον χειμώνα του 2013 μέχρι την άνοιξη του 2017, μετατράπηκε μόνο εν μέρει σε μειώσεις των τιμών, είτε των εγχωρίων είτε των εξαγωγών (διαγράμματα 5.16 και 5.17). Οι τιμές των εξαγωγών μειώθηκαν κατά 4% έως το 2016:2

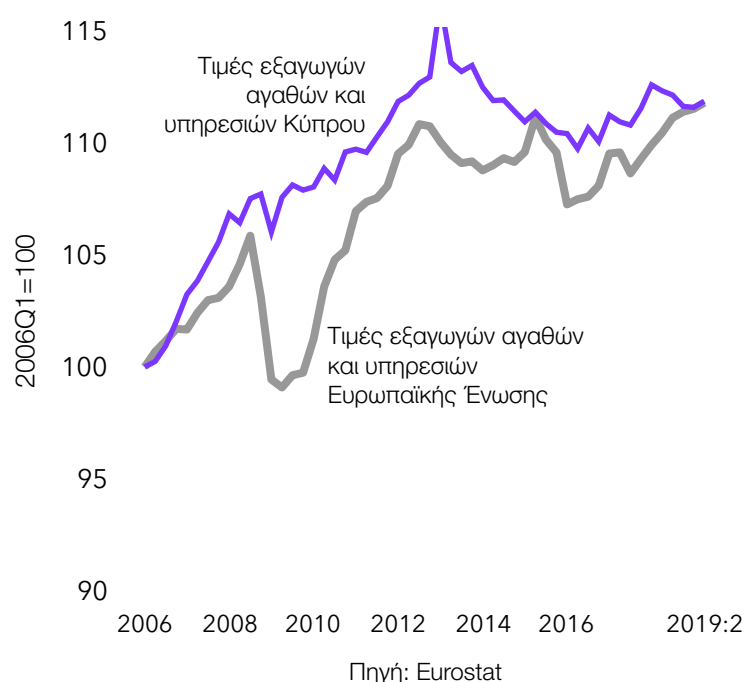
Διάγραμμα 5.16. Τιμές εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών και μοναδιαίο κόστος εργασίας.

Τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα.

Διάγραμμα 5.17. Τιμές Κυπριακών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών και αντίστοιχες τιμές Ευρωπαϊκής Ένωσης.

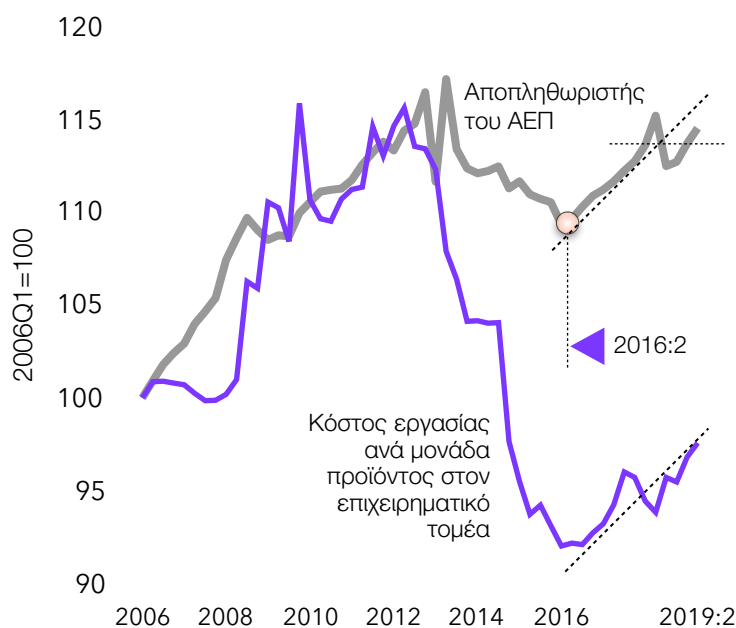
Τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα.

και εν συνεχεία παρουσίασαν οριακή αύξηση (+2%, διάγραμμα 5.16). Επομένως, το όφελος των εξαγωγικών επιχειρήσεων από την μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας ελάχιστα μετατράπηκε σε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής και μετατράπηκε κατά το μεγαλύτερο μέρος του σε αύξηση των περιθωρίων κέρδους. Το όφελος αυτό φαίνεται στο διάγραμμα 5.16 (πρόκειται για το χάσμα μεταξύ των δύο καμπυλών του διαγράμματος).

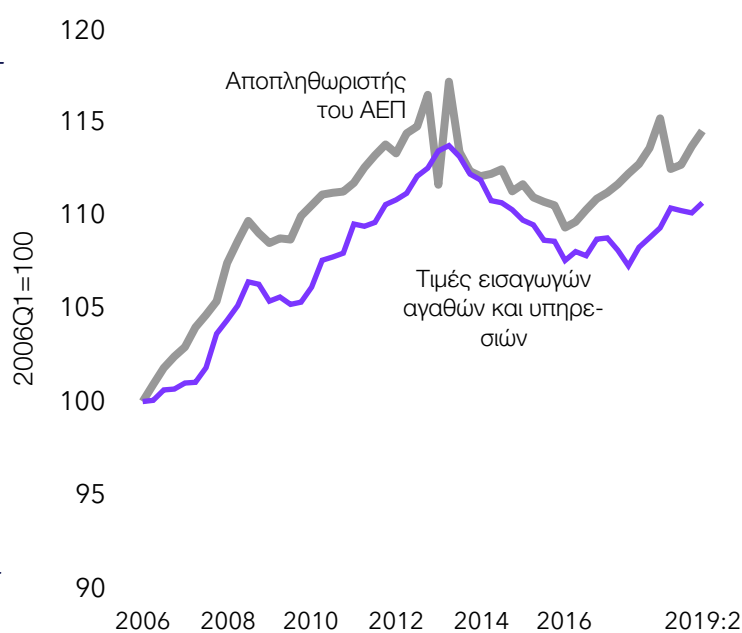
Στο διάγραμμα 5.17, φαίνεται ότι οι τιμές των κυπριακών εξαγωγών ακολούθησαν κατά προσέγγιση τις τιμές εξαγωγών της ΕΕ, πλην όμως μετά το 2016 έγιναν κατά τι περισσότερο ανταγωνιστικές χάρη στην μείωσή τους κατά 4% στη διάρκεια 2013:1 έως 2016:2. Σύμφωνα με τις οικονομετρικές εκτιμήσεις του ΙΝΕΚ, οι τιμές εισαγωγών διαμορφώνονται κυρίως από τις διεθνείς τιμές, κατά ένα μικρότερο μέρος από τις εγ-

Διάγραμμα 5.18. Αποπληθωριστής του ΑΕΠ και μοναδιαίο κόστος εργασίας.

Τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα.

Διάγραμμα 5.19. Αποπληθωριστής του ΑΕΠ και τιμές εισαγωγών.

Τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα.

Πηγή: Eurostat

χώριες, και μόνον κατά το 1/5 από το μοναδιαίο κόστος εργασίας⁸. Όταν το καλοκαίρι του 2014 εκκίνησε η μείωση της τιμής του πετρελαίου, οι διεθνείς τιμές εξαγωγών ενσωμάτωσαν την πτώση της, και οι τιμές των εξαγωγών της Κύπρου ακολούθησαν τις τιμές του ανταγωνισμού. Απορρέει λοιπόν από τα διαγράμματα 3.18 και 3.21, ότι η πτώση των τιμών των εξαγωγών δεν είναι ένα επίτευγμα της πολιτικής της μείωσης του κόστους εργασίας αλλά μια επίπτωση της μείωσης της τιμής των εισαγωγών και ιδιαίτερα του πετρελαίου. Οι τιμές επομένως ελάχιστα ακολουθούν τις μεταβολές του μοναδιαίου κόστους εργασίας και οι μειώσεις των μισθών μετατρέπονται κατά το μεγαλύτερο μέρος τους σε αυξήσεις των κερδών.

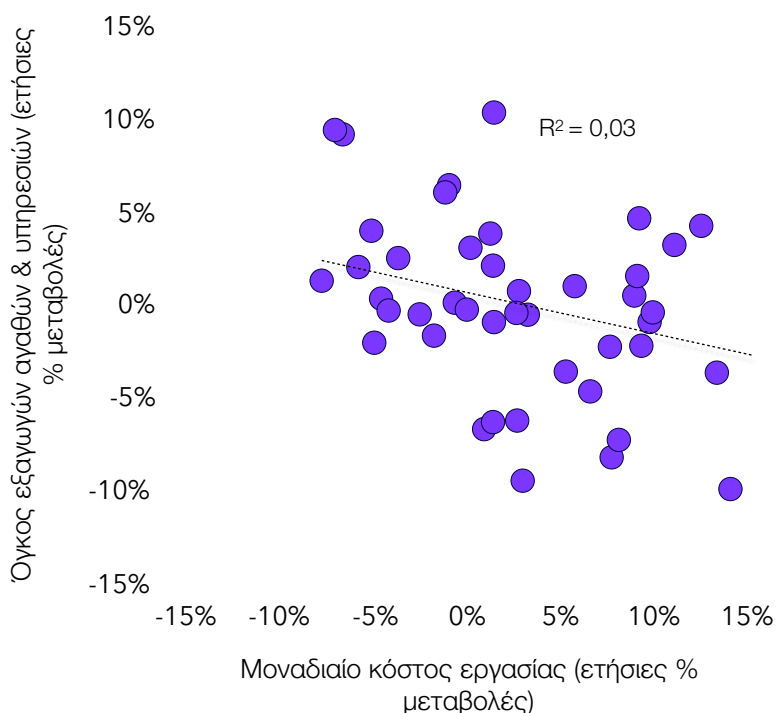
Σε μικρότερο βαθμό, οι ίδιες διαπιστώσεις ισχύουν και για τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ (διαγράμματα 5.18, 5.19), δηλαδή για τις τιμές της εγχώριας παραγωγής: η πτώση του αποπληθωριστή του ΑΕΠ εκκίνησε ενάμιση έτος μετά από την αντίστοιχη εκκίνηση της πτωτικής πορείας του μοναδιαίου κόστους εργασίας και ήταν συνολικά περιορισμένη (περίπου 5%), με αποτέλεσμα η υποτίμηση της εργασίας να μετατραπεί κατά το μεγαλύτερο μέρος της σε αύξηση των περιθωρίων κέρδους. Με το τέλος της εσωτερικής υποτίμησης, από το καλοκαίρι του 2016, ο αποπληθωριστής του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος ακολούθησε ανοδική πορεία με μικρή κλίση, παράλληλη με την πορεία του μοναδιαίου κόστους εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα (διάγραμμα 5.18). Το διάγραμμα 5.19 επιβεβαιώνει ότι μεταξύ των εγχώριων τιμών και των τιμών εισαγωγών υπάρχει αλληλεξάρτηση.

Οι ανωτέρω διαπιστώσεις διαψεύδουν την βασική παραδοχή της πολιτικής της *εσωτερικής υποτίμησης* ότι υπάρχει ισχυρή αιτιακή σχέση μεταξύ του μοναδιαίου κόστους εργασίας και των τιμών των εξαγωγών, επομένως και της ανταγωνιστικότητας τιμής. Η απουσία μιας τέτοιας σχέσης εξηγεί και το γεγονός ότι παρά την ευρέως διαδεδομένη άποψη, υπάρχει μόνο ασθενής στατιστική συσχέτιση μεταξύ του όγκου των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών και του μοναδιαίου κόστους εργασίας (διάγραμμα 5.20).

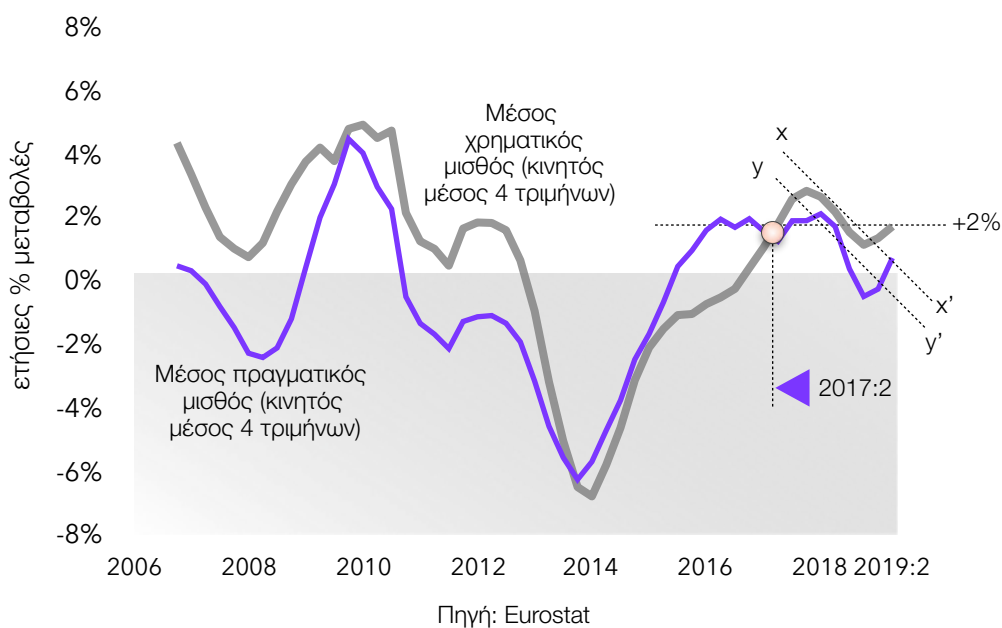
Έχοντας αναλύσει τις μεταβολές των μισθών ως κόστος, εξετάζουμε σε όσα ακολουθούν τις ίδιες μεταβολές ως εισόδημα για τους εργαζόμενους, επομένως και την επίπτωσή τους στην ιδιωτική κατανάλωση και την συνολική ζήτηση.

⁸ βλ. στη μελέτη του Ινστιτούτου Εργασίας Κύπρου ΠΕΟ, *Η ανταγωνιστικότητα της Κυπριακής οικονομίας μετά την υιοθέτηση του ευρώ*, Μάρτιος 2011

Διάγραμμα 5.20. Όγκος εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών έναντι μοναδιαίου κόστους εργασίας (ετήσιες % μεταβολές, τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα).

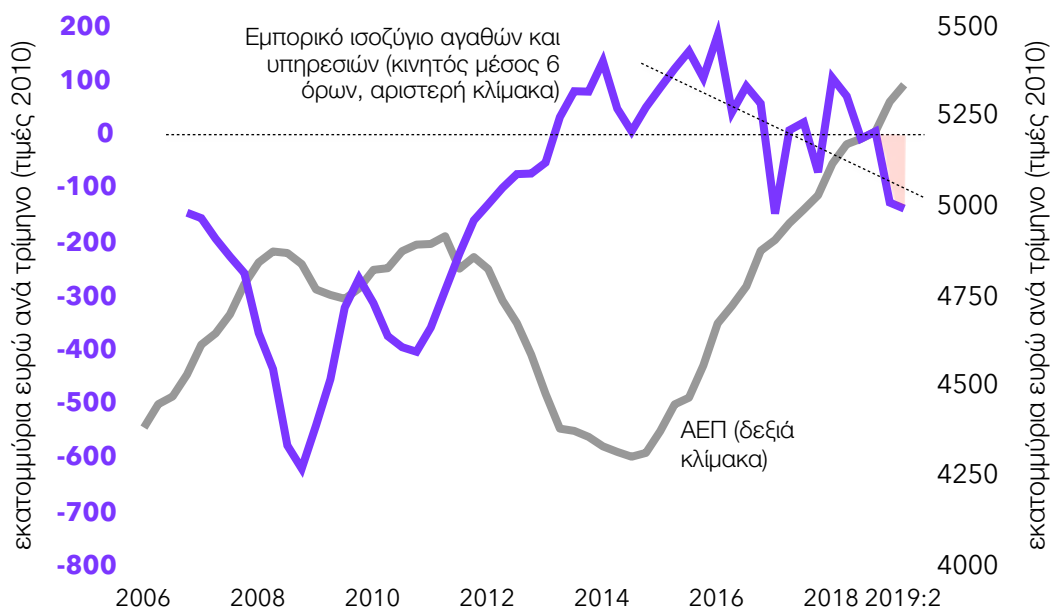
Διάγραμμα 5.21. Χρηματικός και πραγματικός μισθός (ετήσιες % μεταβολές, μισθοί = αμοιβές εργασίας μείον εργοδοτικές εισφορές, τριμηνιαία στοιχεία της περιόδου 2006:1 έως 2019:2, εποχικά διορθωμένα).

Οι αυξήσεις των χρηματικών μισθών ως εισόδημα προ φόρων για τους εργαζόμενους (μετά από αφαίρεση των ασφαλιστικών εισφορών από τις αμοιβές εργασίας που τις περιλαμβάνουν⁹), σε συνδυασμό με τις μεταβολές του δείκτη τιμών καταναλωτή διαμορφώνουν τις μεταβολές της αγοραστικής δύναμης των μισθών (δηλαδή τις μεταβολές των ακαθάριστων πραγματικών μισθών). Κατά το 2015-2016, χάρη στον αποπληθωρισμό, υπήρξε μεγέθυνση της αγοραστικής δύναμης των μισθών κατά 2,5% περίπου στη διετία (διάγραμμα 5.21). Ωστόσο, κατά το 2017-2019, η περίοδος της εσωτερικής υποτίμησης (ή ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού) ολοκληρώθηκε και ο πληθωρισμός επανεμφανίστηκε διαβρώνοντας την αγοραστική δύναμη του ονομαστικού (ή χρηματικού) μισθού (μετατόπιση από την ευθεία xx' στην yy'). Για το 2019 και το 2020, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει αύξηση του πραγματικού μισθού κατά περίπου 2% εξαιτίας της περαιτέρω μείωσης του ποσοστού ανεργίας.

του 2019.

Διάγραμμα 5.22. Εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και ΑΕΠ (2006:1-2019:2, εκατομμύρια ευρώ σε τιμές 2010).

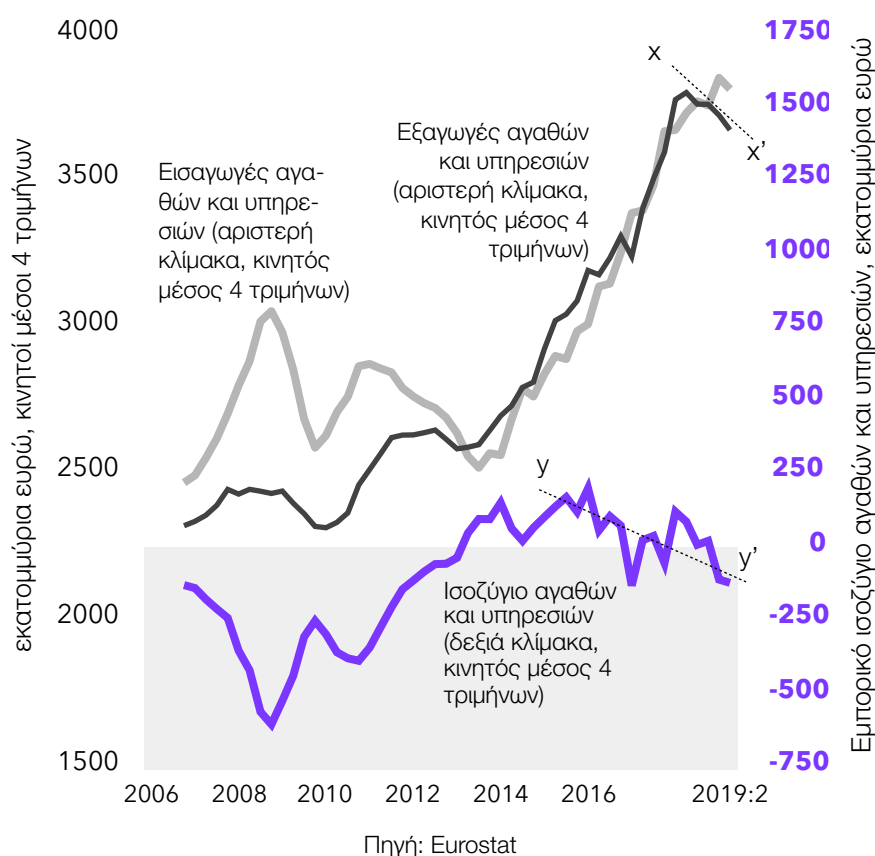
Πηγή: Eurostat

Ο ενάρτετος κύκλος απασχόλησης - συνόλου αμοιβών εργασίας - ιδιωτικής κατανάλωσης - ΑΕΠ - απασχόλησης από το 2017 δεν επηρεάζεται από την δημοσιονομική προσπάθεια, διότι αυτή παραμένει πλέον αμετάβλητη (όπως φαίνεται στο σχήμα 5.3) επηρεάζεται όμως από το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών το οποίο καθορίζει την εξωτερική ζήτηση που απευθύνεται στην οικονομία. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 5.22, το εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών ως ποσοστό του ΑΕΠ κινείται κατά την αντίθετη φορά από αυτήν του ΑΕΠ, επομένως και της ζήτησης. Στις περιόδους ταχύρρυθμης μεγέθυνσης της οικονομίας καθίσταται αρνητικό επειδή η αυξημένη ζήτηση μεγεθύνει υπέρμετρα τις εισαγωγές -και αντιστρόφως. Στην διάρκεια της κρίσης, το ισοζύγιο μειώθηκε βαθμιαία και κατέστη θετικό εξαιτίας της μεγάλης υποχώρησης του όγκου των εισαγωγών ως επακόλουθο της περιστολής της εγχώριας ζήτησης αλλά και χάρη στην αύξηση των εξαγωγών, ιδιαίτερα του τουρισμού. Η βελτίωση των

⁹ Ακαθάριστοι μισθοί = αμοιβές εργασίας μείον εργοδοτικές εισφορές.

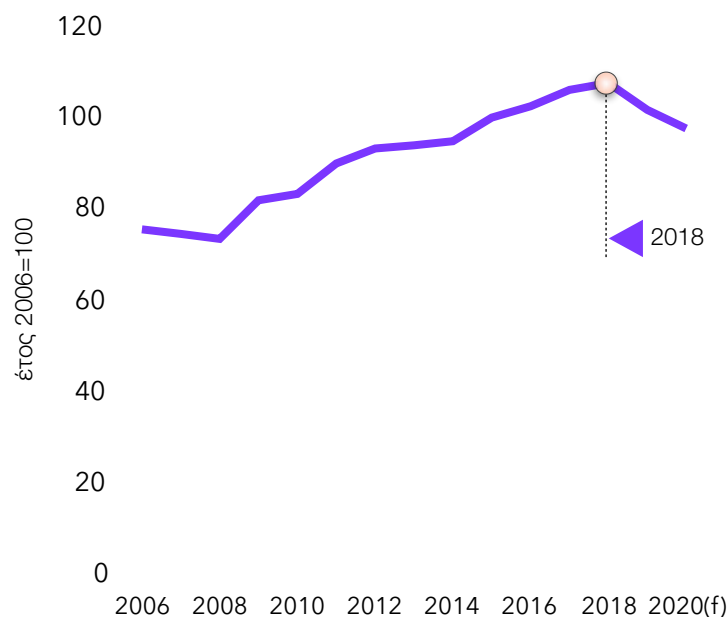
εξαγωγών απετέλεσε τον μόνιμο και βασικό κινητήρα του ενάρτετου κύκλου που φαίνεται στο σχήμα 5.1. Από το 2017, όμως, το ισοζύγιο έχει επανέλθει σε αρνητικές τιμές καθώς οι εισαγωγές αυξάνονται πλέον ταχύτερα από τις εξαγωγές (διάγραμμα 5.23). Επειδή οι εισαγωγές θα αυξάνονται για όσο χρονικό διάστημα θα διαρκεί η μεγέθυνση του ΑΕΠ, κατά το 2019-2020, ιδιαίτερα δε επειδή το ΑΕΠ έχει υπερβεί σημαντικό το κρίσιμο επίπεδο που είναι το δυνητικό ΑΕΠ, είναι αναγκαίο οι εισαγωγές να αντισταθμίζονται αρκούτσως από αυξημένες εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών. Οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προβλέπουν όμως ότι κατά το 2019-2020 αυτό δεν θα συμβεί και ο ρυθμός αύξησης του όγκου των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών θα υπολείπεται του αντίστοιχου ρυθμού μεγέθυνσης των εισαγωγών (βλ. ευθεία xx' στο διάγραμμα 5.23). Ως αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων, η τάση επιδείνωσης του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών που έχει εγκατασταθεί από τους πρώτους μήνες του 2016 (και την οποία περιγράφει η ευθεία yy' στο διάγραμμα 5.23) θα προεκταθεί κατά το 2020 διευρύνοντας περαιτέρω το έλλειμμα που προβλέπεται να ανέλθει σε 10,6% του ΑΕΠ.

Διάγραμμα 5.23. Όγκος εξαγωγών, όγκος εισαγωγών και ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών (σε εκατομμύρια ευρώ, σε σταθερές τιμές 2010, κινητοί μέσοι 4 τριμήνων, 2006:1-2019:2).

Το ασφαλέστερο κριτήριο για τις επιδόσεις των εξαγωγών είναι ο δείκτης εξαγωγικής επίδοσης, ο οποίος εκτός από τον ίδιο τον όγκο των εξαγωγών λαμβάνει υπόψη του και την μεγέθυνση των αγορών προορισμού των κυπριακών εξαγωγών. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 5.24, η εξαγωγική επίδοση βελτιώθηκε σημαντικά από το 2008, και η Κύπρος έχει ενισχύσει κατά πολύ την ανταγωνιστική της θέση χάρη σε ευνοϊκούς εξωτερικούς παράγοντες (μεταξύ των οποίων ο κυριότερος είναι οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις που εκτρέπουν τις τουριστικές ροές προς ασφαλείς προορισμούς). Η τρέ-

Διάγραμμα 5.24. Εξαγωγική επίδοση* της Κύπρου (δισεκατομμύρια ευρώ σε σταθερές τιμές 2010, 2010-2019 και πρόβλεψη 2020).

*Ο δείκτης εξαγωγικής επίδοσης είναι το μερίδιο των Κυπριακών εξαγωγών στις εισαγωγές που πραγματοποιούν οι αγορές προορισμού (σε 36 χώρες).

Πηγή: Annual Macroeconomic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

χουσα και η προβλεπόμενη διεύρυνση του ελλείμματος στο ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών ανάγεται λοιπόν στις αδυναμίες που υπάρχουν κυρίως στην πλευρά των εισαγωγών, οι οποίες καλύπτουν ένα υπερβολικά μεγάλο ποσοστό της εγχώριας ζήτησης.

Για τον λόγο αυτό, πρώτον, από μακροχρόνια άποψη, είναι στρατηγικής σημασίας η ανάπτυξη εγχώριας παραγωγής που θα μπορούσε να οδηγήσει σε μείωση της διείσδυσης των εισαγωγών και σε αποδυνάμωση του περιοριστικού παράγοντα του εξωτερικού ισοζυγίου, και δεύτερον, από μεσοπρόθεσμη άποψη, η αναδιανομή του προϊόντος προς όφελος της χαμηλών εισοδημάτων θα μπορούσε να οδηγήσει σε μείωση της διείσδυσης των εισαγωγών επειδή η ροπή προς κατανάλωση εισαγομένων προϊόντων των υψηλών εισοδημάτων είναι μεγαλύτερη από την αντίστοιχη ροπή των χαμηλών εισοδημάτων. **Μια αρχική αναδιανομή υπέρ της εργασίας μέσω της δημοσιονομικής πολιτικής θα μπορούσε να χαλαρώσει τον εξωτερικό περιορισμό του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, να αυξήσει έτσι το δυνητικό ΑΕΠ και να επιτρέψει επομένως στο μεν ΑΕΠ να αυξηθεί περαιτέρω, στο δε ποσοστό ανεργίας να μειωθεί και να προκαλέσει αυξήσεις των μισθών και επομένως της ιδιωτικής κατανάλωσης (διότι τα χαμηλά εισοδήματα έχουν μικρότερη ροπή προς αποταμίευση) και του ΑΕΠ. Οι μεταβολές αυτές θα δημιουργούσαν έτσι έναν ενάρετο κύκλο που θα επέτρεπε την ενίσχυση της οικονομικής ανόδου, σε μια συγκυρία κατά την οποία εμφανίζονται σημεία εξάντλησης του δυναμισμού των κατασκευών και του τουρισμού, δηλαδή των δύο βασικών κινητήριων δυνάμεων του τρέχοντος οικονομικού κύκλου.**